

SALUSTIUS

DE BELLO

CATILINARIO

& c.

W. E.
328

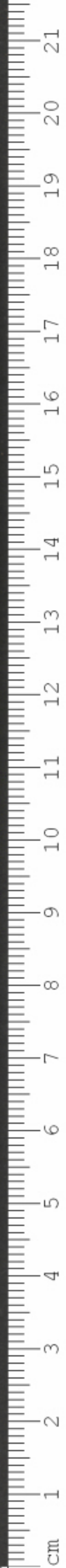
PARISIIS

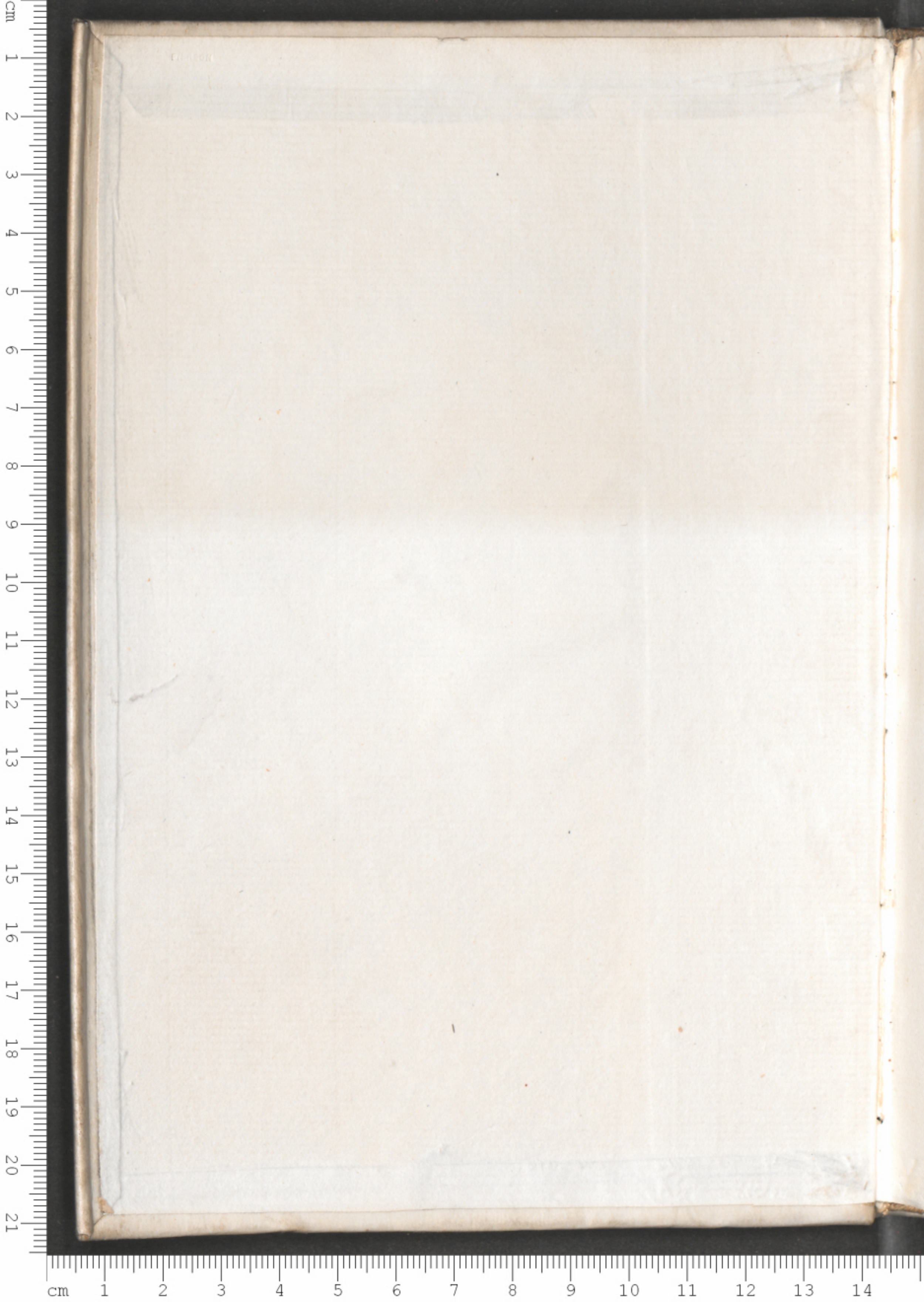
1479

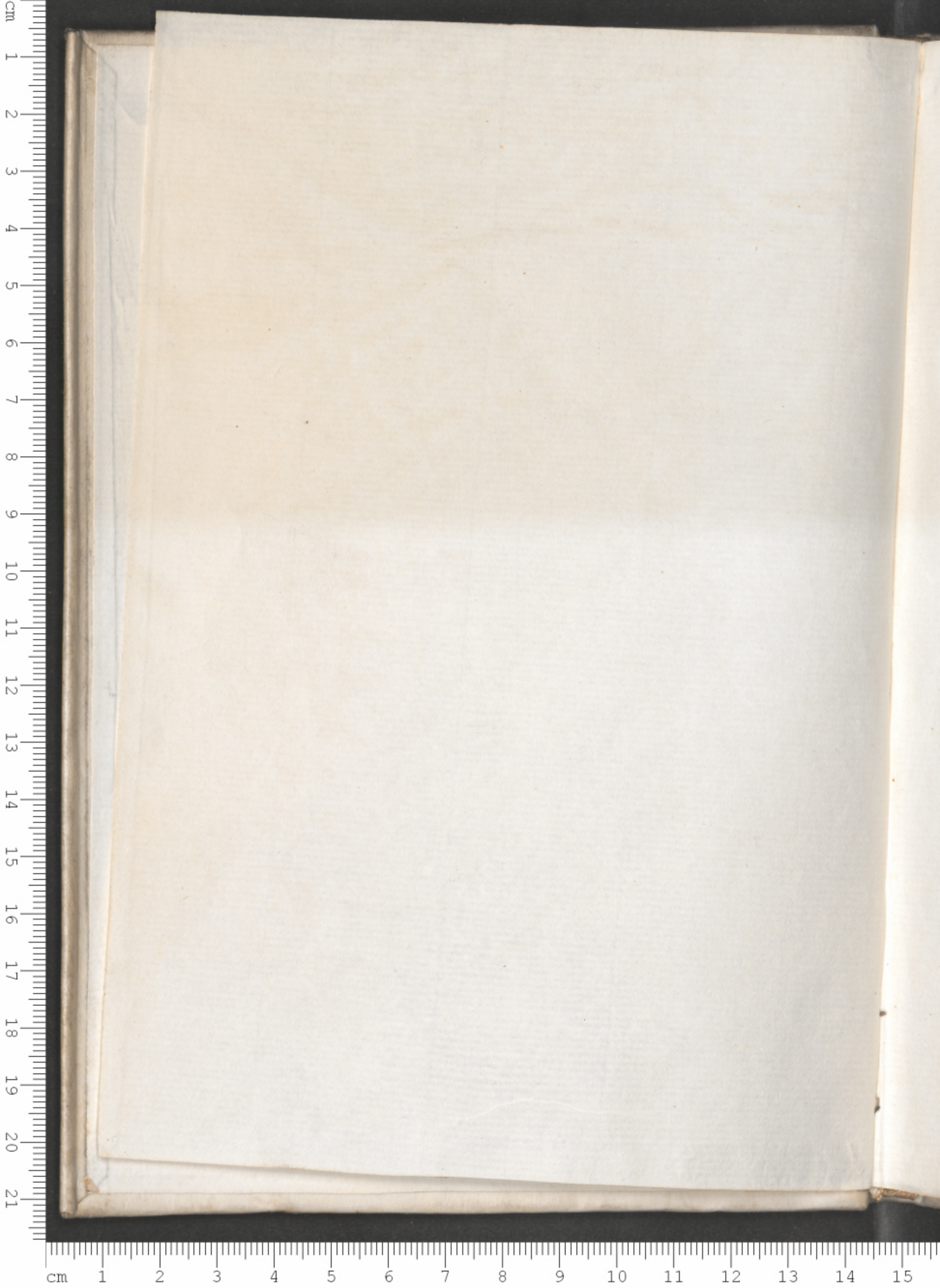

SEPT 1865
HILLO
OCT 1865
A.

E
8
ARISHS
479

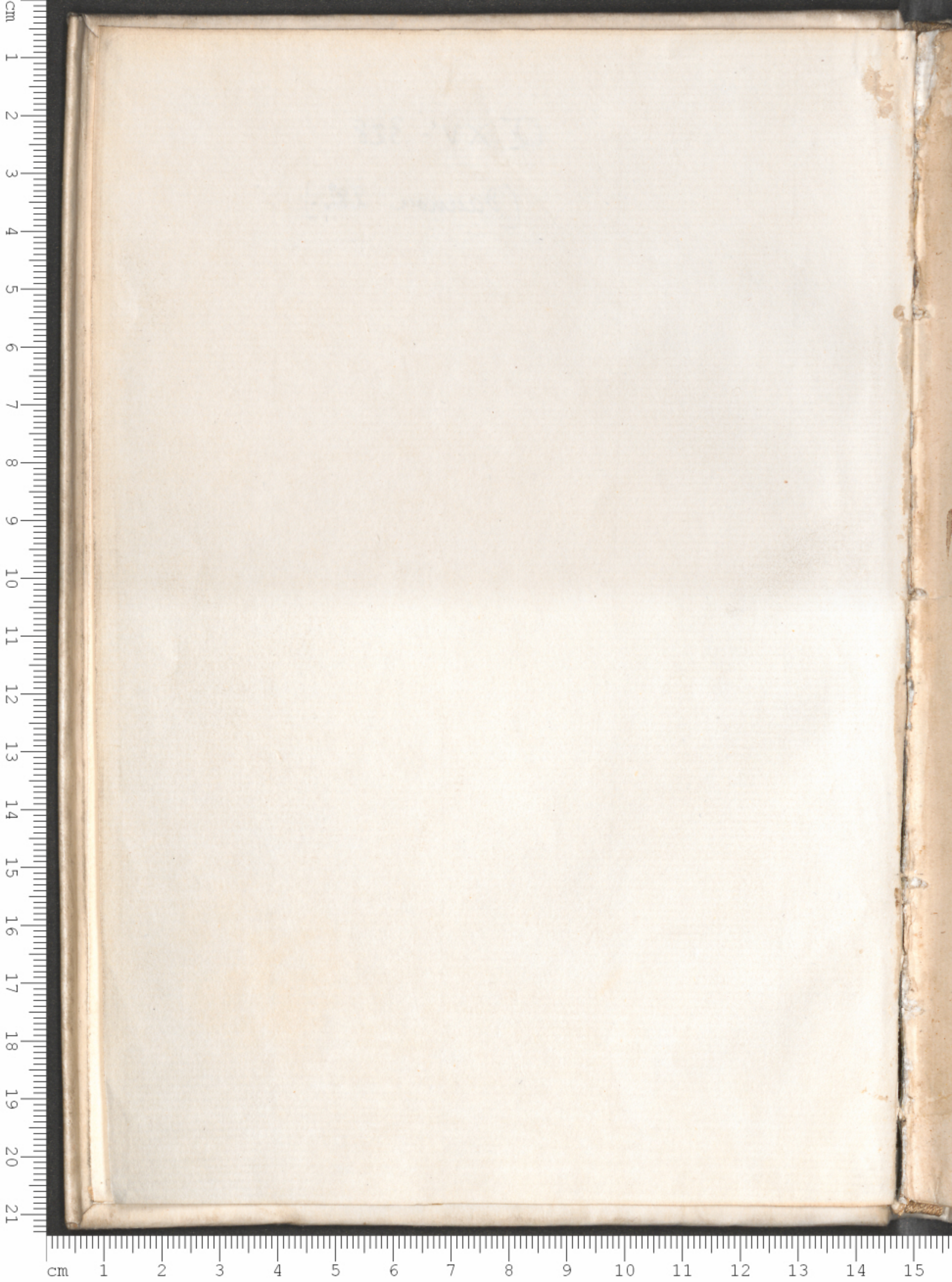

Q. XVe 328

(Damon 282.)

208
324.
C. CAII CRISPI Salustii / de
bello Catilinario liber incipit;

41. Ex libris H. G. Geneve f. p. v. l. i. s. v.
OMNIS HOMINIS qui se se
studet prestare ceteris animalibus / sū-
ma ope niti decet / ne vitam silētio trā-
ligāt / veluti pecora / que natura prona
atq; ventri obediētia finxit. S; nostra omnis vis i
animo / et corpore sita est. Animi imperio / corpo-
ris seruiicio magis vtimur. Alterum nobis cū diis /
Alterū cū beluis cōmune est. Quo michi rectius
videtur / ingenii q̃ viriū opibus gloriam querere,
et (quoniā vita ipsa q̃ fruimur / brevis est) memo-
riā nostri q̃ maxie longā efficere. Nā diuiciarū / et
forme gloria fluxa / atq; fragilis est. virtus clara /
eternaq; habetur. Sed diu magnum inter mortales
certamē fuit / vi ne corporis / an virtute animi / res
militaris magis procederet. Nā priusq̃ īcipias / cō-
sulto. Et vbi consulueris mature / facto opus est.
Ita utrūq; per se indigens / alterū alterius auxilio
eget. Igitur initio reges (nam ī terris nomē īperū
id primū fuit) diuersi / pars īgeniū / alii corpus ex-
ercebant. Etiam tū vita hoīnū sine cupiditate age-
batur. sua cuiq; satis placebāt. Postea vero q̃ ī alyā
cyrus / in grecia lacedemonii et athenienses cepere

a. i.

vrbes / atq; nationes subigere! libidinē dominandi /
causā belli habere. maximā gloriā ī maximo īperio
putare. Tum demū periculo atq; negotiis cōpertū
est! in bello plurimū īgeniū posse. Qz si regum atq;
imperatorū animi virtus / in pace ita vt in bello va-
leret! equabilius / atq; cōstātius sese res humane ha-
berēt. neq; aliud alio ferri! neq; mutari ac cōmisceri
omnia cerneret. Nam imperium facile his artibz
retinetur! quibus initio partum est. Verū vbi pro
labore desidia! pro cōtinētia / z equabilitate libido /
atq; superbia inuasere! fortuna simul cū moribus
īmutatur. Ita īperiū sēper ad optimū quēq; / a mi-
nus bono transfertur. Que omēs arāt! nauigāt! edi-
ficant! virtuti omīa parēt. Sed multi mortales de-
ditī ventri / atq; somno / indocti / incultiq;! vitam si-
cuti peregrinātes trālegere. Quibus profecto con-
tra naturā / corpus voluptatī! aīma oneri fuit. Eo-
rū ego vitā / mortēq; iuxta estimo. quoniā de vtraq;
siletur. Verum enīvero is demū michi viuere / atq;
frui aīa videtur! qui aliquo negotio ītētus precla-
ri facinoris / aut artis bone / famam querit. Sed in
magna copia rerum / aliud alii natura iter ostendit.
Pulchrū est benefacere reipublice! etiam benedice-
re haud absurdū est. Vel pace! vel bello clarū fieri
licet. Et qui fecere! et qui facta aliorum scripsere!

multi laudantur At michi quidē tametsi haud quāq̃
par gloria sequatur scriptorē / z auctorē rerū / tamē
īprimis arduū videtur / res gestas scribere. primū
q̃ facta dictis exequāda sūt. dein / quia pleriq̃ / que
delicta reprehēderis / maliuolētia / et iuidia dicta pu
tant. Vbi de magna virtute / atq̃ gloria bonorū me
mores / que sibi quisq̃ facilia factu putat / equo aīo
accipit. supra ea / veluti ficta / pro fallis ducit. Sed
ego adolescētulus initio (sicuti pleriq̃) a studio ad rē
pub. latus sū. ibiq̃ michi multa aduersa fuere. Nā
pro pudore / pro abstinentia / pro virtute / audacia /
largitio / auaricia / vigebāt. Que tametsi animus as
pērnabatur īsolēs malarū artiū / tamē iter tanta vi
tia / ībecilla etas ambitione corrupta tenebatur. At
me / cū ab reliquis malis moribus dissētire / nichil
ominus honoris cupido / eadem que ceteros fama /
atq̃ iuidia vexabat. Egitur vbi aīmus ex multis mi
seriis / atq̃ periculis requieuit / et michi reliquā eta
tē a re p. procul habēdā decreui / nō fuit cōsiliū le
cordia / atq̃ desidia / bonū otiū cōterere. neq̃ agrū co
lēdo / aut venādo (seruilibus officiis itētū) etatē age
re. Sz a quo īcepto studio / ābitio mala detinuerat /
eodē regresso / statui res gestas populi romaī carpti
(vt queq̃ memoria digna videbantur) perscribere.
eo magis / q̃ michi ab spe metu / partibz reip. aīmo

manuscript

liber erat. Igitur de Catiline cōiuracōe q̄uerissime
potero / paucis absoluā. Nā id facinus īprimis me-
morabile existimo / sceleris atq; periculi nouitate.
De cuius hoīs moribus / pauca prius explananda
sūt! / q̄ initiū narrādi faciā!

Ucus Catilina nobili genere natus / fuit ma-
gna vi / et aīmi / et coporis / sed īgenio malo
prauoq;. Huic ab adolescētia bella ītestina / cedes /
rapine / discordia ciuilis / grata fuere . ibiq; iuuetutē
suā exercuit. corpus paciēs iēdie / algoris / vigilie /
supra q̄ cuiq; credibile ē. Animus audax / subdolus
varius / cuiuslibet rei simulator / ac dissimulator. ali-
eni appetēs. sui profusus. ī cupiditatibus ardēs. Sa-
tis eloquētie / sapiētie parū fuit. vastus aīmus. īmo-
derata / īcredibilia / nimis alta sēper cupiebat. Hūc
post dominacōnē lucii sylle libido īualerat maxima
rei. p. capiūde. Neq; id quibus modis assequeretur
dū sibi regnū pararet! quicq; pēli hēbat. Agitabatur
magis / magisq; īdies aīmus ferox īopia rei famili-
aris. z cōsciētia scelerū. Que vtraq; his artibus au-
xerat / quas supra memorauī. Preterea corrupti
mores ciuitatis īcitabāt . Quos pessīa / ac diuersa ī-
ter se mala luxuria / atq; auaricia / vexabāt. Res ip-
sa hortari videtur (quoniā de moribus ciuitatis tē-
pus admonuit) supra repetere / ac paucis instituta

maiorū domi / milicieq; / quo modo rē p. habuerit /
quātāq; reliquerit. vt paulatī imutata / ex pulcher-
rima pessima / ac flagitiosissima facta sit. dissidere;

Urbē romā (sicuti ego accepi) cōdidere atq; ha-
buere iitio troiani! qui Enea duce profugi / se-
dib; incertis vagabatur. Cūq; his aborigenes! gen-
tium agreste sine legib; / sine imperio liberū! atq;
absolutū. Hi postq; i vna menia cōuenere! dispari
genere / dissili lingua! alius alio more viuētes / incre-
dibile memoratu ē! q̃ facile coaluerit. ita breui mlti-
tudo diuersa / atq; vaga / cōcordia ciuitas facta erat
Sed postquā res eorū ciuib; / morib; / agris aucta /
satis prospera satisq; pollēs videbatur (sicuti pleraq;
mortalium habetur) inuidia ex opulētia orta ē. Igitur
reges populiq; finitimi / bello tēptare. pauci ex ami-
cis auxilio eē. Nā ceteri metu perculsi / a periculis
aberrāt. at romani domi milicieq; itēti / festinare / pa-
rare. alius aliū hortari. hostib; obuiā ire. libertatē
patriā / parētēq; armis tegere. post ubi periclā vir-
tute propulerāt! sociis atq; amicis auxilia portabāt
Magisq; dādis / q̃ accipiēdis beneficiis amicitias pa-
rabāt. Imperiū legitimū / nomē imperii regiū habe-
bāt. delecti quib; corpus animis ifirmū / ingeniū sapiē-
tia validū erat rei p. cōsultabāt. hi vel etate / vel cu-
re similitudine patres appellabātur Post vbi regiū impe-
riū (q̃ initio cōseruāde libertatis! atq; agēde reipub

causa fuerat) i superbiā dominacōnēq3 se cōuertit! i
mutato more / ānua īperia / binolq3 īperatores libi
fecere. Eo mō mīme posse putabāt! per licēciā īsole
scere aīnū humanū. Sed ea tempestate / ceperat se
q̄lq3 magis extollere. magisq3 īgeniū ī prōptu hrē
Nā regib3 boni q̄ mali suspectōres sūt. sēperq3 his
aliena virtus formidolosa ē. Sed ciuitas īcredibile
memoratu ē! (adepta libertatē) quātū breui creue-
rit. T āta cupido glorie īcellerat. Iāprimū iuuetus
simul ac belli paties erat! in castris per laboris vlū
militiā discebat. magisq3 ī decoris armis / et milita-
rib3 equis! q̄ ī scortis / atq3 cōiūtiis. libidinē hēbat
Igitur talib3 viris nō labor īsolit3 / nō locus vllus
asper! aut arduus erat. nō armat3 hostis formidolo-
lus. virtus domuerat oīa. Sed glorie maximū īter
eos certamē fuit. Sic quisq3 hostē ferire / murū ascē-
dere / cōspici dū tale facin3 faceret! properabat. Eas
diuicias / eā bonā famā / magnāq3 nobilitatē puta-
bāt. laudis auidi / pecunie liberales crāt. gloriā īgē-
tē / diuitiasq3 honestas volebāt. Memorare possem!
quib3 ī locis maximas hostiū copias popul3 roma-
nus parua manu fuderit! quas vrbes natura muni-
tas pugnādo ceperit! nī ea res lōgi3 nos ab incepto
traheret Sz profecto fortuna ī oī re dnatur. ea res
cūctas ex libidine magis q̄ ex vero celebrat. obscu-
ratq3. Atheniensīū res geste (sicut ego estimo) satis

ample / magnificeq; fuere. verū aliquāto minores ta
mē q̃ fama ferūtur. sed qz prouenere ibi scriptorū
magna īgenia / per terrarū orbē atheniēsiū facta /
pro maximis celebrātur. Itaq; eorū / qui ea fecere /
virtus tāta habetur / q̃tū ea verbis potuere extollere
preclara īgeia. Atq; romano pplō nūq; ea copia fu
it. ideo / qz prudētissimus quisq; maxie negotioso e
rat. īgeiū nemo sic corpore exercebat Optimus q̃sq;
facere / q̃ dicere / sua ab aliis benefacta laudari / q̃ ip
se aliorū narrare malebat. Egitur domi / milicieq;
boni mores colebātur. Cōcordia maxia / mīma aua
ricia erat. Ius bonūq; apud eos nō legibz magis / q̃
natura valebat / iurgia / discordias / similitates / cū ho
stibz exercebāt. Cīues cū ciuibz de virtute certabāt
In suppliciis deorū magnifici. domi parci. ī aīcos fi
deles erāt. Duabus his artibus / audacia ī bello / vbi
pax euenerat / equitate seq; rēq; pub. curabāt Qua
rū rerū ego maxia documēta hēc hēo / q̃ bello sepi
us vīdicatū ē ī eos q̃ cōtra īperiū ī hostē pugnauerāt
quiq; tardius reuocati bello excesserāt / q̃ qui signa
reliquere / aut pulsi a loco cedere ausi erāt. In pace
vero beneficiis magis / q̃ metu agitabāt īperiū. z ac
cepta īiuria / ignoscere / q̃ persequi malebāt;

Sed vbi labore / atq; iusticia res p. creuit / reges
magni bello domiti / nacōes fere z pplī īgēte
vi subacti / carthago emula īperii romani / ab stirpe

iteriit. ubi cuncta maria / terreque patebant. leuire for-
tuna ac miscere oia cepit. qui labores / pericula / du-
bias / atque asperas res facile tolerauerat. his otium / di-
uitieque optade aliis oneri / miserieque fuere. Igitur
primo pecunie deinde imperii cupido creuit. ea quod si ma-
teries oium malorum fuere. Namque auaricia / fide probi-
tatem / ceterasque artes bonas subuertit Pro his super-
biam / crudelitatem / deos negligere / oia venalia habere e-
docuit. Et ambitio multos mortales falsos fieri sube-
git. aliud clausum in pectore / aliud in lingua proptum ha-
bere. amicicias inimiciasque non ex re / sed ex communi esti-
mare. magisque vultum quam ingenium bonum habere. hec paula-
tim crescere. interdum vindicari. postubi contagio quod si pesti-
lencia inualit. ciuitas est immutata. imperium ex iustissimo atque
optimo / crudele intolerandumque est factum. sed primo magis
ambitio quam auaricia / animos hominum exercebat Quod tamen
vitiu virtuti propius erat. Nam gloriam / honorem / imperium
bono et ignauo eque sibi exoptant. sed ille vera via ni-
titur. huic (quod bone artes desunt) dolis atque fallaciis
contendit. Auaricia pecunie studium habet. quod nemo sapi-
ens concupiuit. Ea quasi venenis malis imbuta corpus
animumque virile effeminat. Semper infata / insatiabilis est. Ne-
que copia / neque inopia minuitur. Sed postquam lucius sylla
(armis recepta re. p) bonis initiis malos eventus ha-
buit. rapere omnes. trahere domum. alius agros cupere
neque modum / neque modestiam / victores habere. Feda / cru-

deliaq; / i ciues faciora facere. huc accedebat / q̃ Lucius
us sylla exercitū quē i alia ductauerat / quo sibi fidū
fecerat / cōtra morē maiorū luxuriose / nīlq; liberali-
ter habuerat. loca alie amēa / voluptuaria facile i otio
feroces militū aīmos molliuerāt. Ibi primū īsueuit
exercitus ppli ro. amare / portare / ligna / tabulas pic-
tas / vasa celata mirari. ea priuatī / et publice rapere.
delubra spoliare. sacra / prophanaq; oīa polluere. Igi-
tur hī milites / postq̃ victoriā adepti sūt / nichil reliq;
victis fecere. Quippe secūde res sapiētū aīmos fati-
gāt. ne illi corruptis moribus obtēperarēt victorie.
Postq̃ diuitie hōri eē cepere / et eas gloria / īperiū / et
potētia sequebatur / ebescere virtus cepit. Paupertas
probro hēri. īnocētia pro malūolētia duci cepit. Igi-
tur ex diuitiis / iuuetutē luxuria / atq; auaricia cū su-
perbia īuasere. rapere. cōsumere. sua peruipēdere. ali-
ena cupere. pudorē / pudiciciā diuinā / atq; huāna pro-
miscua. nihil pēsi / neq; moderati hēre. Operepreciū
ē / cū domos atq; villas cognoueris i vrbiū modū ex-
dificatis / visere tēpla deorū / que nostri maiores viri
religiosissimi mortales fecere. verū illi delubra deorū
pietate / domos suas glā decorabāt. neq; victisquicq;
preter īiurie licēciā eripiebāt. at hī cōtra ignauissi hōi-
nes / per sūmū scelus oīa ea lotiis adimere que fortissi
viri victores reliquerūt. proīde quasi īiuriā facere / id
demū eēt īperio vti. Nā quid ea meōrē / que nisi his /

qui videre nemini credibilia sunt. In priuatis pluribus
subuersos mores / maria obstructa esse / quibus mihi vide-
tur ludibrio fuisse. dicie quippe quas honeste habere lice-
bat / abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stu-
pri / ganeae / ceterique cultus non minor incesserat. viros mu-
liebria pati. mulieres pudicitiam in propatulo habere. vel-
let causa / terra / marique omnia exquirere. dormire prius-
cupido solum esset. Non fame / non siti neque frigore / neque lassitu-
dinem operiri / sed omnia luxu antecapere. hec iuuentutem ubi
familiares opes defecerant / ad faciora incederant. Mimus in-
butus malis artibus haud facile libidibus carebat. eo pro-
fusius / omnibus modis questui / atque sumptui deditus erat.
In tanta / tamque corrupta ciuitate / Catilia (id quod fac-
tu facillimum erat) omnibus flagitiosissimorum circum se / tamque
stipulatorum cateruas habebat. nam quicumque impudicus / adulter
ganeo / alea / manu / ventre / pene bona patria lacerauerat
quodque alienum esse graderetur / quo flagitium aut facinus
redimeret. preterea omnes undique parricide / sacrilegi / conui-
cti iudiciis / aut profectis iudicium timentes. Ad hoc
quos manus / atque lingua periurio / aut sanguine civili ale-
bat / postremo omnes quos flagitium egestas conscius animus
exagitabat / hi Catiliae proximi familiaresque erant. quod si quis
etiam a culpa vacuus in amicitiam eius incidere / quotidiano
usu atque illecebris facile par sitis ceteris efficiebatur
Sed maxime adolescentium familiaritates appetebat. eorum autem
molles et etate fragiles / et fluxi / dolis haud difficul-

ter capiebā? Nā vt cuiusq; studiū ex etate flagrabat
aliis scorta prebere. aliis canes atq; equos mercari.
postremo neq; sūptui neq; modestie sue parcere. dū
illos obnoxios / fidolq; sibi faceret. scio fuisse nōnul
los! q̄ ita existiarēt! iuuetutem que domū catilie fre
quētabat! parū honeste pudiciciā habuisse. s; ex aliis
reb; magis quā cuiq; id cōpertū foret! hec fama vo
lūbat. Iā pridē adolescēs catilia m̄ta nefāda stupra
fecerat cū virgīe nobili / cū sacerdote veste. alia hō
sceōi oītra ius falsq; postrēo captō aōre aurelie orestil
le! cuius (preter formā) nihil ūq; bono laudauit! q̄ ea
nubere illi dubitabat timēs priuignū adultū etate
p̄ certo credi? / necato filio vacuā domū / scelestis nu
ptiis fecisse. que quidē res īprimis mihi videt̄ cā fu
ille faciōris maturādi. Nāq; aimus īpurō dis / hoīb;
q̄ ifestus! neq; vigiliis / neq; eq̄ tibo sedari poterat. ita
cōsciētia mētē excitā vastabat Igit̄ color ei exāguil
fedi oculi cito mō! mō tai dō icellō. prorū ī facie vultu
q; vecordia ierat. sed iuuetutē q̄ (vt supra dixi)
illexerat! multis modis mala faciōra edocebat. ex il
lis testes / signatoresq; fallos cōmodare. fidē / fortu
nas / pericula vilia hrē. p̄ vbi eorū famā / atq; pu
dorē actriuerat! maiora alia īperabat Si cā peccādi
presēs mīus suppetebat! nichiloīd ilōtes sicuti fōtes
circūueīre. iugulare s; ne per otīū manus z anīus
torpesceret gratuito potius malo atq; crudelis erat
His aīcis / lociūq; cōsiliis catilia / simul q̄ es alienū

per oēs terras īgēs erat! et q̄ pleriq; milites syllani
largius suo vli! rapiarū z victorie veteris meōres
ciuile bellū exoptabāt. opprimēde rei p. cōsiliū ce-
pit. ī italia nullus exercitus erat. qz gueius pōpe-
ius ī extremis ferris bellū gerebat. ipī cōsulatū pe-
tēdi magna spes erat. senatus nihil lane ītētus. tute
trāsq̄ illeq; res oēs erāt. sz ea prorsus oportūa catilie
erāt. Igi^r circiter calēdas iunias lucio cesare / et ga-
io figulo cōsulibz / priō sig^los appellare. alios hor-
tari. alios tēptare. opes suas iparatā rēp. magna pre-
mia cōiuracōis docere. vbi satis explorata sūt! que
voluit ī vnū oēs cōuocat / quibus maxima necessitu-
do / et plurimū audacie īerat. Eo cōuenere senatoriū
ordīs publius lētulus sura / publius austronius / lu-
cius callius / lōgius / Caius cethegus / publius serui-
us sylle seruii filius L. nargūtenus / quītus ānius
marcus porcius lecca / lucius bestia / quītus curius
Preterea ex equestri ordine / Mar. fuluius nobili-
or / lucius scatilius / publius gabinus capito / gaius
cornelius. Ad hoc / mlti ex coloniis z muicipiis do-
mi nobiles. Erāt preterea cōplures paulo occulti-
us / cōsiliū huiuscemōi participes nobiles! quos ma-
gis dnacōis spes hortabaz! q̄ īopia aut alia ncitudo
Ceterū iuuētus pleraq; sz maxime nobiliū / catilie
īceptis fauebat. qbz ī otio vel magifice / vel molli-
ter viuere copia erat. īcerta procertis! bellū q̄ pacē

malebāt. fuere itē ea tēpestāte! q̄ crederēt marcū lu-
cinū crassū / nō ignarū eius cōsiliū fuisse. qz C. po-
peiō .i. iulio ipī magnū exercitū ductabat. cuiusuis
opes voluisse cōtra illiū potētia crescere. sil' cōsiliū si
cōiuratio valuisset. facile apud illos prīcipē se fore.
Iz ātea itē cōiurauere pauci cōtra rē p. i quibz Cati-
lina fuit. de qua (q̄uerissime potero) dicam;

Vcio tullo / et marco lepido cōsulibus / P
aulstronius / et P. sylla / designati cōsules. le-
gibz ābitō iūterrogati. penas dederāt. post paulo / ca-
tilia pecūiarū repetūdarū reus prohibito erat cōsula-
tū petere. q̄ iūtra legitimos dies profiteri nequiuert.
Erat eodē tpē gneiō piso adolescēs nobilis / sūme au-
dacie / egel / facciolus / quē ad perturbādā rēp. iopia
atqz mali mores stimulabāt. Cū hoc catilia z austro-
niō circiter nonas decēbris (cōsilio cōicato) parabāt i
capitolio klāl ianuarii luciū coctā / z luciū torq̄tum
cōsules iūterficere. ipī falcibz correptis pisonē cū exer-
citu ad obtinēdas duas hispanias mittere. Ea re co-
gnita. rurso i nonas february cōsiliū cedis trāstulerāt
Iā tū nō cōsulibz mō. Iz plerisqz senatoribz perniciē
machīabatur. q̄ catilia ni maturassz pro curia signū
lotiis dare. eo die post cōditā vrbē romā pessim faci-
nō patratū foret. Qz nōdū frequētes armati ouene-
rāt ea res cōsiliū diremit. postea piso i citeriorē hyspa-
niā questor pro pretore missus ē. ānuēte crasso q̄ cū

ifestū iūncū Gneio pōpeio cognouerat. Neq̃ tamē
seātus prouiciā iuit^o dederat. Quippe fedū hoīez a
romano pplō procul eē volebat. simulq̃ boni cō-
plures presidū i eo putabāt. Etiā tū potētia pōpei
formidolosa erat. sed is pīlo i prouiciā ab equitibus
hyspanis (quos i exercitu ductabat) iter faciēs occis-
ē. Sūt q̃ ita dicūt: iperia ei^o iūsta / superba / crude-
lia / barbaros nequiuisse pati. Alii aut equites illos
gneii pōpei / veteres / fidosq̃ cliētes / volūtate ei^o pi-
lonē aggressos. Nūq̃ hispanos preterea tale facinus
fecisse: s; iperia leua mltā ātea perpellos. nos eā rē
i medio relique^o. de superiori cōiuracōe satis dictū

Otilia ubi eos / quos paulo āte meōra- (est;
ui / cueisse videt. tāetli cū ligulis multa sepe e-
gerat / tamē i rē fore credēs / vniuersos appellare /
atq̃ cohortari / i abditā partē ediū secessit. atq̃ ibi oī-
bz arbitris procul amotis / orōz hui^ocemodi habuit

N I virtus / fidesq̃ vestra spectata mihi forēt!
ne quicq̃ oportūa res cecidisset. spes magna
dnatois i maibus frustra fuisset. neq̃ ego per igna-
uiā / at vana īgenia / īcerta pro certis captarē. Sed
qz multis / et magnis tēpestatibz vōs cognoui for-
tes / fidosq̃ mihi / eo animus ausus est / maxīm / atq̃
pulcherrimū facinus incipere. Simul quia vobis
eadem que michi bona malaq̃ esse intellexi. Nam
idem velle / atq̃ idē nolle / ea demū firma amicitia

col. 100
ē. Sed ego que mēte agitauī! oēs iā ātea diuersi audi-
itis. Ceterū michi idies magis / magisq; a imo accē-
ditur! cū cōsidero que cōdco vite futura sit! nisi nos
metiplos vēdicem⁹ i libertatē. Nā postq; res p. in
paucorū potētū ius / atq; dicōnē cōcessit: sēper illis
reges tetrarche / vectigales eē / ppli / nacōes / stipen-
dia pēdere. Ceteri oēs / strēnui / boni / nobiles / atq; i-
gnobiles / vulgus sumus / sīe grā sīe auctoritate. hī
obnoxii / quib⁹ sī res p. valeret! formidini essemus.
Itaq; oīs gratia potētia / honos / diuitie / apud illos
sūt! aut vbi illi volūt. nobis reliquere pericula / re-
p illas / iudicia / egestatē. Que quousq; tādē patiēmī
o fortissimi viri! nōne emori per virtutē prestat! q̃
vitā miserā / atq; ihonestā (vbi aliene superbie ludi-
brio fueritis) per dedec⁹ amittere! verūeiuero proh
deū atq; hoīm fidē / victoria i manu vobis ē. viget e-
tas. aīmus valet cōtra! illis ānis / atq; dīciis oīa cōle-
nuerūt. tantūmodo incepto opus ē. cetera / res ip-
sa expediet. Etenī quis mortaliū cui virile īgeniū ē
tolerare potest! illis diuitias superare / quas profū-
dūt in extruendo mari / et montibus coequandis!
nobis rē familiarē etiā ad necessaria deesse! illas bi-
nas / aut āplius domos cōtinuare! nobis larē fami-
liarē nusq; vllū esse! Cum tabulas / signa / thoreu-
mata / emūt! noua dirimūt. alia edificāt. postremo
oīb⁹ modis pecunia trahūt. vexāt. tamē sūma libi

dine diuitias suas vicerere nequeunt. At nobis est domi
iopia. foris es alienum. mala res. spes multo asperi-
or. Deinde quid reliqui habemus preter miseram animam?
Quia igitur expergiscimus? En illa (quam sepe optastis)
libertas. preterea diuitie / decus / gloria / in oculis sita
sunt. Fortuna omnia ea / victoribus premia possit. Res /
tempus / periculum / egestas / belli spolia magnifica / ma-
gisquam oratio mea vos hortetur. Vel imperatore / vel mi-
lite me utimini. Neque animus / neque corpus vobis aberit
Nec ipsa (ut spero) vobiscum vna consul agam! nisi forte
me animus fallit. Et vos seruire magis / quam imperare
parati estis?

Postquam accepere ea homines / quibus mala abunde
omnia erant! sed neque res / neque spes bona vlla! tam-
etsi illis quietam reipublicam mouere / magna merces vide-
batur! tamen postulauere plerisque! ut proponeret!
que conditio belli foret. que premia armis peterent.
quid ubique opis! aut spei haberent Tum catilina nouas
tabulas polliceri / proscriptionum locupletum / magistrat-
us / sacerdotia / rapinas / alia omnia / que bellum / atque libi-
do victoribus fert. Preterea esse in hispania citeriore
pisonem. In mauritania cum exercitu populi sicium micri-
num consilium sui participes. Ad hoc petere consulatum
Gaium antonium! quem sibi collegam fore speraret.
homines et familiarum / et omnibus necessitudinibus circum-
uentum! cum eo consule / se initium belli agendi facturum. Ad

hoc / maledictis oēs bonos increpabāt suorū vniūquē
q̄ nominās / laudare. admonebat aliū egestatis. aliū
cupiditatis sue. cōplures periculis / aut ignominie.
multos victorie syllane! quibus ea prede fuerat. ;
Postq̄ oīm aīmos alacres videt / cohortatus vt peti-
tionē suā cure haberēt / cōuētū dimisit. Fuere ea tē-
pestate qui catilinā orōne habita dicerēt! cū ad iur-
iurādum populares cōscios sceleris sui adiceret! hu-
mani corporis sāguinē vino permixtū ī pateris cir-
cūtulisse. Inde cū post execracōnē / ōnes degustauil-
sēt (sicuti ī solēnibus sacris fieri cōsuevit) aperuisse
cōsiliū suū / atq; eo dictā rē fecisse! quo iter se magis
fidi forēt aliis aliis! tāti facinoris cōscii. Nōnulli fic-
ta et hec / et multa preterea existimabāt ab his / qui
ciceronis iūdiā (que postea orta ē) leniri posse cre-
debat / atrocitate sceleris eorū! qui penas dederant.
nobis ea res pro magnitudine / perparū cōperta ē.
Iz ī ea cōiuracōe quītus curius fuit! natus haud ob-
scuro loco. flagitiis atq; facioribz coopertus. quē cē-
lores senatu / probri gratia amouerāt. huic homini
nō minor vanitas ierat! q̄ audacia. Neq; reticere /
que audierat. neq; sua ipse scelera occūtare / prorsus
nez dicere nez facere quicq; pēli hēbat. Erat ei cum
fulvia muliere nobili / stupri vetus cōsuetudo. cui
cū minus. gratus esset! qz īopia minus largiri po-

terat! repēte gloriās māria / mōtesq; polliceri cepit.
et minari interdū ferro! nisi sibi obnoxia foret. po-
stremo ferocius agitare! q̃ solitus erat. At fulua ī-
solētie viri causa cognita / tale periculū reip. haud
occultū habuit! s; sublato auctore de cōiuraciōe Ca-
tiline que et quomō audierat cōpluribus narrauit.
Ea res īprimis studia hoīnū icēdit! ad cōsulatū mā-
dādū marco tullio ciceroni. Nāq; ātea pleraq; nobi-
litas iuidia estuabat. et quasi pollui cōsulatū crede-
bat! si eū (q̃uis egregi⁹) homo nouus adept⁹ foret
S; vbi periculū aduenit! iuidia / atq; superbia post
fuere. Igitur comiciis habitis! cōsules declarātur
M Tullius z C Antonius Quod factū primo po-
pulares cōiuracōis cōscios cōcusserat. neq; tamē Ca-
tiline furor minuebatur. sed idies plura agitare. ar-
ma per italiā locis oportunis parare. pecuniā / sua
aut amicorū fide sūptā / mutuā / felulas ad mauiū
quēdā portare q̃ postea prīceps fuit belli faciundi.
Ea tempestate plurimos cuiusq; generis hoīnes a-
sciuisse sibi dicitur. mulieres eciā aliquot! que pri-
mo īgētes sūpt⁹ / stupro corporis tolerauerāt. post
vbi etas tātūmō questui / neq; luxurie modū fece-
rat! es alienū grāde cōflauerant! per eas se Catilina
credebat posse seruitia vrbana sollicitare! vrbem ī-
cēdere! viros earū / vel sibi adiūgere! vel īterficere

Sed in hiis sempronia erat! que multa sepe vi-
rilis audacie facinora comiserat. hec genere / atq; for-
ma / preterea viro atq; liberis satis fortunata fuit.
litteris grecis / atq; latinis docta. psallere / et saltare
elegantius! q̃ necesse est probe! sciebat multa alia /
que instrumēta luxurie sūt. Sed ei cariora semper
omnia! q̃ decus atq; pudicitia fuere. pecunie ā fame
minus parceret! haud facile discerneres. libidine sic
accensa! vt sepius peteret viros / q̃ peteretur. Sed
ea sepe antehac / fidē prodiderat. creditū abiuraue-
rat. cedis conscia fuerat. luxuria / atq; iopia preceps
abierat. verum īgeniū eius haud absurdū fuit posse
versus facere. iocū mouere. sermone vti / vel mode-
sto / vel molli / vel procaci / prorsus multe facetie /
multusq; lepos inerāt. His rebus comparatis Catī-
lina nichilominus ī proximū ānū cōsulatū petebat
sperās (si designatus foret) facile se ex volūtate An-
tonio vsurū. Neq; iterea quiet⁹ erat. sed oībus mo-
dis īsidias parabat Ciceroni. neq; illi tamē ad cauē-
dū dolus / aut astutie deerant. Nāq; a prīcipio cōsu-
latus sui / multa pollicēdo / per fuluiā effecerat! vt
Q. Curius (de quo paulo āte cōmeōraui) cōsilia ca-
tilie sibi proderet. Ad hoc collegā suū ātoniū / pacti-
one prouīcie propulerat! ne cōtra rēp. dissētiret. cir-
cū se presidia amicorū atq; cliētū / occulte habebat;

Postquā dies comitiorū venit! z Catiline neq;
petitiones / neq; insidie (quas cōsulibus fece-
rat) prospere cessere! bellū facere cōstituit. et extre-
ma omīa experiri. quoniā que occulte tēptauerat!
aspera / fedaq; euenerant. Igitur Caium mauliū fe-
sulas / atq; in eam partem etrurie septimū quēdam
camertē / in agrū pīcenū Caiū iuliū in apuliā misit
Preterea aliū alio! quem ubiq; oportunū sibi fore
credebat. Interea rome multa simul moliri. cōsuli
insidias tendere. parare incendia. oportuna loca ar-
matis hominibus obsidere. ipse cū telo esse. Item
alios iubere / hortari! uti sēper itenti / paratq; esset
dies / noctesq; vigilare / festinare / neq; labore fati-
gari. Postremo ubi multa agitantī nihil procedit!
rursus in tempesta nocte cōiurationis pīcipes cō-
uocat per marcū porciū leccā. Ibiq; multa de igna-
uia eorū questus. docet se maulium misisse ad eam
multitudinē! quā capiēda ad arma parauerat Item
alios in alia loca oportuna. qui initiū belli facerēt.
seq; ad exercitū proficisci cupere! si prius Ciceronē
oppressisset. Eum suis cōsiliis multū officere. Igi-
tur perterritis / atq; dubitātibus ceteris Caius corne-
lius / eques romanus / operā suā pollicitus! et cū eo
Lucius vargūteus senator cōstituere! ea nocte pau-
lo post / cū armatis hoībus (sicuti salutatū) introire

ad Ciceronē. ac de improviso domui sue īparatū cō
fodere! Curius vbi ītellexit q̄tum periculū cōsuli ī
pendebat! propere per fulviā ciceroni dolū qui pa
rabatur enūtiat. Ita illi ianua prohibiti! tantū faci
nus frustra susceperant. Interea mauius īetruria
plebē sollicitare egestate / simul ac dolore īiurie / no
uarū rerū cupidā! q̄ sylle dominatione agros / bo
naq; oīa amiserat. Preterea latrones cuiusq; gene
ris quorū ī ea regione magna copia erat! nōnullos
ex syllanis colonis / quibus libido / atq; luxuria ex
magnis rapinis nichil reliqui fecerāt. Ea cū Cice
roni nūciarentur! ancipiti malo permotus! q̄ neq;
urbē ab īlidiis / priuato cōsilio lōgius tueri poterat
neq; exercitus mauii q̄tus / aut quo cōsilio foret sa
tis compertū habebat! rē ad senatū refert! iā antea
rumoribus vulgi exagitātā. Itaq; quod plerūq; in
atroci negotio fieri solet! seātus decreuit! vt darēt o
perā cōsules! ne q̄d res p. detrimēti caperet. Ea po
testas per senatū more romano / mgrātui maxima
permittitur exercitū parare. bellū gerere. coercere
oībus modis socios / atq; ciues. domi / militieq; īpe
riū / atq; iudiciū sūmū habere. Aliter sine iussu po
puli / nulli earum rerū cōsuli ius est. Post paucos
dies Lucius seruius senator / ī senatu litteras reci
tauit quas fefulus oblatas sibi dicebat. ī q̄bus scrip
b. i.

Religioni facio

*Religioni facio
et hinc hinc
p. m. d. e.*

tum erat / gaium mauliū arma cepisse / cum magna
multitudine / ante diem sextū calendarū nouēbriū.
limul (id quod in tali re solet) alii portēta / alii pro-
digia / alii conuentus fieri nūtiabāt / arma parari ca-
pue. atq; in apulia seruile bellū moueri. Igitur se-
natus decreto / quītus marcius rex / felulas / quītus
metellus creticus ī apuliā circūq; ea loca / missi sūt
Nā vtriq; imperatores ad urbem erāt impediti / ne
triūpharēt / calūnia paucorū quibz omnia honesta /
atq; ihonesta vēdere mos est. Sed pretores Quītus
pōpeius rufus capuā / quītus metellus celer ī agrū
picenum. hisq; permissum est / vti pro tempore / atq;
periculo exercitū compararent. Ad hoc / si quis in-
dicasset de cōiuratione / que contra rē p. facta erat /
premia decreuere. primū seruo libertatē / et sexter-
tia centum .libero impunitatē eius rei / et sextertio-
rū ter ducenta milia. Itemq; decreuere / vti gladias
torie familie capuā / et cetera municipia distribue-
rētur. pro cuiusq; opibz / rome per totam urbem vi-
gilie haberentur. hisq; minores mīgrātus preessent
Quibz rebus permota ciuitas / atq; immutata vr-
bis facies erat. Ex summa letitia / atq; lasciuia que
diuturna quies peperat repēte omīs tristitia inua-
sit. festinare. trepidare. neq; loco / neq; hoīni cuiq;
satis credere. neq; bellum gerere. neq; pacē habere.

De sa ve
suo quisque metu periculum metiri. Adhuc mulieres
quibus rei publicae magnitudine / belli timor insolitus iace-
lerat afflictae sese. manus supplices ad celum tendere.
misereri paruos liberos. rogare. omnia pauere. lu-
perbia atque delitiis omissis sibi / patrieque diffidere;

AT Catiline crudelis animus eadem illa mo-
uebat; tametsi praesidia parabantur. et ipse le-
ge plantia interrogatus erat ab Lucio paulo. postre-
mo dissimulandi causa / aut sui expurgandi / sicuti
iurgio lacessitus foret; in senatum venit. Tum Mar-
cus tullius consul / siue praesentiam eius timens / siue
ira commotus; orationem luculentam habuit / atque utile
rei publicae quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille as-
sedit Catilina (ut erat paratus ad dissimulanda omnia)
demisso vultu / voce supplicis / postulare a patribus
cepit; ne quid de se temere crederetur. Ea familia or-
tum / ita se ab adolescentia vitam instituisse; ut omnia
bona in spe haberet. ne estimarent sibi patricio ho-
mini. cuius ipsius / atque maiorum plurima beneficia /
in plebem romanam essent; perdita republica opus esse;
cum eam seruaret Marcus tullius inquilinus civis
urbis rome. Adhuc maledicta alia cum adderet; litre-
pere omnes. hostem / atque parricidam vocare. Tum
ille furibundus; quoniam quidem circumuetus (inquit)
ab inimicis preceps agor; incendiū meū ruina ve-

m. e. n. o. r. a. n.
 s. e. n. d. i. a.
 p. a. r. t. e. d. d.
 l. o. t. t. e. f. r. o. m.
 v. a. g. n. u. s.
 o. m. n. i. a.
 p. r. o. p. t. i. a. d.
 l. e. p. t. o. o. p. t.
 e. p.

femina
qui d. d. d.
d. d. d.

propter magnitudinē eris alieni / volentibus oītus
bonis argentū communi ere solutū est . Sepe ipsa
plebs aut dominandi studio permota / aut superbia
magistratuū armata / a patribz secessit. At nos non
imperium / neq; diuitias petimus (quarū rerū causa /
bella / atq; certamina omīa inter mortales sūt) sed
libertatē . quam nemo bonus / nisi cū anima simul
amittit . Te atq; senatū obtestamur ! consulatis mise-
ris ciuibz . legis presidium (quod iniquitas pretoris
eripuit) restituatis . neue nobis eam necessitudinē
imponatis ! vt queramus quonāmodo maxime vlti
sanguinē nostrū pereamus . At hec quītus marcius
respōdit . Si quid ab senatu petere vellēt ! ab armis
discedāt . romā supplices proficiscātur . Ea māsueta-
dine / atq; misericordia / senatū populi romani sem-
per fuisse ! vt nemo vnq; ab eo frustra auxiliū peti-
uerit ;

AT Catilina ex itinere plerisq; consularibus /
preterea optimo cuiq; litteras mittit ! se fallis
criminibus circūuentū . quoniā factione inimicorū
resistere nequiuerit ! fortune cedere . massiliā in exi-
lium proficisci . Non quo sibi tanti sceleris cōsci-
us esset ! sed vti respublica quieta foret . neue ex sua cō-
tentione sedicio oriretur . Ab his longe diuersas li-
teras Q . catulus in senatu recitauit . quas sibi no-

b. ii.

*Viri Insuper
ex Empy id
est in re*

mine catiline redditas dicebat. Earum exēplum in
fra scriptum est. Lucius Catilina Salutem Quin
to catulo;

Egregia tua fides (re cognita) grata michi /
magnis in meis periculis fiducia cōmēdaci-
oni mee tribuit. Quāobrem defēlionē in nouo con-
silio nō statui parare. satisfactionē ex nulla cōscien-
tia de culpa preponere decreui . quā mediūsfidius
veram licet cognoscas. Iniuriis / cōtumeliisq; cōci-
tatus (q̄ fructu laboris / industrieq; mee priuatus /
statū dignitatis nō obtinebā) publicā miserorū cau-
sam pro mea cōsuetudine suscepi. Non q̄ es alienū
meis nominibus sūptū & ex possessionibus soluere
non possem! cum et alienis nominibus liberalitas
orestille / suisq; filieq; copiis persolueret S; q̄ nō
dignos hoīnes / honore honestatos videbam. neq;
falsa suspicione alienatum esse sētiebam. hoc nomie
latis honestas pro meo casu spes relique dignita-
tis cōseruāde sū secutus . Plura cum scribere vellē
nūtiatum est vim michi parari! Nūc orestillā tibi
cōmendo. tueq; fidei trado. eāq; ab iniuriā defēdas
per liberos tuos rogatus / aucto. Sed ipse paucos
dies cōmoratus apud gaium flammineū in agro
reatino! dum ciuitatem antea sollicitatam armis
exornat. cum fascibus / atq; aliis imperii insignibus

in castra ad mauliū contendit

DEc vbi rome comperta sunt! senatus Catili-
nam! et Mauiū hostes iudicat. cetera mul-
titudini diem statuit! anteq̃ liceret! sine fraude ab
armis discedere! preter rerū capitaliū cōdemnatis
preterea decreuit! vti cōsules delectū habeant. anto-
nius cū exercitu catilinā persequi maturet. Cicero
vrbi presidiū sit. Ea tempestate mic hi imperiū po-
puli romani multo maxie miserabile vilū est. Cui
cū ad occasū ab ortu solis ōnia domita armis pare-
rent! domi otīū / atq; diuitie (que prima mortales
putāt) affluerēt! fuere tamē ciues! qui se / rēq; pu-
blicā obstinatis animis perditum irent. Nāq; duo-
bus senatus decretis / ex tanta multitudie / neq; pre-
mio inductus cōiuraciōz patefecerat! neq; ex castris
catiline quicq; oīm discellerat. tanta vis morbi / atq;
vti tabes / plerosq; ciuiū animos inuaserat. Neq; so-
lū illis aliena mēs erat! qui cōscii cōiurationis fue-
rant! sed ōnino cūcta plebs nouarū rerū studio / ca-
tiline incepta probabat. Id adeo more suo videba-
tur facere. Nam sēper ī ciuitate / quibus opes nulle
sunt! bonis inuident. malos extollūt. vetera odere
noua exoptāt. odio suarū rerū / mutari omnia stur-
dent. turba / atq; sedicionibus / sine cura alūtur. quo-
niā egestas facile habetur sine damno. Sed urbana

plebs (ea vero preceps erat de multis causis) pri-
mū oīm / qui ubiq; probro / atq; petulātia maxie pre-
stabāt. Itē alii / qui per dedecora patrimonii amif-
sis / pauperes. postremo oēs / quos flagitiū / aut fa-
cinō domo expulerat! hi romam sicut ī sētina cōflu-
xerāt. deīde multi memores syllane victorie (quod
ex gregariis militibz alios senatores videbāt! alios
ita diuites! vt regio victu / atq; cultu etatē agerēt) si-
bi quilibz (si in armis foret) ex victoria talia sperabat
Preterea iuuetō (que ī agris manuū mercede / iopi-
am tolerauerat) priuatis / atq; publicis largitoribus
excitata / urbanū otiiū īgrato labori pretulerat. Eos
atq; alios oēs malū publicū alebat. Quo minus mi-
rādū ē! hoīes egētes malis moribz / spe maxia rei-
pub. iuxta ac sibi cōsuluissē. Preterea quorū victo-
ria sylle parētes proscripti / bona erepta! ius liber-
tatis īminutū erat / sane haud alio aīo / belli euētū
expectabāt. Ad hoc / quicūq; aliarū atq; senatus par-
tiū erāt! cōturbari rē p. quā minul valere ipsi male-
bāt. Id adeo malum multos pō ānos ī ciuitatē re-
uerterat. Nā postq; gaio pōpeio / z marco crasso cō-
sulibz / tribunicia potestas restituta est! hoīes adole-
scētes summā potētiā nacti (quibz etas / aīmulq; fe-
rox erat) cepere senatum criminādo / plebē exagita-
re. deīde largiēdo / atq; pollicitādo magis īcendere.

Ita ipi clari potētesq; fieri. Cōtra eos sūma ope ni-
tebatur pleraq; nobilitas senatus specialiter pro sua
magnitudine. Nāq; (vti paucis verū absoluā) pō il-
la tēpora / quicūq; rē p. agitauere / honestis noībus
alii sicuti ppli iura defēderēt / pars quo senatus au-
ctoritas maxia foret bonū publicū simulātes / pro
sua quisq; potētia certabāt. neq; illis modestia / neq;
modus cōtētionis erat. vtriq; victoriā crudeliter ex-
ercebāt. Sz postq; G. ponpeius ad bellū maritimū
atz mitridaticū missus ē / plebis opes in inute. pau-
corū potētia creuit. hi magistratus prouicias / aliaq;
oīa tenere. ipi innoxii / florētes / sine metu / etatē age-
re. ceterosq; iudiciis terrere. quo plebē in mgrātū
placidius tractarēt Sz vbi primū dubiis rebus no-
uādis spes oblata ē / vetus certamē aīmos eorū arre-
xit / q; si primo prelio catilia superior / aut equa ma-
nu discessisset profecto magna clades / atq; calamitas
rē p. oppressisset. neq; illis / qui victoriā adepti
forēt / diutius ea vti licuisset. quī defessis z exāguibz
qui plus posset / īperiū / atq; libertatē extorqueret.
Fuere tamē extra cōiuraciōz cōplures / q; ad catilinā
iicio profecti sūt. In his erat filiū seātoris ātonius
fuluius. quē retractū ex itinere / parēs necari iussit;

Eisdē tpibus rome lētulus (sicuti catilia pre-
ceperat) quoscūq; moribz / aut fortuna nouis

b.v.

rebus idoneos credebatur / aut per se / aut per alios sollicitabat. neque solum ciues / sed cuiusque modi genus hominum / quod modo usus foret bello. Igitur publicus umbrenus cuidam negotium dedit / ut legatos allobrogum requireret. eosque (si posset impelleret ad societatem belli / existimans publice / priuatique ere alieno oppressos / preterea quod natura gens gallica bellicosa esset / facile posse eos ad tale consilium adduci. umbrenus (quod in gallia negociatus erat) plurimisque principibus civitatum notus erat atque eos nouerat. Itaque sine mora ubi primum legatos in foro conspexit / percunctatus pauca de statu civitatis / et quasi condolens eis casum requirere cepit / quem exitum tantis malis sperarent. postquam illos videt queri de auaricia ingratorum / accusare senatum / quod in eo nichil auxilii esset / miseris suis remedium mortem expectare. at ego vobis inquit (si modo viri esse vultis) rationem ostendam / qua tanta ista mala effugiatis. Hec ubi dicit / allobroges maxime spe adducti / umbrenum orare / ut sui misereretur. Nichil tam asperum / neque tam difficile esse / quod non cupidissime facturi essent / dummodo ea res civitatem suam ere alieno liberaret Ille eos in domum D. bruti perducit. quod foro propinqua erat. neque aliena consilii propter se proniam. Nam tunc brutus roma aberat. Preterea gaubini accersit / quo maior auctoritas sermoni esset. Eo presente coniurationem aperit. socios nominat. preterea multos cuiusque generis innoxios / quo legatis amplior animus

mus iēēt. Deīde eos pollicitos operā suā! domū di-
mittit. Sed allobroges diu ī certo habuere! quidnā
cōsiliū caperēt. In altera parte erat es alienū studiū
belli magna merces ī spe victorie. At ī altera / ma-
iores opes. tuta cōsilia. pro incerta spe / certa premia
Nec illis voluētibz / tādē fortuna rei p. vicit. Itaq;
quīto fabio sāge (cuius patrociniū ciuitas plurimū
utebatur) rē omnē (vti cognouerāt) aperiūt. Cicero
per sāgā cōsilio cognito / legatis precepit! vt studiū
cōiuracōis vehemēter simulēt. at ceteros adeant! be-
ne polliceātur dētq; operā / vti eos q̄maxie manife

Iisdē fere tpibus in gallia ci- (stos hēant;
teriore atq; vltiore / itē ī agro piceno / brin-
cio / z apulia / motus erat Nā illi quos catilia āte dī-
serat / incōsulte / ac veluti per demētiā / cūcta simul
agebāt. nocturnis cōsiliis armorū / atq; telorū porta
cōibz / festinādo / agitādo oīa / plō tiōris / q̄ periculi
effecerāt. Ex eo numero op̄lures quīt metellus ce-
ler pretor / ex senatus cōsulto cā cogita / ī vīcula cōie-
cerat. itēq; ī citeriore gallia cōsul G. murena / qui
ei prouīcie legatus preerat. At rome lētulus cū ce-
teris (qui prīcipes cōiuracōis erāt) paratis (vt vi-
debatur) magnis copiis cōstituerat! vti ad catilinā ī
agrū fesulanū cū exercitu veīssz! lucius bestia tribu-
nus plebis (cōtiōe hīta) quēreretur de actiōibz cice-
rois. belliq; grauissi iūdiā / optio cōsuli īponeret.

Eo signo dato: proxima nocte cetera multitudo coniuracōis / suū quilibet negotiū exequeretur. sed ea dicebā^r diuina hoc mō / scatilius gabinus vti cū magna manu / duodecim simul oportuna loca vrbis icēderet Quo tumultu facilius ad cōsulē / ceterosq; q; bz illudie parabatur fieret Cethegus ciceronis ianuā oblideret Eūq; vi aggrediretur. alius aut aliū. s; filii familiarū (quorū ex ea nobilitate maxima pars erat) parētes interficerēt. Simul cede / et icēdio percussis oībus / ad catilinā erūperēt. Inter hec parata atq; decreta cethegus leper querebatur de ignauia locicrū illos dubitādo / et dies prolatādo / magnas oportunitates corrūpere. facto nō subito ī tali periclō op^o esse. seq; (si pauci adiuuarēt) lāguētibus aliis / īpetū ī curiā facturū. natura ferox / aīo vehemēs / manu prōptus erat. maximum bonū ī celeritate putabat /

Sed allobroges ex precepto ciceronis per gabinū ceteros cōueniūt. Ab lētulo / cethego / scatilio / itēq; crasso / postulant iusiurandū / quod signatū ad ciues perferant. aliter haud facile eos ad tātū negotium impelli posse. Ceteri nichil suspicātes dant. Cassius semet eo breui venturum pollicetur. at pauloante legatos ex vrbe proficiscitur. lētulus cum his titum volturciū quēdam crotoniēsem mittit / vt allobroges priusq; domum pergerent!

cū Catilina data / atq; accepta fide societate cōfirma-
rēt. ipse vulturcio irās ad Catilinā dat. quarū exē-
plū infra scriptū est. Quis si ex eo / quē ad te misi /
cognosces. fac cogites: ī quāta calamitate sis. et me-
mineris te virū eē. Cōsideres quid tue rōes postu-
lēt. Auxiliū petas ab oībus: etiā ab īfimis. Ad hoc
mādata verbis dat: cū ab senatu hostis iudicatus sit.
quo cōsilio seruicia repudiet. in vrbe parata eē que
iusserit. ne cunctetur ipse propius accedere. His re-
bus ita actis / cōstituta nocte / qua proficiscerētur: ci-
cero per legatos cūcta edoctus: lucio valerio flacco
et C. prūtino pretoribus īperat: vt in pōte muluio
per īsidias / allobrogū comitatus deprehēdat. rē ōnē
aperit: cuius gratia mittebātur. Cetera vti opo fac-
to sit: ita agant. permittit illis hoīes militares sine
tumultu (presidiis collocatis) sicuti preceptū erat:
occulte pōtē oblidēt. Postq; ad id loci legati cū vul-
turcio venerūt / z simul vtrīq; clamor exortus ē: gal-
li cito cognito cōsilio / sine mora pretoribus se tra-
dūt. Vulturcio primo cohortatus ceteros: gladio se
a multitudine defēdit. Deīde vbi legatis desertus ē
multa prius de salute sua prūtiniū obtestatus: quod
ei notus erat: postremo timidus / ac vite diffidēs /
velut hostibz sese pretoribz dedit. Quibz rebz cōfe-
ctis: oīa propere per nūcios cōsuli declarantur.

ET illū ingēs cura / atq; leticia simul occupā-
uere. Nā letabatur itelligēs cōiuracōne pa-
tesfacta / ciuitatē periculis ereptā esse. Porro autem
anxius erat / dubitās ī maxio scelere tātis ciuibz de-
prehēlis / quid facto opus esset. penā illorū sibi one-
ri impunitatē / perdende rei p. causā fore credebat.
Egitur cōfirmato animo / vocari ad se iubet lentu-
lum / cethegū scatiliū / gabinū / itēq; cepariū terras-
coniēlem qui ī apuliā ad cōcitāda seruicia proficisci
parabat. Ceteri sine mora veniunt. Ceparius pau-
loāte domo egressus / cognito indicio / ex vrbe pro-
fugerat. cōsul lentulū (q̄ pretor erat) ipse manu te-
nēs in senatū perducit. reliquos cū custodibz ī edē
cōcordie veire iubet. Eo senatū aduocat. magnaq;
frequētia eius ordinis / vulturciū cū legatis itrodu-
cit. flaccū pretorē scriniū cū lrīs (quas a legatis ac-
ceperat) eidē affferri iubet. Vulturcius it̄rogatus
de itinere / de lrīs / postremo quid / aut qua de cā cō-
siliū habuisset. primo alia figere. dissimulare de cō-
iuracōne. Post vbi fide publica dicere iussus ē / ō-
nia / vti gesta erāt / aperit. docetq; se / trāfactis pau-
cis āte diebus / a gabinio cepario lociū adcitū. nihil
āplius scire q̄ legatos. tantūmodo audire solitū ex
gabinio / publiū antoniū / seruiū et L. syllā L. var-
gunteum / multos preterea ī ea coniuracōne esse

Eadē galli fatētur. At lētulū dissimulātē coarguūt
preter litteras / sermoibus / quos ille habere solitus
erat / ex libris sibilinis. regnū romē tribus corne-
liis portendi / cumā / atq; syllā antea / se tertiū esse /
cui fatum foret vrbe potiri. preterea ab icēlo capi-
tolio illū eē vicesimū ānū / que sepe ex prodigiis au-
ruspices respōdissēt / bello ciuili cruētū fore. Igitur
perlectis lris / cū prius oēs signa sua cognouissent
senatus decreuit / vti abdicatō mgrātu lētulus / itēq;
ceteri ī liberis custodiis habeātur. Itaq; lētulus P
lentulo spinteri (qui tum edilis erat) cethegus Q.
carnificio / scatiliō gaio cesari / gabinio marco crasso
ceparius (nā is paulo ante ex fuga retractus erat)
Onelio therēcio senatori tradūtur;

Interea plebs coniuratione patefacta / (que
primo cupida rerū nouarum / nimis bello
fauebat) mutata mente / catiline consilia execrari.
Ciceronem ad celum tollere. veluti ex seruitute ex-
repta / gaudium / atq; leticiam agitabat. Nāq; belli
facinora alia / prede magis q̄ detrimēto fore / incen-
dium vero crudele / imoderatū / ac sibi maxime ca-
lamitosū putabat. Quippe cui omnes copie ī vlu
quotidiano / et cultu corporis erant. Post eum diē
quidā L. tarquinius ad senatū adductus erat / quē
ad catilinā proficiscētē / ex itinere retractū aiebant.

Is cū se diceret iudicaturū de cōiuracōe si fides pub.
data esset! iussus a cōsule / quod sciret! edicere, eadem
fere que volturcius / de paratis incēdiis / de cede bo
norū / de itinere hostiū / senatum docet. Preterea se
missū a marco crasso / qui catiline nūciaret! ne eū lē
tulus / et cethegus / aliq; in cōiuracōe deprehēsi /
terrarent, eoq; magis properaret ad urbem accede
re! quo et ceterorū animos reficeret! et illi facilius
e periculo eriperentur. Sed vbi tarquinius crassum
nominavit! hominē nobilem maxīs diuitiis / sūma
potētia / alii rem incredibilem rati! pars tametsi ve
rum exīstimabant! tamē quia in tali tēpore / tāta vis
hoīnis magis leniūda / q̄ exagitanda videbatur! ple
riq; crasso ex negotiis priuatis obnoxii cōclamabant
iudicē fallū esse, deq; ea re postulant! vti referatur.
Itaq; cōsulēte cicerone / frequēs seātus decreuit! tar
quiniū iudiciū fallū videri. eūq; in vīculis retinēdū
neq; āplius ptātē dicēdi faciēdā! nisi de eo iudicaret cu
ius cōsilio tātā rē eēt mētītus Erāt eo tpē / q̄ exīstia
rēt iudiciū illud a P. ātonio machinatū! quo facili
us appellato crasso / per societātē periculi / reliquos
illius potētia tegeret. Alii tarquiniū a cicerone imil
sū aiebāt ne crasso more suo (suscepto malorū patro
cinio) rē p. cōturbaret. Iplū crassū ego postea predi
cātē audiui! illā tātā cōtuēliā sibi a cicerone īpositā

Sed iisdem tēpibus Q. Catulus / et Cn. pilo / neq;
precibus / neq; grā / neq; precio / ciceronē īpellere po-
tuere / vti per allobroges / aut aliū iudicē C. cesar
falso nominaretur. Nam vterq; cū illo graues ini-
micicias exercebat. pilo oppugnatus in iudicio pe-
cuniarū repetūdārū / propter cuiusdā transpadani
supplicii iniustū. Catulus ex petitione pōtificatus
odio incensus / q̄ in extrema etate maximis in iu-
nētute sua honoribus vsus / ab adolescentulo celare
victus discesserat. Res aut oportua videbatur / q̄ is
priuatī egregia liberalitate / publice maxīs mūeri-
bus / grādē pecuniā dederat. Sed vbi cōsulē ad tātū
facinō īpellere nequeūt / ipsi sigillatī circūeundo /
atq; mētiēdo / que se ex volturcio / aut allobrogibus
audisse dicerent / magnā illi iudiā cōflauerāt. Vsq;
adeo / vt nōnulli equites romani (qui presidii cā cū
telis erāt circū edē cōcordie) seu periculi magnitu-
dine / seu animi mobilitate impulsī / quo studiū suū
in rē p. clarius esset / egrediēti ex senatu cesari / gla-
dio minitarētur. Dū hec ī senatu agūtur / et dū le-
gatis allobrogū / z volturtio tito (cōpbato eorū iu-
dicio premia decernūtur / liberti z pauci ex cliētib;
lētuli / diuersis itierib; opifices / atq; ī vicis seruicia
ad eū eripiēdū sollicitabāt. partī exquirebāt duces
multitudinū. q̄ precio rē p. vexare soliti erāt. Ce-

thegus aut per nuncios / familiam / atque liberos suos
lectos exercitatos orabat in audaciam / grege facto / cum
telis ad sese irrumperent;

Consul ubi ea parari cognouit / dispositis pre-
sidiis (ut res atque tempus monebat) convocato
senatu refert / quid de his fieri placeat / qui in custo-
diam traditi erant. sed eos paulo ante frequens sena-
tus iudicauerat contra rem perfecisse. Tum D. iuni-
us Syllanus / primus sententiam rogatus (quod eo tem-
pore consul designatus erat) de his qui in custodiis
tenebantur et preterea de Lucio Cassio P. furio / P.
Urbreno Q. annio (si deprehensi forent) supplicium su-
mendum decreuerat. Isque postea permotus oratione Ce-
saris pedibus in sinum tiberii neronis iturum se di-
xerat / quod de ea re / presidiis abditis referendum censue-
rat. Sed cesar ubi ad eum ventum est / rogatus sinum a-
tollere / huiusmodi verba locutus est;

Omnis homines patres conscripti / qui de re-
bus dubiis consultant / ab odio / amicitia / ira,
atque misericordia / vacuos esse decet. haud facile a-
nimus prouidet / ubi illa officiant: neque quisquam ho-
minum libidini / simul ut usus paruit. ubi inten-
deris / ingenium valet: Si libido possidet / ea do-
minatur: nichil animus valet. magna michi co-
pia est memorandi patres conscripti / qui reges /

atq; ppli / ira / ^{ant} atq; misericordia ipulsi / male consulue-
rūt: sed ea malo dicere! que maiores nostri cōtra li-
bidinē animi sui / recte! atq; ordine fecere. Bello ma-
cedonico (quod cū rege perse gessimus) rhodiorū ci-
uitas magna / atq; magnifica (que p. r. opibus creue-
rat) infida / et aduersa nobis fuit. Sed postq; bello
cōfecto / de rhodiis consultū est / maiores nostri / ne
quis diuitiarū / magis / q̃ iniurie causa / bellū īceptū
diceret / impunitos dimisere eos. Itē bellis punicis
oībus / cū sepe cartaginēses / et in pace / et in bello et
per inducias / multa nefaria facinora fecissēt! nūq̃
ipsi per occasionē talia facere! magis quid se dignū
foret! q̃ quid in illos iure fieri posset! querebant.
Hoc item vobis prouidēdū est patres cōscripti! ne
plus apud vos valeat P. lētuli / et ceterorū scelus!
q̃ veltra dignitas. neu magis ire veltre! q̃ fame cō-
sulatis. Nam si digna pena pro factis eorum repe-
ritur! nouū cōsiliū approbo. Sin magnitudo sce-
leris / oīnū ingenia exuperat! his suppliciis vtendū
cēleo! que legibus cōparata sūt. Pleriq; eorū / qui a-
te me snias dixerūt! cōpolite / atq; magnifice calū rei
p. miserati sūt: que belli seuitia eēt! que victis acce-
deret! enuērauere. rapi virgīes. pueros deuelli a pa-
rētū cōplexu. matres familiarū pati que victoribz col-
libuissēt. phana / atq; domos spoliari: cedē īcēdia fieri.

Postremo armis / cadaveribus / cruore / atq; luctu
omnia cōpleri. Sed per deos imortales quo illa ora
tio pertinuit? an vti nos ifestos cōiuratiōi faceret?
scilicet quē res tāta / et tam atrox non permouit! eū
orō accendet? nō ita est: neq; cuiq; mortaliū iniurie
sue parue vidēt. Multi eas grauius equo habuere.
Sed alia aliis licētia ē patres cōscripti! qui demissi
in obscuro vitā agunt. si quid iracundia deliquere!
pauci sciūt. fama / atq; fortuna eorum pares sunt!
qui magno īperio preediti! ī excello etatē agūt! eorū
facta cuncti mortales nouere. Ita in maxima for-
tuna minima licentia est. Neq; studere / neq; odisse!
sed mīme irasci decet. Que apud alios iracūdia di-
citur! ea ī īperio / superbia / atq; crudelitas appella-
tur. Equidem ego sic existimo p. c. omēs cruciatus
minores! q̃ facinora illorū esse. Sed pleriq; morta-
les postrema meminere: et ī hoīnibus īpiis scele-
ris eorum obliti de pena disserūt; si ea paulo seue-
rior fuit D. syllanū virū fortem atq; strenuū / cer-
to scio que dixerit: studio rei p. dixisse. neq; illum ī
tāta re / gratiā / aut ī inimicicias exercuisse: eos mores
eāq; modestiā viri cognoui. Verum Inīa eius michi
nō crudelis (quid enī ī tales homines crudele fieri
potest?) Sed aliena a re p. nostra videtur. Nā pro-
fecto / aut metus / aut īiuria syllane te subegit cōsulē

designatū! genus pene nouū decernere. de timore
superuacuū ē disserere. Cū presertī diligētia claris-
simi viri cōsulis tāta presidia sūt in armis. de pena
possiū equidē dicere! id quod res habet! in luctu atq;
miseriis mortē / erumnarū requiē / nō cruciatū eē!
eā cūcta mortaliū mala dissoluere: vltra neq; cure /
neq; gaudio locum esse. Sed per deos immortales /
quā ob rem in sententiā nō addidisti! vti prius ver-
beribz ī eos animaduertetur. An quia lex porcia
vetat! aut alie leges! Itē cōdemnatis ciuibz / nō aī
mā eripi! sed exiliū permitti iubēt. an quia grauius
est verberari / q̄ necari! Quid autē acerbū! aut mi-
nus graue est ī homines / tanti facinoris cōuictos!
Sin quia leuius ē! quid cōuenit in meliore negotio
legē timere! cū eam ī maiore neglexeris! At enim
quis reprehēdet! quod ī parricidal reipublice decre-
tū erit! Tempus! dies / fortuna / cuius libido genti-
bus moderatur! illis merito accidet! quicquid eue-
nerit. Ceterū vos patres cōscripti / quid in alio sta-
tuatis! cōsiderate. Omnia mala exēpla / ex rebus bo-
nis orta sūt. Sed vbi īperiū ad ignauos ciues / aut
minus bonos peruenit! nouū illud exēplū ab dignis
et idoneis / ad nō dignos / z nō idoneos trāsfertur.
lacedemonii (deuictis atheniēlibz) xxx. viros im-
posuere! qui rē p. eorū tractarēt. Hi primo capere

c. i.

Bib. Hco. Genouesce paris.

peſſimū quēq; / et omnibz inuiſum / indēnatū ne-
care. eo populus letari / et merito dicere fieri. poſt-
ubi paulatim licentia creuit / iuxta malos et bonos
libidinoſe interficere / ceteros metu terrere. Ita ci-
uitas ſeruitute oppreſſa / ſtulte leticie graues penas
dedit. Noſtra memoria / victor ſylla / cū damalippū
et alios huiuſmodi (qui malo rei. p. creuerant) iu-
gulari iuſſit / quis nō factum eius laudabat / homi-
nes ſceleſtos / et factioſos (qui ſeditionibz rem p.
exagitauerant) merito necatos aiebant. Sed ea res
magne initiū cladiſ fuit. Nam vtī quiſq; domum /
aut villā / poſtremo vas aut veſtimētū alicuius cō-
cupiuerat / dabat operam vt is in proſcriptorū nu-
mero eēt Ita illi quibz damalippi mors letitie fue-
rat / paulopoſt ipſi trahebātur. neq; prius iugulādi
finis fuit / q̃ ſylla ōnes ſuos diuitiis expleuit. Atq;
ego hec non in marco tullio / neq; hiſ temporibus
fieri vereor. Sed in magna ciuitate / multa z varia
in promptu ſūt īgenia / poteſtq; alio tempore / alio
conſule / cui item exercitus in manu ſit / falſum alie-
quid pro vero credi. Vbi hoc exemplo per ſenatus
decretum cōſul gladiū eduxerit / quis illi finē ſtatu-
et / aut quis moderabitur / Maiores noſtri patres
cōſcripti / neq; cōſilii / neq; audacie vnq̃ eguere / neq;
illis luperbia obſtabat / quo minus aliena inſtituta

(si modo proba erant) imitarētur. Arma/atq; tela
militaria ab samnitibz / ilignia magistratū ab tuscis
pleraq; sumplerūt. postremo quod ubiq; apud locci-
os / aut hostes idoneū videbatur / cū summo studio
domi exequēbātur / imitari q̃ iuidere bonis male-
bāt. Sed eodem illo tempore grecie morē imitati
verberibus aīaduvertebant in ciues: de cōdemnatis
summū suppliciū sumebant. Postq̃ res pub. ado-
leuit / et multitudine ciuiū factiōes valuerē / circū-
uenire innocētes. Aliaq; huiuscemōi / fieri cepere.
Tum lex porcia / alieq; leges parate sūt: quibus le-
gibz / exiliū damnatis permissū est. hanc ego causā
P. C. quo minus nouū cōsiliū capiamus / imprī-
mis magnā puto. Profecto virtus / atq; sapiētia ma-
ior illis fuit / qui ex paruis opibus tantū imperiū
fecere / q̃ i nobis / qui ea bene parta / vix retinemus.
Placet igitur eos dimitti / z augeri exercitū catilīe
minime. Sed ita cenleo publicādas eorū pecunias /
iplos in vīculis habēdos per municipia / que maxi-
me opibus valent: neu quis de eis postea ad senatū
referat: neuē cū populo agat: qui aliter fecerit / se-
natū existimare / eū cōtra r. p. et salutē omnium fa-
cturū. Postq̃ cesar dicendi finem fecit / ceteri vero
alius alii / varie assentiebātur. At Marcus porcius
cato rogatus sententiā / huiuscemodi orōnē habuit:

I Onge michi alia mens est P. C. cū res atq;
pericula nostra cōsidero! et cū sentencias nō
nullorū ipse mecū reputo. illi michi disserrisse vi-
dētur! de pena eorū / qui patrie / parentibus / aris /
atq; focis suis bellū parauere. Res autē cauere mo-
uet ab illis magis / q̃ quid in illos statuamus cōsul-
tare. Nā cetera maleficia tum persequare! vbi facta
sūt. Hoc nisi prouideris ne accīdat! vbi euenit! fru-
stra iudicia implores! Capta vrbe! nichil sit reliqui
victis. Sed per deos immortales vos ego appello!
qui semper domos / villas / signa / tabulas vestras /
pluris q̃ rem p. fecistis! si ista cuiuscūq; modi sūt!
que amplexamini retinere! si voluptatibus vestris
otiū prebere vultis! expergiscimini aliquādo / et ca-
pellite rem p. Non nūc agitur de vectigalibus!
neq; de lociorū iuriis. libertas / et aīma vestra ī du-
bio est. Sepenumero P. C. multa verba ī hoc or-
dine feci. Sepe de luxuria / atq; auaricia nostrorū
ciuiū questus sum. multoq; mortales ea causa ad-
uersos habeo. Qui michi / atq; animo meo nullius
vnq̃ delicti gratiam fecissem! haud facile alterius
libidini malefacta cōdonabā. Sz ea tametli vos par-
uipēdebatis! tamē res p. firma erat! opulētia negli-
gētiam tollerabat. Nūc vero nō id agitur! bonis ne
an malis moribus viuamus. Neq; q̃tū / aut q̃ ma

gnificum īperiū p.r. sit. Sed cuius hec cūq; modi
videntur! nostra / an nobiscū vna hostiū futura sint
Hic michi quisq; māsuēdinē / et mīsericordiā no-
minat. Iampridē equidem nos vera vocabula re-
rū amissimus. quia bona aliena largiri / liberalitas /
malarū rerū audacia / fortitudo vocatur. Eo. r. p. ī
extremo sita est. Sint sane (quoniā ita se mores ha-
bent) liberales ex lociorū fortunis. Sint mīsericor-
des in furibz erarii. Caueāt ne illi sāguinē nostrū
largiantur. Et dum paucis sceleratis parcūt! bonos
omnes perditū eant. Bene et compolite. O. celar
pauloante in hoc ordine / de vita / z morte disseruit
Credo falsa exultimās ea / que de inferis memorā-
tur! diuerso itinere malos a bonis. loca tetra / incul-
ta / feda / atq; formidolosa habere. Itaq; censuit pe-
cunias eorū publicādas. ipsos per municipia in cu-
stodiis habēdos. videlicet timēs / ne si rome sit! aut
a popularibz cōiuratiōis / aut a multitudīe cōducta
per vim eripiātur! quasi mali / atq; scelesti tātūmō ī
vrbe et nō per totam italiā sit. Aut quasi non ibi
plus possit audacia! vbi ad defēdēdū opes minores
sūt. Quare vanū equidē hoc cōsiliū ē! si periculū ex
illis metuit. Sed si in tanto oīm metu solus nō ti-
met! eo magis refert me michi / atq; vobis timere.
Quare cū de p. lētulo / ceterisq; statuetis pro certo

C. ii.

habetote. vos simul de exercitu catiline / et de oībus
cōiuratis decernere. Quāto vos attētius ea agetis!
tanto illis aīmus infirmior erit. si paululū mō vos
languere viderint! iā omēs feroces aderūt. Nolite
exīstimare maiores nostros / armis rem publi. ex
parua magnā fecisse. si ita res eēt! multo pulcherri
mā eam nos haberemus. Quippe sociorū / atq; ciui
um preterea armorū / atq; equorū maior copia no
bis! q̄ illis est. Sz alia fuere / que illos magnos fe
cere! que nobis nulla sunt. domi idūltria. foris iu
stum imperium. aīmus in cōsulendo liber. neq; de
licto / neq; libidini obnoxius. pro his nos habemus
luxuriam / atq; auariciam / publice egestatē / priuatī
opulētiam. laudamus diuitias. sequimur inertīā. ī
ter bonos et malos discrimē nullū. Omnia virtu
tis premia ambitio possidet. Neq; est mirū vbi vos
separatim sibi quisq; cōsiliū capitis. vbi domi vo
luptatibus! hic pecunie / aut gratie seruitis. Eo fit!
vt impetus fiat in vacuam rē p. Sed ego hec omit
to. Coniurauere nobilissimi ciues patriā incēdere.
gallorum gentem infestissimā nomini romano / ad
bellū accerliunt. Dux hostiū cū exercitu supra ca
put est. vos cūctamini etiā nunc et dubitatis! quid
intra menia deprehēsis hostibus faciatis. Misereā
mini cenleo. deliquere hoīes adolescētuli per ābi

cionem. atz etiā armatos dimittatis ! timeo ne ista
vobis māluetudo / et misericordia (si illa arma ceper-
rint) in miseriam cōuertatur. Scilicet res ipsa aspe-
ra est. Sz vos eam non timetis. Immo uero maxi-
me. sed iertia / et mollitia animi / alius aliū expectā-
tes ! cūctamini. velud diis īmortalibz cōfili. qui hāc
rem p. sepe ī maxīs periculis seruauere. Nō votis
neqz suppliciis mulieribz auxilia deorū parantur.
vigilando / agendo bene cōsulēdo / prospere omnia
cedunt. vbi secordie te / atz ignauie tradideris ! ne
quicq̃ deos implores. irati / infestiqz sūt. Apud ma-
iores nostros Mulus manlius torquatus / bello gal-
lico filiū suū (q̃ is cōtra imperiū in hostem pugna-
uerat) necari iussit. Atqz ille egregius adolescēs / ī
moderate fortitudinis morte / penas dedit. vos de
crudelissimis parricidis quid statuatis cūctamini.
videlicet cetera vita eorū huic sceleri obstat. Verū
parcite digītati lētuli ! si ipte pudicicie / si fame sue /
si diis / aut hoībus vnq̃ vllis pepercit. Ignoscite ce-
thegi adolescētie. nisi alterū iam patrie bellū fecit.
Nā quid ego de gabinio / scatilio / cepario loquar.
Quibus si quicq̃ vnq̃ penli fuisset ! nō ea consilia
de re p. habuissent. Postremo P. C. si me hercule
peccato locus esset ! facile paterer vos ipsa re corri-
gi. quoniā verba cōtemnitis. Sed vndiqz circūuēti

sumus. Catilia cū exercitu faucibz italiā vrget. alii
itra menia / atz in sinu vrbis sunt hostes. neq; para
ri / neq; cōsuli quicq̃ potest occulte! quo magis pro
perādū ē. Quare ita cēleo ego. cū nefario cōsilio sce
leratorū ciuiū rel p. i maxia pericula venerit! hiqz
iudicio titi vulturcii / et legatorū allobrogū cōuicti
cōfessiqz sūt / cedē / icēdia / aliaqz feda / atz crudelia fa
ciora i ciues patriāqz parauisse! de cōfessis sicuti de
maifestis rerū capitaliū / more maiorū / suppliciū

Postq̃ cato assedit! cōsulares oēs / (sumēdū;
itēqz senatus magna pars sniam eius laudāt
virtutē aī ad celū ferūt. Alii alios icrepāt! timidos
vocāt. cato magnus / atz clarus habet. Senatus de
cretū fit! sicut ille cēluerat. Sed mihi multa legēti /
multaqz audienti / que p. r. domi / militieqz mari /
atz terra preclara facinora fecit! forte libuit atten
dere / que res maxie tāta negotia sustinuisset. Scie
bā se penumero parua manu / cū magnis legionibz
hostiū cōtēdisse. Cognouerā paruis copiis / bella ge
sta cū opulētis regibus. Ad hoc sepe fortune vio
lētia tollerauisse. facūdia grecos / glā belli gallos / ā
te romanos fuisse. At michi multo agitāti / cōstabat
per paucorū ciuiū egregiā virtutē cūcta patrauisse.
Eoqz factū ē! vti diuitias / paupertas / multitudinē
paucitas superaret. Sed postq̃ luxu / atqz delidia

ciuitas corrupta est! rursus res p. magnitudie sua /
īperatorū / atq; magistratū vitia lūstētabat. At sicuti
effeta parēte! multis tēpestatibus / haud sane quisq;
rome virtute / magnus fuit. Sed meōria mea / īgēti
virtute diuersis moribz / fuere viri duo! marcus ca
to. et caius cesar. quos (quoniā res obtulerat) silētio
preterire / nō fuit cōsiliū! quī vtriūsq; naturā / z mo
res (q̃tū īgenio possē) aperirē. Igitur his etas / ge
nus / eloquētia / prope equalia fuere. magnitudo aī
par fuit. itē glā. Sz alia alii. cesar beneficiis / ac mu
nificētia magnus hēbat. Integritate vite cato. ille
māluetudie / et misericordia clarus fctūs. huic seue
ritas dignitatē addiderat. Cesar dādo / subleuādo / i
gnoscēdo. cato nihil largiēdo / glīaz adeptus ē. in al
tero miseris profugiū erat. in altero malis pernici
es. illius facilitas / huius cōstātia laudabat. Posire
mo cesar ī aīmū īduxerat! laborare / vigilare / nego
ciis aīcorū itētus! sua negligere nichil denegare!
quod dono dignū eēt / sibi magnū īperiū / exercitū /
bellū nouū exoptabat! vbi virtus enitescere posset.
At catoni studiū modestie / decoris / sed maxie seue
ritatis erat. Nō diuitiis / cū diuite! neq; factōe / cum
factiolo! sed cū strēnuo / virtute / modesto / pudore /
cū inocēte / abstinentia certabat. Esse q̃ videri bonus
malebat. ita quo minus glīaz petebat. eo magis illā

c. h.

assequebat^r. Postq̃ (vt dixi) senatus ī catonis sñam
discessit / cōsul optimū factu ratus / noctē que insta-
bat / antecapere / ne quid eo spatio nouaretur / triū-
uiros / que ad supplicium postulabat / parare iubet.
iple presidiiis dispositis / lētulū ī carcerē deducit. Idē
fit ceteris per pretores;

Est in carcere locus (quod tullianū appella-
tur) vbi paululū ascenderis ad leuā circiter
.xii. pedes humi depressus / eū muniūt vndiq̃ parī-
etes. atq̃ insuper camera lapideis fornicibus vincta
S; iculta tenebris / odore feda / atq̃ terribilis eius
facies ē. In eū locū postq̃ dimissus est lētulus / iudi-
ces rerū capitaliū (quibz preceptū erat) laqueo gu-
lā eius fregere. Ita ille patricius ex gente clarissīa
corneliorū (q̃ cōsulare īperiū rome habuerat) dignū
moribz / factisq̃ suis / exitiū vite inuenit. De cethe-
go / gabinio / scatilio cepario / eodē modo suppliciū
sumptum est;

Quoniam ea rome gerūtur / catilīna ex ōni copia
(quā et ipse adduxerat. z mauius habuerat)
duas legiones īstituit. cohortes / pro numero mili-
tū cōplet. deīde / vt quisq̃ volūtarius / aut ex sociis
in castra venerat / equaliter distribuerat. Ac breui
spacio / legiones numero hoīm expleuerat. cū ini-
cio nō āplius duobz milibz habuisset. Sed ex oī co

pia / circiter pars quarta erat militaribz armis in-
structa. Ceteri (vt quēq; calus armauerat) spargos /
aut lāceas / alij preacutas ludes portabāt. Sz postq̃
ātonius cū exercitu aduētabat / catilīa per mōtes i-
ter facere. mō ad vrbē / modo galliā versus / castra
mouere / hostibz occasionē pugnādi non dare. Spera-
bat propediē magnas copias se habiturū / si rome
locii īcepta patrauissēt. Interea seruicia repudiebat
(quorū initio ad eū magne copie occurrebāt) opibz
cōiuracōnis fretus . simul alienū suis roibz existi-
mās videri causā ciuiū cū seruis fugitiuis cōicasse.
Sed postq̃ nūcius in castra peruenit / rome cōiura-
cōne patefacta / de lētulo / et cethego ceterisq; (quos
supra memorauī) sūptū suppliciū / pleriq; (quos ad
bellū spes rapinarū / aut nouarū rerū studiū illexe-
rat) dilabūtur. Reliquos catilina per mōtes asperos
magnis itineribz / ī agrū pistoriēse abducit. eo consi-
lio vt per tramites occulte perfugerēt ī galliā tras
alpinā. At. Q. metellus celer cū tribz legiōibz ī a-
gro piceno presidebat. ex difficultate rerū eadē illa
existimās (que supra diximus) catilinā agitare. Igi-
tur vbi iter eius ex profugiis cognouit / castra pro-
pe mouit. ac sub ipsis radicibz mōtiū cōledit / qua
illi descēsus erat. ī galliam properāti Neq; tamē an-
tonius procul aberat. vt pote qui magno exercitu /

locis equioribus expeditos in fugam sequeretur;

Sed catilia postquam videt motibus atque copiis hostium se clausum in urbe res aduersas neque fugere neque presidii ullam spem optimum factu ratus in tali re fortunam belli temptare. Itaque cum antonio primum colligere. Itaque consilio aduocata huiusmodi orationem

Compertum habeo milites verba habuit virtutem viris non addere neque ex ignauo strenuum neque forte ex timido exercitu oratione imperatoris fieri. Quanta cuiusque animo audacia natura aut moribus est tanta in bello patere solet. Quae neque pericula neque gloria excitant neque hortere. Timor animi auribus officit. Sed ego vos quo pauca moneam aduocaui simul uti causam mei consilii aperire. Scitis equidem milites locordia atque ignauia letuli quantum ipsi nobisque cladem attulerit. Quocumque modo dum ex urbe presidia operior in galliam proficisci nequiverim. Nunc vero quo loco res nostrae sunt iuxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium duo unus ab urbe alter a gallia obtant diutius in his esse locis si maxime animus ferat frumenti atque aliarum rerum egestas prohibet. Quocumque ire placet ferro iter aperiendum est. Quapropter vos moneo uti forti atque parato animo sitis. et cum prelium iuberis memineritis vos diuitias decus gloriam preterea libertatem atque patriam in dextris

vestris potare. Si vicimus ! oia nobis tuta erunt .
comeatus abunde / municipia / atq; colonie patebunt. Si
metu cesserimus ! eadem illa aduersa fient. Neq; lo-
cus / neq; aicus quilq; teget ! que arma non texerit.
Preterea milites / non eadem nobis / et illis necessitu-
do impedit. Nos pro patria / pro libertate / pro vita
certamus. Illis superuacuum est ! pro potencia pauco-
rum pugnare. Quo audacius aggredimur ! memores
pristine virtutis ! licuit vobis cum summa turpitudine
in exilio etate agere. Potuistis nonnulli rome (amili-
lis bonis) alienas opes expectare. quia illa feda / atq;
intolleranda viris videbatur ! hec sequi decreuistis. Si
hec relinquere vultis ! audacia opus est. Nemo nisi
victor pro pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem
sperare / cum arma (quibus corpus tegitur) ab hosti-
bus auerteris ! ea vero demencia est. Semper in prelio
maximè est periculum ! qui maxime timet . Audacia pro-
muro habetur. Cum vos considero milites ! et cum facta
vestra estimo ! magna me spes victoriae tenet . animus /
etas / virtus / vestra me hortatur . preterea necessitudo !
que etiam timidos fortes facit. Nam multitudo hostium
ne circumuenire queat ! prohibet angustie loci . Quod si
virtuti vestre fortuna inuiderit ! cauete inulti ani-
mam ne amittatis . neu capti potius sicuti pecora
trucidemini ! quam virorum more pugnantes / cru-

entā / atq; luctuosā victoriā hostibus reliquatis .
Hec ubi dixit / paululū cōmoratus / signa canere iu-
bet . atq; instructos ordines in locum equū deducit .
deinde remotis omniū equis (quo militibus exe-
to periculo animus / amplior esset) ipse pedes exer-
citus pro loco / atq; copiis instruit . Nam uti plani-
cies erat intra sinistros montes / et ab dextera rupes
aspera / octo cohortes in fronte constituit . Reliquarum
signa in subsidio artius collocat . Ab his ceteriones
ceteros lectos / et euocatos / preterea ex gregariis mili-
tibus optimū quēq; armatū / in primā aciem subducit . G.
maulū in dextera / felulanū quēdā in sinistra parte
curare iubet . ipse cū libertis / et colonis prope aqui-
lam assistit . quā bello cimbrico . G. marius in exer-
citu habuisse dicebatur . At ex altera parte gaius cō-
sul atonius pedibus eger (q; prelio adesse nequibat)
M. petreio legato exercitū permittit . ille cohortes
veteranas (q; tumultus cā cōscriplerat) in fronte post
eas ceterū exercitū in subsidiis locat . ipse equo circu-
iens / vnūquēq; nominans appellat . hortatur ut mei-
nerit se cōtra latrones iermes / pro patria / pro libe-
ris / pro aris / atq; focis suis certare . Homo milita-
ris / q; amplius annis . xxx . tribunus aut prefectus / aut
legatus / aut pretor . cū magna glā in exercitu fuerat
plerūq; ipsū / factaq; eorū fortia nouerat ea cōmeo

disceptu
bcccj

rādo militū aīos accēdebat. sz vbi rebz oībz explora-
tis / petreius tuba signū dat! cohortes paulatī ince-
dere iubet. Idem facit hostiū exercitus;

Postq̃ eo ventum est / vnde a ferētariis preli-
um cōmitti posset! maximo clamore / cum ī-
fektis signis occurrūt. pila emittūt. gladiis res ge-
ritur. veterani priltie virtutis memores! cominus
acriter instant. illi haud timidi / resistunt. maxima
vi certatur. Interea catilina cum expeditis in pri-
ma acie versari. laborantibus succurrere. integros
pro lauciis arcessere. omnia prouidere. multū ipse
pugnare. Sepe hostem ferire. Strēnui militis / et
boni imperatoris officia simul exquebatur. Pre-
terea / petreius vbi videt Catilinam cōtra vt ratus
erat magna vi contendere! cohortem pretoriam in
medios hostes inducit. eosq̃ perturbatos / atz alios
alibi resistentes interficit. deinde. vtrinq̃ ex lateri-
bus ceteros aggreditur. Maulius / et Felulanus im-
primis pugnātes cadunt. Postq̃ Catilina fusas co-
pias / leq̃ cum paucis relictū videt! memor generis
atz pristine sue dignitatis! in cōfertissimos hostes
īcurrit. ibiq̃ pugnās cōfoditur. Sed cōfecto prelio
tū vero cerneret quāta audacia / quātaq̃ aīmi vil /
fuiſſet ī exercitu catilie. nā fere quē quīq̃ viuul pu-
gnādo locū ceperat! eū amissa aīa / corpore tegebat.

Pauci autem quos medios cohors pretoria disiece-
rat: paulo diuersius. Sed omnes tamē aduersis vul-
neribus cōciderant. Catilina vero lōge a suis inter
hostiū cadauera repertus est: paululū etiā spirās:
ferociamq; animi quā habuerat viuus / in vultu re-
tinens. Postremo / ex omī copia: neq; ī prelio / neq;
ī fuga / quīlq; ciuis ingenuus captus ē. ita cūcti sue
hostiūq; vite iuxta pepercerāt. Neq; tamē exercitus
p. r. letā aut īcruētā victoriā adeptus erat. Nā stre-
nuissimus quīlq; / aut occiderat in prelio: aut gra-
uiter vulneratus / discesserat. Multi autem qui e ca-
stris visendi / aut spoliādi gratia processerāt / voluē-
tes hostilia cadauera: amicū alii / pars hospitē / aut
cognatū / reperiēbant. Fuere item: qui inimicos su-
os recognoscerent. Ita varie per omnē exercitū: le-
ticia / meror / luctus / atq; gaudia agitabantur;

FINIS.

Si quīlq; cupiat magnas res noscere gestas.

Vnde viris virtus maior inesse solet.

Nunc opus hoc crispi terse pressū sibi querat.

Quo noua vis lucet artis / et ingenii.

Sistet enim priscis que gloria / quāta potestas.

Romulidus fuerit: dum probitate nitent.

Et contra (vitiis ipsa virtute subacta)

Itur vt in facinus, et labat omne decus;

Caii Crispi Salustii / de bello Iugur-
tino cōtra romanos / liber incipit;

Falso queritur de natura sua genus hu-
manū! q̄ ibecilla / atq; cui brevis! sorte
potius / q̄ virtute regatur. Nā cōtra re-
putādo! neq; maius aliud neq; prestabi-
lius iuenies. magisq; nature idultriā hoīnū / q̄ vim
aut tpūs deesse. Sz dux / atq; īperator vite mortaliū
aīmus ē. qui vbi ad gloriā / virtutis via grassatur
abūde / pollēs / potenq; / et clarus est. neq; fortuna e-
get. quippe que probitatē / idultriā / aliasq; artes bo-
nas! neq; dare! neq; eripere cuiq; potest. Si captus
prauis cupidinibz / ad iertiā et voluptates corporis
pessūdatus ē! pernicioſa libidīe paulisper vſus! vbi
per ſocordiā vires / tpūs / etas / īgeniū defluxere! na-
ture īfirmitas accusatur. Suā quiq; culpā auctores
ad negotia trāſferūt. Qz si hoībus bonarū rerū tā-
ta cura eēt / quāto ſtudio aliena / ac nichil profutura
multoq; etiā periclōſa petūt. neq; regerētur magis
q̄ regerēt caſus. et eo magnitudinis procederēt! vbi
pro mortalibz glā eterni fierēt. Nā vti genus hoīz
cōpoſitū ex corpore z aīma ē! ita res cūcte ſtudiaq;
oīa nrā / corporis alia / alia anī naturā ſequūt^r. Igi-
tur preclara faciēs / magne diuitie / ad hoc vis corpo-
ris / et alia omīa huiusmodi breui dilabūtur. At
īgeniū egregia facinora (ſicuti aīa) īmortalia ſunt.

Postremo corporis et fortune bonorū / vt initiū /
sic finis est. Omniaq; orta occidūt. z aucta senescūt
Animus incorruptus eternus / rector humani ge-
neris agit / atq; habet cūcta. neq; ipse habetur. Quo
magis prauitas eorum admirāda ē! qui dediti cor-
poris gaudiis per luxum / et ignauiam etatē agūt.
Ceterum ingenium (quo / neq; melius / neq; āplius
aliud / in natura mortaliū est) in cultu / atz socordia
torpescere sinunt. cum presertim tā multe / varieq;
sint artes aīmi! quibz sūma claritudo paratur. Ve-
rum ex his magistratus / et īperia / postremo omīs
cura rerum publicarum / minime michi ac tempe-
state cupienda videntur. quoniā neq; virtuti honos
datur / neq; illi quibus per fraudem cōcessū ius fu-
it! utiq; tuti / aut eo magis honesti sūt. Nā ui quidē
regere patriam aut parētes / q̃q̃ et possis! et delicta
corrigas! tamen importunū ē. cū presertim omnes
rerū mutacōes / cedam / fugam / aliaq; hostilia por-
tendant. Frustra aut niti / neq; aliud se fatigando /
nisi odiū querere! extreme demētie est. nisi forte /
quē ihonesta / et pernitiola libido tenet! potētie pau-
corū decus / atz libertatē suā gratificari;

Ceterum ex aliis negotiis / que ingenio exer-
centur / imprimis magno vliui est memoria
rerū gestarū. Cuius de virtute (quia multi dixerē)

preferendū puto. simul ne per insolentiā quis existi-
met! memet studiū meū laudādo extollere. Atq; e-
go credo quosdā fore / qui (quia decreui procul a re
publica etatem agere) tāto / tāq; utili labori meo no-
mē inertie imponant. certe quibz maxima idustria
videtur / salutare plebem / et in cōuiuiis gratiā que-
rere. qui si reputauerint / et q̄bus ego temporibus
magistratū adeptus sū! et quales viri idem assequi
nequiuerint! et postea que genera hominū in sena-
tum peruenerit! profecto existimabunt me magis
merito / q̄ ignauia iudicium animi mei mutauisse.
maiusq; cōmodū ex otio meo / q̄ ex aliorum nego-
tiis reipublice venturum. Nā sepe ego audiui quī-
tum maximū / publiū scipionem / preterea ciuitatis
nostre preclaros viros / solitos ita dicere. cū maio-
rū imagines intuerētur / vehemētissime libi animū
ad virtutem accendi. scilicet neq; ceram illā / neq; fi-
guram tantam vim in se habere! sed memoria re-
rū gestarū / eam flammam egregiis viris ī pectore
crescere! neq; prius sedari! q̄ virtus eorū famam /
atq; gloriam adequauerit. At cōtra quis est omniū
his moribz / qui non diuitiis et sumptibus / nō pro-
bitate / neq; industria / cum maioribus suis conten-
dat. Etiam homines noui / qui antea per virtutem
soliti erant nobilitatem anteuenire! furtim quasi /

et per latrocinia potius / q̃ bonis artibus / ad īperia
et honores nitūtur. Perinde quali pretura / et cōsu-
latus / atq; oīa alia huiusmodi officia / per se ipsa
clara / et magnifica sint. ac non perīde habeātur / vt
eorū / qui ea sustinēt virtus est. Verū ego liberius
altiusq; processī / dū me ciuitatis morum piget / te-
detq; Nūc ad īceptum redeo;

Bellum scripturus sum / quod populus roma-
nus cū Iugurtha rege numidarum gessit.
Primū / quia magnū et atrox / variaq; victoria fuit
Deīde / quia tunc primū superbie nobilitatis obuia-
tum est. que cōtentio diuina et humana cūcta per-
miscuit. eoq; vecordie processit / vt studiis ciuilibus
bellū / atq; vastitas italie finem faceret. Sed priusq;
initiū huiusmodi rei expediam / pauca supra re-
petam. quo ad cognoscēdum / omīa illustria magis
magisq; in aperto sint. Bello punico secundo quo
dux cartaginēsiū hanibal / post magnitudinem no-
minis romani / italie opes maxime attriuerat. Mas-
sissa rex numidarū / ī amicitia receptus a Publio
scipione / cui postea cognomē affricano / ex virtute
fuit / multa et preclara rei militaris facinora fece-
rat / ob que victis cartaginensibus / et capto siphace
(cuius in africa magnū / atq; latum īperiū valuit)
populus romanus quascūq; vrbes / et agros manu

ceperat / regi dono dedit. Igitur amicitia Masmille
bona / atq; honesta nobis permālit. Iꝛ imperii / viteq;
eius / finis idē fuit . Deinde Micipsa filius / regnū
solus obtinuit manastabale z gulussa fratribz mor-
bo assūptis. Is atherbalē / et hiemalē ex se genuit.
Iugurthamq; filiū manastabalis fratris / quē mas-
milla (qꝫ ortus ex cōcubia erat) priuatū reliquerat!
eodē cultu quo liberos suos domi habuit. Qui vbi
primū adoleuit pollēs viribz decora facie / sed mul-
to maxie īgenio validus / nō se luxui / neq; iertie cor-
rumpendū dedit . Sed vti mos illius gentis est / e-
quitate / iaculari / cursu cum equalibz certare. et cū
oēs gloria anteiret / omibz tamē carus esse. Ad hoc
pleraq; tēpera in venādo agere. leonē / aliasq; feras
primus / aut ī primis ferire. plurimū facere / et mi-
nimū ipse de se loqui;

Quibus rebus Micipsa (tametsi inicio letus
fuerat existimans virtutem iugurthe regno
suo glorie fore / tamē postqꝫ hominē adolescētē exa-
cta sua etate / et paruis liberis magis magisq; cre-
re itelligit) vehemēter eo negotio permotus multa
cum aīo suo voluebat. Terrebat eum natura mor-
taliū auida imperii / et preceps ad explendā animi
cupidinem. Preterea oportunitas sue / liberorūq;
etatis. que etiā mediocres viros spe prede transuer-

δ. i.

los agit Ad hoc studia numidarū ī iugurthā accēsa.
ex quibz si talē virum dolis īterfecisset! ne qua sedi-
tio / aut bellū oriretur! auxius erat. hīs difficultati-
bus circūuētus vbi videt / neq; per vim / neq; īlidius
opprimi posse! hominē tā acceptū popularibus! q̄
erat Iugurtha manu promptus / et appetēs glorie
militaris! statuit eum obiectare periculis! et eo mō
fortunā tēptare. Igitur numātino bello micipsa / cū
pplō romano equitū / atq; peditū auxilia mitteret!
īperās vel ostētādo virtutem / vel hostiū seuericia / fa-
cile eum occasurum! prefecit numidis / quos ī hy-
spaniā mittebat. Sed ea res longe aliter / ac ratus e-
rat! euenit. Nam iugurtha (vt erat ī pigro / atq; acri
īgenio) vbi naturam publici scipionis (qui tum ro-
manus īperator erat) et morem hostiū cognouit!
multo labor emulataq; cura / preterea modestissime
parendo / et sepe obuiā eundo periculis in tantam
claritudinē breui peruenerat vt nostris vehementer
carus / numātinis maxie terrori eēt. Ac sane (quod
difficillimū imprimis est) et prelio strēnuus erat /
et bonus cōsilio. quorū alterū! ex prouidētia timo-
rem! alterum ex audacia temeritatem afferre ple-
rūq; solet. Igitur īperator omnes fere res asperas
per iugurtham agere. in amicis habere. magis ma-
gisq; indies eum amplecti. quippe / cui neq; cōsiliū /

neq; inceptū vllum frustra erat. huc accedebat munificentia animi / et ingenii solertia / quibus reb; libi multos ex romanis familiarī amicicia cōiūxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures noui / atq; nobiles (quibus diuicie bono / honestoq; potiores erant / factiosi / domi potētes / apud locios clari magis q̃ honesti) qui iugurthe nō mediocrem animū pollicitādo accendebant. dicentes si micipsa rex occidisset / fore vti solus imperio numidie potiretur. In ipso maximam virtutem. rōme omnia venalia esse. S; postq; numantia deleta. P. scipio dimittere auxilia / et ipse domū reuerti decreuit / donatum / atq; laudatū magnifice pro cōtione iugurtham in pretoriū adduxit. Ibiq; secreto monuit / vt potius publice q̃ priuatim amiciciā populi romani coleret. neq; aliquibus largiri īsuesceret. periculose a paucis emi quod multorum esset. Si permanere vellet in suis artibus / vltro illi / et gloriā et regnū venturū. Sim properantius pergeret / suam pecuniam et ipsum precipitem casurum. Sic locutus eum cum litteris (quas Miciple redderet) dimisit. Earum sententia hec erat;

Iugurthe tui bello numantino longe maxima virtus fuit. quā rem tibi certo scio gaudio esse. nobis ob merita sua carus ē. vt idē senatui

et populo romano sit! sūma ope nitentur tibi quidē
dem pro nostra amicitia gratulor. En habes virum
dignū te/atq; auo suo malmilla;

Igitur vbi rex ea / que fama acceperat! ex li-
teris imperatoris ita esse cognouit! tum iu-
gurthe virtute / tum glā viri permotus! flexit ani-
mū suū / et iugurthā beneficiis vīcere aggressus ē.
Itatimq; eū adoptauit. et testamēto pariter cū filiis
heredē constituit. Sed ipse post paucos ānos mor-
bo / atq; etate cōfectus / cū libi vite finē adesse itelli-
geret! corā amicis / z cognatis / itēq; corā atherbale /
et hiemiale filiis / dicitur huiuscemodi verba cū iu-
gurtha habuisse;

P Arum ego iugurtha te amisso patre / sine
spe / sine opibz in meū regnū accepi. existi-
mans nō minus me tibi / q̄ liberis si genuissē / ob
beneficia carū esse. neq; ea res falsū me habuit. Nā
(vt alia magna / et egregia tua fctā omittā) nouissie
rediēs numātia / me / meūq; regnum glā honorasti.
tuaq; virtute nobis romanos / ex amicis amicissi-
mos fecisti. In hyspania nomen familie nostre re-
nouatum est. Postremo (quod difficilimum inter
mortales ē) gloria inuidiā vicisti. Nūc (queniā mi-
chi natura finē vite facit) per hanc dextram / per re-
gni fidē moneo / obtestorq; vti hos (qui tibi genere

propinqui / beneficio meo fratres sūt) caros habeas
neu malis alienos adiungere! q̃ sanguine cōiūctos re
tinere. Non exercitus / neq̃ thesauri presidia regni
sunt. verū amici / quos neq̃ armis cogere / neq̃ aux
ro parare queas. officio et fide pariūtur. Quis aut̃
amicitior est / q̃ frater fratri? aut quē alienū fidum
inuenies! si tuis hostis fueris? Equidem ego vobis
regnū trado. firmū si boni eritis. sin mali! imbecil
lū. Nā cōcordia parue res crescūt. discordia maxie
dilabūtur. Ceterū ante hos te iugurtha (qui etate /
et sapiētia prior es) ne aliter quid eueniat provide
re decet. Nā in ōni certamine! qui opulētior ē! etiā
si accipit iniuriā! tamē quia plus potest! facere vide
tur. Vos aut̃ atherbal / et hiemsal / colite / et obser
uate talē hūc virū. Imitamini virtutē / et enitimi!
ne ego meliores liberos sumplisse videar! q̃ genu
isse. Ad ea iugurtha tametsi regē ficta locutū itelli
gebat! et ipē lōge aliter aīo agitabat! tamē pro tpē
beigne respōdit. Micipsa paucis post diebz morit̃;
Postq̃ illi more regio busta magnifice fece
rant! reguli ī vnū cōuenerūt! vt inter se de
cūctis negotiis disceptarēt. sed hiemsal (q̃ minimus
ex illis erat) natura ferox / etiā ignobilitatem iugur
the (quia materno genere īpar erat) despiciēs! extra
atherbalē assedit. ne medius ex tribus (quod apud
d. iii.

numidas honoris dicitur) iugurtha foret. deinde ta-
mē ut etati cōcederet! fatigatus a fratre / vix in par-
tem alteram trāductus est. Ibi cū multo de admi-
nistrādo īperio differerent! iugurtha inter alias res
ait oportere quinquēnii cōsulta oīa / et decreta rescī-
di. Nā per ea tēpora cōfectū ānis miciplā / parū aīo
valuisset. Tum idē hiemal placere sibi respōdit. Nā
ipsū illum his tribz proximis ānis adoptione in re-
gnū peruenisse. Quod verbum in pectus iugurthe
altius q̄ quisq̄ ratus erat! descēdit. Itaq̄ ex eo tē-
pore ira / et metu anxius moliri parare. atq̄ ea mō-
cū aīo habere / quibus hiemalem per dolū caperet.
Que vbi tardius procedūt! neq̄ lenitur aīmus fe-
rox! Statuit quouismodo īceptū perficere. Primo
cōuentu que a regulis factū supra memoravi! pro-
pter dissensionem placuerat diuidi thesauros finelq̄
īperii ligulis cōstitui. Itaq̄ tēpus ad utrāq̄ rē decer-
nitur! sed maturius ad pecuniā distribuēdā. Regu-
li iterea / ī loca propīqua / thesauris alius alio cesse-
re. S; hiēsal ī oppido tirmīda / forte eius domo ute-
batur! qui proximus littor iugurthe carus / accep-
tusq̄ sēper ei fuerat. quē ille casu ministrū oblatū
promissis onerat! īpellitq̄ uti tanq̄ suā visens do-
mū eat! portarū clauēs adulterinas paret. Nā ve-
re ad hiēsalē referebātur. Ceterū vbi res poltūaret

seipsum cū magna manu vēturū cōstituit. Numide
mādata breui cōficit. Atq̃ (vti doctus erat) noctu iu
gurthe milites itroducit. qui postq̃ in edes irrupe
re. diuerli regē querere. dormientes alios / alios oc
cursantes iterficere. scrutari loca abdita. clausa effri
gere. strepitu / et tumultu oīa miscere. cū iterim hi
emsal reperitur se occultās ī tugurio mulieris acil
le. quo initio pauidus / et ignarus loci perfugerat.
Numide caput eius (vt iussu erāt) ad iugurthā refe
rūt. Ceterū fama tāti facinoris / per omnē african
breui diuulgatur. Mtherbalē cēlq̃ / qui sub imperio
miciple fuerāt / metus īuadit. In duas partes disce
dūt numide . plures atherbalē sequūtur. sed illum
alterum bello meliores. Egitur iugurtha q̃maxias
potest copias armat. vrbes partim vi / alias volūta
te īperio suo adiūgit. oīq̃ numidie imperare parat
Mtherbal / tāetli romā legatos miserat / qui senatū
docerēt de cede fratris / et fortunis suis / tamen fre
tus multitudie militū parabat armis cōtēdere. Sed
vbi res ad certamē venit / victus / ex prelio fugit in
prouiciā. ac deīde romā contendit. Tum iugurtha
patratis consiliis / postq̃ oī numidia potiebatur in
otio facinus suū cū aīo reputās / timebat populum
romanū. neq̃ aduersus irā eius vsq̃ / nisi in auari
cia nobilitatis / et pecunia sua spē hēre. Itaq̃ paucis

diebus / cum auro / et argento multo / romā legatos
mittit. quis precepit / vti primū veteres amicos mu-
neribus expleāt. deinde novos acquirāt. Postremo
quecūq; possit largiēdo parare ne cūctētur. Sed vbi
romā legati venere. et ex precepto regis hospitibz
aliisq; (quorū ea tēpestāte in senatu auctoritas polle-
bat) magna munera misere! tanta cōmutatio īcessit
vt ex maxima īuidiā in gratiā / et fauorē nobilitatis
iugurtha veniret. quorū pars spe / alii premio īdu-
cti / ligulos / ex senatu ābiēdo / nitebātur / ne graui-
us ī eū cōsuleret. ¶ Igitur ibi legati latis cōfidūt
die cōstituto senatus vtriusq; datur / tū atherbalē hoc
modo loquutū accepimus;

Patres Cōscripti Micipsa pater meus mori-
ens michi precepit / vti regni numidie tātū-
modo procuracōnē existimarē meā. Ceterū ius / et
īperium eius / penes vos esse. simul enīterer domi /
militieq; q̄maxiē vsui esse populo romano. Vos ī-
cognatorū / vos ī affiniū locū ducere. Si ea fecissē!
in vrā amicicia exercitū / diuitias / munimēta regni
me habiturū. Que cū precepta mei parētis agitarē
Iugurtha (hō oīm quos sustinet terra sceleratissi-
mus) cōtēpto vestro īperio Masmisse nepotē / etiā a
stirpe lociū / atz amicū poplī romani regno / fortu-
nisq; oībz expulit. Atz ego. P. C. (quoniā ego mi

seriarū eo vēturus erā)vellē potius ob mea / q̃ ob
maiorū meorū beneficia / posse me a vobis auxiliū
petere. ac maxīa mihi deberi beneficia a pplō roma
no / quibus nō egerē. s; ea si desiderāda erāt. vti de
bitis vterer. Sed quoniā parū tuta per seipsā pro
bitas ē. neq; michi ī manu fuit qualis iugurtha fo
ret. ad vos cōfugi. P. C. quibz (quod michi miler
rimū est) cogor prius oneri q̃ vlui eē. Ceteri reges
aut bello victi ī aīciciā a vobis recepti. aut ī suis du
biis rebz locietatē vestrā appetiuerūt. faīlia nrā cū
pplō romano bello carthaginēsi aīciciā īstituit. quo
tpē magis fides eius / q̃ fortuna petēda erat. quorū
progeniē vos P. C. nolite pati me nepotē malmis
se frustra a vobis auxiliū petere. Sed si ad īpetrādū
nihil causē haberē / preter milerādā fortunā. q; pau
lo āte rex genere / fama / atq; copiis potēs. nūc defor
matus erūnis īops / alienas opes expeto. tamē erat
maiestatis pplī romani prohibere īiuriā. neq; pati
cuiusq; regnū per scelus crescere. verū ego his sīb;
eiectus sū. quos maioribz meis ppl's romaūs dedit
Vnde pater / et auus meus vna nobiscū expulere si
phacē / et carthaginēses. vrā beneficia erepta sūt mi
chi. P. C. Vos in mei īiuriā desperi estis. Pleu me
milerū. huccine micipsā pater beneficia tua euale
re. vt quē tu parē cū liberis tuis / regniq; participē

δ. h.

fecisti! is potissimū stirpis tue extinator sit. Nūq̃
ne ergo faīlia nrā quieta erit? sēper ne ī sāguīe / fer
ro / fuga versabitur. Dū cartaginēses īcolumnes fu
ere! iure oīa leua patiebamur. hostes a latere. vos a
mici procul. spes oīs ī armis erat. Postq̃ illa pestis
ex affricā eiecta ē! leti pacē agitabamus. quippe q̃s
hostis nullus erat! nisi forte / quē vos iussissetis. Ec
ce aut de īprouiso iugurtha ītollerāda audacia scele
re / atq̃ superbia sese efferēs / fratre meo / atq̃ eodē
propīquo suo īterfecto / primū regnū eius sceleris
sui predā fecit. post vbi me hīsde dōlis neq̃ t capere
nihil minus q̃ vī / aut bellū expectātē / ex īperio vrō
(sicut vos videtis) extorrē / patria / domo / inopē / et
coopertū miseris effecit. vt vbiuis tutius / q̃ ī meo
regno ellē. Ego sic existimabā. P. C. (vti predicātē
audiuerā patrē meū) qui vrāz amiciciā colerēt! eos
multū laborē suscipere. Ceterū ex oībus maxie tu
tos eē. quod ī faīlia nrā fuit prestitit! vti ī oībz bel
lis adeēt vobis. nos vti per otīū tuti sumus ī vrā ma
nu ē. P. C. Pater nos duos fratres reliquit. tertiū
iugurthā beneficiis suis ratus ē cōiūctū nobis fore.
alt' eorū necatus ē! alterius ego ipē manus ipias vix
effugi. Quid agā? aut quo potissimū īfelix accedā?
Generis presidia oīa extincta sūt. Pater vti necesse e
rat / nature cōcessit. fratri quē mīme decuit / propīz

quos per scelus vitā eripuit / affines / propinquos / aī
cos / ceteros meos / aliū alia clades oppressit. Capti
a iugurtha / pars acti ī crucē. pars bestiis obiecti sūt
Pauci (q̄bz relicta ē aīa) clausi ī tenebris / cū mero-
re / et luctu morte grauiorē vitā exigūt. Sed si oīa
michi que aut amisi / aut ex necessariis aduersa fac-
ta sūt ī columia manerēt ! tamē si quid ex īprouiso
mali accidisset ! vos īplorarē. p. c. quibz pro magni-
tudīe īperii ius et īiurias oēs cure eē decet. Nūc ve-
ro exul patria / domo solus / atz oīm honestarū rerū
egēs ! quo accedā / aut quos appellē. natōnes ne / aut
reges qui oēs faīlie nrē ob vestrā aīciciā īfesti sūt.
An quoq̄ michi adire licet vbi non maiorū meorū
hostilia moīmēta plīma sūt. aut q̄ sc̄p nrī misereri po-
test / qui aliquādo nobis hostis fuit. Postremo mal-
missa nos ita īstituit p. c. ne quē coleremus nisi po-
pulū ro. ne societates ! ne federa noua acciperemus.
abūde magna presidia nobis in vrā aīcicia fore. Si
huic īperio fortūa mutaretur vna occidendū nobis
eē. virtute nūc / ac dis volētibus / magni estis. et o-
pulēti. Oīa secūda / z obediētia sūt. quo facilius so-
ciorū īiurias curare licet. Tātum illud vereor ! ne
quos priuata aīcicia iugurthe parū cognita trāsluer-
los agat. Quos ego audio maxia ope niti. ābire / fa-
tigare vos singulos. ne quid de absente incognita
causa statuatis. Fīgere me verba / et fugā simulare.

cui licuerit ī regno manere. quod vtinā illū / cuius
īpio facinore / ī has proiectus sū mīserial / eadē hec
simulātē viderā. z aliq̃do apud vos / aut deos īmor
tales / rerū humanarū cura oriatur / vt illa / qui nūc
sceleribus suis ferox / atq; preclarus ē / omnibus ma
lis sit excruciatas. ī pietatis ī parētē nostrū / fratris
mei necis mearumq; mīseriarum graues penas red
dat. Itāiam frater animo meo carissīe q̃q; tibi īmatu
ro / et vnde minime decuit vita erepta ē / tamē ma
gis letandum / q̃ dolendū puto casū tuū. Nō enim
tantum regnū / sed fugā / exiliū / egestatē / et omnes
has (que me premūt) erūnas / cū aīa simul amīstī.
Ac ego infelix ī tanta mala precipitatus / ex patrio
regno / rerū humanarū spectaculū prebeo / ī certus
quid agā. tuas ne īiurias persequar. ipē auxiliū egēs
an regno consulā cuius vite / necīq; potestas ex opi
bus alienis pendet. Vtinā emori fortunīs meis ho
nestus exitus esset. ne viuere cōtēptus viderer / si de
fessus malis īiurie cōcessissē. nūc neq; viuere libz ne
q; mori lz sīe dedecore. p. c. per vos / per libros / atq;
parētes vrōs / per maiestātē pplī r. subuenite michi
mīsero. ite obuiā īiurie. nolite pati regnū nūdie q;
veltrū ē / per scelus / z sāguinē faīlie nrē tabelcere;
Dostq; rex finē loquēdi fecit / legati iugurthe
largitōe magis q̃ cā freti / paucis respōdēt.
Hierusalem ob se uiciā suā a numīdis interfectum.

atherbalē vltro bellū inferētē postq̃ superatus sit /
queri q̃ iūria faceret nequiuissz. Iugurthā ab sena
tu petere / ne se aliū putarēt / ac numātie cognitus es
set. ne verba inimici / ante sua facta ponerēt. Deīde
vtriqz curia egrediūtur. senatus statī cōsulitur. fau
tores legatorū / preterea senatus magna pars / grā
deprauata / atherbalis dicta cōtēnere. Iugurthe vir
tutē extollere laudibz / grā / voce. deniqz oībus mo
dis pro alieno scelere et flagitio / sua quasi pro glā
nitebātur. At cōtra pauci q̃ bz bonū z equū diuiciis
carius erat / subueniēdū atherbali / z hiēsalis mor
tē seuerē vīdicādā cēlebāt. Sed ex oībus maxīe emi
lius scaurus hō nobilis / impiger factiosus / auīdus
potētie / honoris / diuitiarū / ceterū sua vitia callide
occultās. Is postq̃ videt regis largitionē famolam
impudentēqz / veritus (quod in tali re fieri solet) ne
polluta licencia / inuidiam accenderet / aīmū a cōsue
ta libidine cōtinuit. Vicit tamē in senatu pars illa /
que vero preciū / aut gratiam anteferebat. Decretū
fit ab senatu / vt decē legati regnum / quod Micipsa
obtinuerat inter iugurthā / et atherbalē dīuiderēt.
Cuius legationis prīceps fuit. L. optimius / hō cla
rus / et tum in senatu potēs / qui tribunus consuli
bus gayo gracco / et. M. fuluio flacco interfectis / a
cerrime victoriam nobilitatis ī plebem exercuerat.

Eū iugurtha tametsi rome in amicis habuerat / tamē accuratissime recepit. dādo / z pollicitādo multa perfecit vti fame / fidei / postremo oībus suis rebus cōmodū regis āteferret. Reliquos legatos eadē via aggressus / plerosq; capit. paucis fuit carior fides q̃ pecunia. In diuisione que pars numidie mauritaniam attingit / agris / viris / opulētior iugurthe traditur. Illam alteram specie / q̃ vlu potiore / que pecuolior et edificiis magis exornata erat Mtherbal possedit;

BEs postulare videtur africe sitū paucis exponere. z eas gentes / quibz cū nobis bellū aut amicicia fuit attingere. Sz que loca / et nacōnes ob calorē / et asperitatē / itē solitudīes minus frequē tata sūt / de his haud facile cōpertū narrauerī. Cetera q̃ paucissimis absolua. In diuisione orbis terre pleriq; affricā ī parte tertia posuere. pauci tātūmō aliā / et europā esse. sed affricā ī europa. Ea fines habet ab occidēte fretū nostri maris / et oceani / ab ortu solis decliuem latitudinem. quē locū incole Cathabatmon appellant. mare leuū / et īportuosum ager frugum fertilis. bonus pecori. arborū īfecundas. celi / terreq; penuria aquarum. genus hominū lalubri copore. velox. patiens laborū. plerosq; senectus dissoluit / nili qui ferro / aut bestiis īteriere.

Nam morbus haud sepe quēq̃ superat. Adhec ma-
lefici generis plurima animalia. Sed qui mortales
initio africā habuerint / quiq̃ postea accesserit / aut
quomodo inter se permixti sit / q̃q̃ ab ea fama / que
plerosq̃ obtinet / diuersū ē / tamē vti ex libris puni-
cis (qui regis hiēsalis dicebantur) interpretatū nobis
est / utq̃ rem sese habere / cultores eius terre putāt /
quā paucissimis dicā. Ceterū fides eius rei / penes
auctores erit / Africā initio habuere getuli / z libies
asperi / icultiq̃. quibz cibz erat caro ferina / atq̃ hu-
mi pabulū vt pecoribz. neq̃ hi moribz / neq̃ lege /
aut īperio cuiusq̃ regebātur. Vagi / palātes / q̃ nox
coegerat / sedes habebāt. Sed postq̃ ī hispania her-
cules (licuti afri putāt) iteriit / exercitus eius / cōpo-
situs ex variis gentibus / amisso duce / ac passi mul-
tis sibi quibz imperium petētibus / breui dilabitur
ex eo numero medi / perse / et armeni / nauibus in
africam trāsuēcti / proximos nostro mari locos oc-
cupauere. sed per se intra oceanum magis. Hi qui
alueos nauū inuersos / pro tuguriis habuere. quia
neq̃ materiam in agris / neq̃ ab hispanis emendi /
aut mutandi copia erat. Mare magnum / et ignara
lingua / commercia prohibebant. Hi paulatim se-
cum per connubia getulos miscuere. Et quia sepe
temptātes agros / alia deinde alia loca petiuerant /

semetiplos numidas appellare. Ceterū adhuc edifi-
cia numidarū agrestiu (que mapalia illi vocāt) oblō-
ga / in curuis lateribz / tecta quasi nauū carine sūt.
Medis aut et armenis accessere libies. Nā hi propi-
us mare agitabāt africanum. Getuli sub sole magis
haud procul ab ardoribz. Aliq mature opida habu-
ere. Nā freto diuisi ab hispania mutare res inter se
instituerant. Nomē eorū paulatī libies corrūpere!
barbara lingua / mauros pro medis appellātes. Sed
res perlarū breui adoleuit. ac postea sub noīe nu-
midie / propter multitudinē / a parentibus digressi!
possidere ea loca / que proxia cartaginē numidia ap-
pellabatur. Deinde vtriq alteris freti finitimos: ar-
mis / aut metu sub imperiū coegere. Nomē glāmq
sibi addidere. magis hi / qui ad nostrū mare procel-
serāt. quia libies q̄ getuli minus bellicosi. Deniq
africe pars inferior pleraq ab numidis possessa est.
Victi oēs / ī gētē / nomēq̄ īperātiū cōcessere. Postea
phenices / alii multitudinis domi muniēde gratia /
pars īperii cupidine sollicita plebe / et aliis nouarū
rerū cupidis / yponē / hadrimētū / leptim / aliasq vr-
bes / ī ora maritima cōdidere. eeq breui multū aucte /
pars originibz suis presidio / alie decori fuere. Nā
de cartaginē silere melius puto / q̄ parū dicere. qm
alio properare tēpus monet. Igitur ad cathabatmō

(qui locus egyptū ab africa diuidit secundo mari)
prima cyrene est colonia. thereon. ac deinceps due
sirtes. interq; eas / leptes. Deinde philenon are. quē
locum egyptum versus finem imperii habuere car
taginēses / post alie punice vrbes. cetera loca vsq; ad
mauritaniā numide tenēt. proxime hispaniā mau
ri sūt. super numidiam getulos accepimus / partī ī
tuguriis / alios īcultius vagos agitare. post eos eti
opes esse. Deinde loca exulta solis ardoribz. Igitur
bello iugurthino pleraq; ex punicis opida / et fines
carthaginēsiū / quos nouissime habuerat / populus
ro. per magistratus administrabat. Getulorū ma
gna pars / et numidie / vsq; ad flumē muluccā sub
iugurtha erāt. Mauris omibz rex boccus imperita
bat / preter nomē / per cetera ignarus populi. r. itēq;
nobis / neq; bello / neq; pace antea cognitus. De a
frica / et eius incolis ad necessitudinē rei satis dictū
est;

D Ostq; diuiso regno / legati africa discessere!
et iugurtha cōtra timorem aīmi premia sce
leris adeptū sese videt / certū eē ratus (quod ex aīcis
apud numātiā acceperat) oīa rome venalia eē simul
z illorū pollicitacōibz accēsus / quos paulo āte mu
neribz expleuerat / ī regnū atherbalis aīm intēdit.
Ipse acer bellicosus. at is quem patebat / quietus /

imbellis. placido ingenio. oportunos iniuriæ / metu-
ens magis quàm metuendus. Igitur ex improviso fi-
nes eius cum magna manu inuadit. multos morta-
les cum pecore / atque alia præda capit. edificia incen-
dit pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit. Dein-
de cum omni multitudine in regnum suum conuertit. exi-
stimas atherbalē dolore permotum iniurias suas ma-
nu vindicaturum / eaque rem belli causam fore. At ille (quod
neque se parē armis existimabat / et amicitia po. ro.
magis quàm numidis fretus erat) legatos ad iugurthā
de iniuriis questum misit. Qui tametsi contumeliosa
dicta retulerāt / prius tamē omnia pati decreuit / quàm bel-
lum sumere. quia bellum temptatum antea secus cesserat.
Neque eo magis cupidus iugurthe minuebatur. quip-
pe qui totum regnum eius animo iam inuaserat. Itaque
non uti antea cum predatoria manu / sed magno ex-
ercitu comparato / bellum gerere cepit / et aperte to-
tius numidiæ imperium petere. Ceterum qua pergebat
urbes / agros vastare. prædas agere. suis animum / ho-
stibus terrorem augere. Atherbal ubi intelligit eo pro-
cessum / uti regnum / aut relinquendum esset / aut armis
retinendum necessario copias parat. Et iugurthe ob-
uius procedit. Interim haud longe a mari / prope
cirtham opidum / utriusque exercitus concedit. Et (quia
diei extremum erat) prelium non est inceptum.

Sed ubi plerūq; noctis processit obscuro etiā cū lu-
mine milites iugurthini / ligno dato castra hostiū
iuadūt. semilomnos partim / alios arma lumentes
fugāt / fūdūtq; .atherbal cū paucis equitib; cirthā
profugit. Et ni multitudo togatorū fuisset / que nu-
midas ilequētes menibus prohibuit / vno die inter
duos reges ceptū / atq; patratū bellū foret. Egitur
iugurtha opidū circūledit vineis / turribusq; z ma-
chinis oīū generū expugnare aggredit̃. Maxīe fe-
stinās tēpus legatorū ātecapere / quos ante preliū
factū / ab atherbale romā missos audieret;

Sed postq; senatus de bello eorū accepit / tres
adolescētes ī africā legātur / qui ābos reges a-
deāt. senatusq; z ppli r. verbis nūtiēt / velle z cēlere
eos ab armis discedere. de cōtrouerſiis suis iure po-
tius q̃ bello disceptare. Ita seq; illisq; dignū eē. Le-
gati ī africā maturātes veniūt. eo magis / q̃ rome
dū proficisci parāt / de prelio facto / z oppugnacōne
cirthē audiebatur. Sz his rumor demēs erat. Quo-
rū iugurtha accepta orōne respōdit / sibi nez maius
quicq; / nez carius auctoritate senatus esse. ab adole-
ſcentia ita se enisum / vti ab optimo quoq; proba-
retur virtute / non malicia / publico scipioni summo
viro placuisse / et ob easdem artes a Micipsa non
penuria liberorum / in regno adoptatum esse.

Ceterū quo plura bene / atq; strēnue fecisset! eo ani-
mū suū minus iniuriā tollerare Mtherbalem dolis
vite sue insidiatū. quod vbi comperisset sceleri eius
obuiam isse. populū romanū / neq; recte / neq; pro
bono facturū! si ab iure gētiū sese prohibuerit. Po-
stremo de omībus rebus se legatos romā missurū
breui. ita vtriq; digrediūtur! Mtherbalis appellādi
copia non fuit. Jugurtha vbi eos africa discessisse
ratus est! neq; propter loci naturā cirthā armis ex-
pugnare pōt! vallo / ac fossa menia circūdat. Tur-
res exstruit. easq; presidiiis firmat. Preterea dies /
nocteq; aut per vim / aut dolis temptare. defēlori-
bus meniū premia modo / modo formidinē ostēta-
re. suos hortando ad virtutem erigere. prorsus in-
tentus cuncta parare;

ATherbal vbi itelligit omnes fortunas suas
in extremo sitas. hostem infestum / auxilii
spem nullam / penuria rerum necessariarum bellū
trahi non posse! ex his qui vna cirtham profugerāt
duos maxime impigros delegit. eos multa pollicē-
do / ac miserando suum calum confirmat! vti per
hostium municōnes noctu ac proximū mare de hīc
romam pergerent. Numide paucis diebus iussa ef-
ficiūt. littere atherbalis in senatu recitate sūt. qua-
rū hec sententia fuit;

Non mea culpa sepe ad vos oratum mitto. P.
C. sed vis iugurthe subigit. que tanta libido
extinguendi me iuasit! ut neque vos / neque deos immorta-
les in animo habeat. sanguinem meum / quam omnia malit. Itaque
quintum iam mensem / ex quo socius / et amicus populi ro-
mani armis obsessus teneor. neque michi micipsa pa-
tris mei beneficia / neque vestra decreta auxiliatur. ferro
/ an fame acrius urgear incertus sum. Plura de iu-
gurtha scribere dehortatur me fortuna mea. etiam a-
tea expertus sum parum fidei miseris esse. non tamen in-
telligo illum supra quem ego sum petere / neque simul ami-
ciciam vestram / et regnum meum sperare / utrum gravius exi-
stimet / nemini occultum est. Nam initio occidit hiesalem
fratrem meum. deinde patrio regno me expulit. que sa-
ne fuerint nostre iniurie nichil ad vos. Verum nunc re-
gnum vestrum armis tenet. me (quem vos imperatorem nu-
midis posuistis) clausum obsidet. Legatorum verba
quanti fecerit / pericula mea declarant. Quid est reliquum
nisi vestra vis qua moveri possit. Nam ego quidem vel-
lem et hec que scribo / et illa que a te in senatu que-
stus sum / vana forent potius / quam miseria mea fide ver-
bis faceret. Sed quoniam eo natus sum / ut iugurthe sce-
lerum ostentui esse / non iam mortem / neque erunas meas /
tantummodo inimici imperium / et cruciatus corporis recu-
so ut euadam deprecor. Regno numidie (quod vestrum est)

e. i.

vti placet cōsulite. Me maibz īpiis eripite / per ma-
iestatem īperii / per amicitie fidem / si vlla apud vos
memoria remanet aui mei malmisse;

His litteris recitatis / fuere qui exercitū in a-
fricā maiore celerēt mittendū . et q̄primū a-
therbali lubueniēdū . de iugurtha interī vti cōsule-
retur / quoniā legatis nō paruisset. Sed ab hīsdē il-
lis regis fautoribus sūma ope nīlū ē / ne tale decre-
tū fieret. Ita bonū publicū (vt in plerisq; negotiis
solet priuata gracia deuictū est. Legātur tamē in a-
fricā maiores natu nobīles / amplis honoribus vti.
in quis fuit emilius scaurus (de quo supra meōra-
uimus) hō cōsularis / z tū in senatu p̄iceps. hi (q̄
res ī numidia erat / simul et a numidis oblectati)
triduo nauē ascēdūt . De hinc breui vticā appulsi /
lras ad iugurthā mittūt / q̄ocissime ad prouiciā ac-
cedat. seq; ad eum ab senatu missos. Ille vbi accepit
hōīes claros (quorū auctoritatē rome pollere au-
diuerat) contra inceptum suum venisse / primo cō-
motus / metu / atq; libidīe / diuersus agitabatur. Ti-
mebat irā senatus ni paruisset legatis . Porro ani-
mus cupidine cecus ad īceptum scelus rapiebatur.
Vicit tamē ī auīdo īgenio prauū cōsiliū . Igitur ex-
ercitū circūdato / summa vi cirthā irrumpere niti-
tur . maxie sperans diducta manu hostium aut vi /

aut dolis sese casum victoriae inuenturum. Quod ubi senatus procedit: neque quod interederat efficere potest: ut priusquam legatos conveniret atherbalis potiretur: ne amplius morando laurum (quod quam plurimum metuebat) interederet cum paucis equitibus in provinciam venit. At tamen aetli lenatus verbis: graves mine nuntiabantur: quod ab oppugnatione non desisteret: multa tamen oratione consumpta legati frustra discessere. Ea postquam cirthae audita sunt: italici quorum virtute metus deflabatur: consilio deditioe facta propter magnitudinem populi romani inviolatos sese fore atherbali suadet: uti sequi et oppidum iugurthae tradat. tantum ab eo vitam paciscatur. de ceteris senatui cure fore. At ille tamen aetli (omnia potiora fide iugurthae rebatur: tamen quia penes eodem si adversaretur ceteri potestas erat) ita uti consueverant italici deditioem facit. Iugurtha imprimis atherbalem excruciatum necat. Deinde omnes puberes numidas atque negotiatores promiscue: uti quisque armatus obvius fuerat interfecit;

Quod postquam rome compertum est: et res in senatu agitari cepit: iidem illi ministri regis: interpellando: ac sepe gratia: interdum iurgiis trahendo tempus atrocitatem facti leniebant. At ni. C. menius tribunus plebis designatus: vir acer: et infestus potentie nobilitatis: populum romani edocuisse id agi: ut per paucos fa-

tiolos iugurthe scelus cōdonaretur / profecto oīs
iuidia prolatādis cōsultacōibus dilapla foret. tanta
vis gratie / atq; pecunie regis erat. Sed vbi senatus
delicti cōsciēcia / populū timet / lege lēpronia prouī-
cie futuris cōsulibz numidia / atq; italia decreta sūt
Cōsules declarati P. scipio nasica L. bestia calpur-
nius. Calpurnio numida / scipioni italia obuenit.
deinde exercitus qui in affricam portaretur scribi-
tur. stipēdiū / aliaq; que bello vsui foret / decernū-
tur at iugurtha cōtra spē nūtio accepto (quippe cui
rome oīa venū ire ī aīo helerat) filiū / z cū eo duos
faīliares ad senatum legatos mittit. Hisq; vtī illis
(quos hīēfale interfecto miserat) precepit / vt omēs
mortales pecunia aggrediātur. qui postq; romā ad-
uētabāt / senatus a bestia cōsultus ē / placeret ne le-
gatos iugurthe recipi menibz. Aliq; decreuere (nisi
regnū / ipsūq; iugurthā deditū venissēt) vt ī diebus
proximis decē italia discederēt. Consul numidis ex
senatus decreto nūciari iubet. ita infectis rebus illi
domū discedūt. Interī calpurnius parato exercitu /
legit sibi hoīes nobiles adolefcētes factiolos. quo-
rū autoritate que deliquisset īpuīta fore sperabat.
in quis fuit scaurus. cuius de natura et habitu su-
pra memorauimus. Nā ī cōsule nrō multe / boneq;
artes animi / et coporis erāt. quas omnes auaricia

prepediebat. patiēs laborū. acri īgenio. satis provi-
dens. belli haud ignarus. firmissimus cōtra pericla
et insidias. Sed per italiā legiones hegiū / atq; inde
in siciliā / porro ex sicilia ī africā trāluente sūt. Igi-
tur calphurnius iūtio paratis cōmeatibz acriter nu-
midia īgressus est. multosq; mortales / et vrbes ali-
quot pugnādo cepit. Sed vbi iugurtha per legatos
pecunia tēptare / belliq; (quod admīstrabat) asperi-
tatē ostēdere cepit / aīmus eger auaricia facile cōuer-
sus est. Ceterū locius / et administer oīm cōsiliōrū
assumitur scaurus. qui tāetli a prīcipio plerisq; ex
factione eius corruptis / acerrīe regē īpugnauerat /
tamē magnitudine pecūie a bono / honestoq; ī pra-
uū abstractus est. Sz iugurtha primū tātūmō bel-
li morē redimebat. existimās se aliquid interī ro-
me precio aut grā effecturū. Postea vero q̃ partici-
pē negotiū scaurū accepit / in maximā spē adductus
recuperāde pacis / statuit cū eis de oībz pactionibus
presēs agere. Ceterū iterea fidei cā / mittitur a cōsu-
le sextius questor ī opidū iugurthe vaccā cuius rei
species erat / acceptio frumēti quod calphurnius pa-
lam legatis īperauerat. quoniā deditiōis mōra īdu-
cie agitabātur. Igitur rex vti cōstituerat ī caltra ve-
nit. ac pauca presēti cōcilio locutus / de inuidia fra-
tris sui / atq; vt ī deditiōē acciperetur / reliq; cū be-

stia / et scauro secreto transegit . Deinde postera die
quali per satirā legē / sētentiis exquisitis i deditōez
accipitur . Sed vti pro cōsilio i peratū erat / elephāti
trigita / pecus / atq; equi multi nō cum paruo argēti
pōdere questori tradūtur . Calpurnius romam ad
magistratus rogādos proficiscitur . In numidia et
exercitu nostro pax agitabatur;

Postq̃ res in africa gestas / quoq; mō ācte fo-
rent fama diuulgauit ! rome per omnes lo-
cos / et cōuētus de facto cōsulis agitari . apud plebē
grāuis iuidia . patres solliciti erant . probarēt ne tā-
tum flagitiū / an decretum cōsulis subuerterēt ! pa-
rum cōstabat . ac maxie eos potētia scauri (q̃ is au-
ctor et socius bestie ferebatur) a vero bonoq; i pedie
bat . At . C . mennius (cuius de libertate ingenii / et
odio potētie nobilitatis supra diximus) inter dubi-
tationē / et moras senatus cōcionibus populum ad
vindicādū hortari . monere populum . r . ne libertatē
suam desereret . multa superba et crudelia facinora
nobilitatis ostēdere ! prorsus intentus omī mō ple-
bis aīm accēdebat . Sed quoniā ea tempestate rome
. C . mēnii facūdia clara pollensq; fuit ! decere existi-
maui / vnā ex tam multis orōnē eius perscribere . ac
potissimū eā dicā ! quā i cōtione post reditū bestie /
huiuscemodi verbis disseruit;

Uita me dehortatur a vobis quiritēs (ni stū-
dium rei. p. omnia superet) opes factionis / vrā
patiētia / ius nullum / ac maxime / quod innocentie
plus periculi / q̃ honoris ē. Nam illa quidem piget
dicere his annis quidecim / q̃ ludibrio fueritis su-
perbie paucorū. q̃ fede / q̃q̃ multi perierūt vrī de-
fensores. vt vobis animus ab ignauia / atq̃ socordia
corruptus sit. qui nec nūc quidē obnoxii inimicis
insurgitis. Atq̃ etiā nunc timetis eos quibus decet
terrori eē. Sed q̃q̃ hec talia sūt / tamē obuiā ire po-
tentie factionis / animus subigit. Certe ego liberta-
tem (que michi a parente meo tradita est) experiar
Verū id frustra / an ob rem faciā / in vrā manu sitū
ē quiritēs. Neq̃ vos hortor (quod sepe maiores vrī
fecere) vti contra iniurias armati eatis. nichil vi / ni-
chil secessione opus est. necesse est suomet ipsi mor-
re / precipites eāt. Occiso tiberio gracco (quē regnū
parare aiebāt) in plebē romanā graues questionēs
habite sūt. Post C. gracci / et. M. fuluii cedē / item
nrī ordinis multi mortales in carcere necati sunt.
vtriusq̃ cladis nō lex / verum libido eorū finē fecit
Sed sane fuerit regni paratio plebi sua restituere.
quicquid sine sāguīe ciuiū vlciſci nequit / iure factū
sit. Superioribz ānis taciti indignabamī erariū ex-
poliari reges / et populos paucis nobilitz vectigal

pendere. penes eosdem et summā gloriā / z maxias
diuitias eē. tamē hec talia facinora ipune suscepisse
pro nichilo parum habuere. Itaq; postremo leges /
maiestas vrā / diuina et humana oīa / hostibz tradi-
ta sunt. neq; eos qui ea fecere pudet / aut penitet. sz
incedunt. per ora vrā magnifici. sacerdotia / et cōsu-
latus pars / triūphos suos ostentātes. perīde quali
ea honori nō prede habeāt. Serui ere parati / inius-
ta īperia dominorū nō perferūt. Vos quirites in
īperio natī equo aīo seruitutē tolleratis. At qui sūt
hi qui rē. p. occupauere. Hoīnes sceleratissī / cruē-
tis maībz immani auaricia / nocētissī / et iudē super-
bissimi / quibus fides / decus / pietas / postremo ho-
nesta / atq; inhonesta oīa questui sūt. pars eorū oc-
cidisse tribunos plebis / alii questiones iūstas / ple-
riq; cedē ī vos fecisse / pro munimēto habent. Itaq;
q̄tū quisq; pessime fecit / tā maxie tutus est. metū
a scelere suo ad ignauia veltrā trāstulere. quos oēs
eadē cupere / eadē odisse / eadē metuere in vñū coe-
git. Sed hec inter bonos amicitia. inter malos fa-
ctio est. Qz si tā vos curā libertatis haberetis / q̄ illi
ad dominacōnē accēsi sūt / profecto neq; res p. (sicu-
ti nunc) vastaretur / et beneficia vrā penes optios
nō audaciissimos forēt. Maiores vrī parādi iuris et
maiestatis cōstituēde grā bis per secessionē armati

auentinū mōtē occupauere. vos pro libertate / quā
ab illis accepistis / nonne sūma ope nitemini? Atq̃
eo vehemētius quo maius dedecus ē parta amittere
q̃ oīno nō paruissē? dicet aliquis / quid igitur? Cen
ses vīdicādū ī eos / qui hosti prodidere rē. p. Respō
deam. nō manu / neq̃ vī (q̃ magis vos fecisse q̃ illis
accidisse indignū est) verū questionibz / et iudicio ip
sius iugurthe. qui si deditus ē / profecto iussis vr̃s
obediēs erit. Sin ea cōtemnit / scz existimabitis qua
lis ista pax / aut deditio sit / ex qua ad iugurthā scele
rū īpunitas / ad paucos potentes / maxīe diuitie / ad
rē. p. damna atq̃ dedecora peruenerit. nisi forte nū
dum etiā vos dñatiōis eorū satietas tenet. et illa / q̃
hec tēpora / magis placēt. cū regna prouīcie / leges /
iura / iudicia / bella / atq̃ paces / postremo diuīa / et
humana oīa / penes paucos erant. Vos aut̃ (hoc est
populus. ro.) inuicti ab hostibz īperatores oīm gē
tiū satis habebatis aīam retinere. nā seruitutē qui
dem quis vestrū reculare audebat? Atq̃ ego tametli
viros flagitiosissimos / existimo īpune iniuriā acce
pisse / tamen vos hominibz sceleratissimis ignoscere
(quoniā ciues sūt) equo aīo paterer / ni misericordia
ī perniciē casura esset. Nā et illis q̃tū īportunitatis
habēt / parū ē īpune male fecisse / nisi demū faciendi
licentia eripitur / et vobis eterna sollicitudo rema-

nebit / cū itell'getis / aut seruiēdū esse / aut per ma-
nus libertatē retinēdā. Nā fidei quidē / aut cōcordie
que spes ē dñari illi volūt. vos liberi eē. facere illi
iurias. vos prohibere. Postremo sociis vris veluti
hostibz / et hostibus pro sociis vtūtur. Potest ne in
tā diuersis mētibus / pax / aut amicitia esse? Quare
moneo / hortorq; vos / ne tātū scelus ipunitū omit-
tatis. nō peculatus erarii factus ē. neq; per vī sociis
erepte pecuīe. que q̃q̃ graua sūt! tamē cōsuetudinē
iā pro nichilo habētur. hosti acerrimo prodita sena-
tus autoritas / proditū īperiū vestrū est. domi / mi-
litieq; res p. venalis fuit. que nisi quesita erūt! nisi
vīdicatū īnoxios! quid erit reliquū / nisi vt illis qui
ea fecere obediētes viuamus? Nā ipune ea quelibz
facere! idest regē esse. neq; ego vos quirites hortor!
vt malitis ciues vros perperā! q̃ recte fecisse. sz ne
ignoscēdo malis / bonos perditū eatis. Ad hoc in rē
p. multo prestat beneficii / q̃ maleficii īmemorem
eē. bonus tātūmō segnior fit! vbi negligas. at malus
īprobior. Ad hoc si iurie nō sūt! haud sepe auxiliū
egeas. Nec / et alia huiuscemōi sepe ī dicēdo mēnius
pplō perluadet. vti. L. cassius (qui tū pretor erat) ad
iugurthā mitteretur! eūq; īterpolita fide publica ro-
mā duceret! quo facilius īdicio regis scauri z reliquo-
rū (quos pecuīe capte accēderāt) delicta patefierēt!

QUoniam hec rome geruntur quod in numidia relictis
a bestia exercitui preerant: secuti more impera-
toris sui / plurima / et flagitiosissima facinora fecere.
fuere qui auro corrupti elephantos iugurthe trade-
rent. Alii perfugas venderent: pars ex pacatis predas
agebat. tanta vis auaricie animos eorum (veluti tabes) inua-
lerat. At cassius pretor populi romani perlata rogatione a
gaio menio / ac percussa omni nobilitate / ad iugurtham
proficiscitur. Eique timido / exque conscientia diffidenti re-
bus suis / persuadet (quonia[m] se populo romani deditisset)
ne vi / quam misericordiam eius experiri mallet. priuati
preterea fide[m] suam interponit. quam ille non minoris / quam
publicam ducebat. talis ea tempestate fama de cassio e-
rat. Igitur iugurtha contra decus regionum / cultu[m] quam ma-
xime miserabili / cum cassio romam venit. ac tametsi in ipso
magna vis animi erat: confirmatus ab omnibus / quorum po-
tencia aut scelere cuncta ea gesserat que supra diximus.
Tamen. C. bebbium tribunum plebis / magna mercede
parat. cuius impudencia / magna vi contra ius / et iniurias
omnes / multus foret. at C. menius aduocata contione (quam
quam regi infesta plebs erat: et pars in vincula duci iuberet
pars vero socios sceleris sui aperiret: more maiorum
de hoste supplicium sumi) dignitati / quam ire magis consu-
lens sedare motus. et animos eorum mollire. Postremo
confirmare fidem publicam per se inuiolatam fore.

Post ubi silētiū cepit! producto iugurtha verba fa-
cit. rome numidieq; faciōra eius memorat. scelera ī
patrē / fratresq; ostendit. quibus iuuātibz / quibulq;
mīltris ea egerit. q̃q̃ itelligat populus. ro. tamen
velle maīfesta / magis ex illo habere. si verū aperi-
at in fide / et clemētia populi ro. magnā spē illi sitā
Sin reticeat! nō lociis et sibi saluti fore / sese suasq;
spes corrupturū. deīde ubi mēnius dicēdi finē fecit
Et iugurtha respōdere iussus ē. G. bebius tribunus
plebis (quem pecuīa corruptū supra diximus) regē
tacere iubet. ac tāetli multitudo / que ī cōtione ade-
rat! vehemēter accensa terrebat eū clamore / vultu /
sepe īpetu / atq; aliis oībz / que ira fieri amat! vicit
tamē īpudētia. Ita populus ludibrio hītus ex cōci-
one discessit. Iugurthe / bestieq; z ceteris / quos illa
questio exagitabat! animi augescunt;

ERat ea tēpestāte rome numida quidā / nomīe
massina gulusse filius / massimille nepos. q̃ (qz
ī dissēsiōe regū aduersus fuerat iugurthe) dedita cir-
tha / z atherbale īterfecto! profugus ex affrica abie-
rat. huic spurius albīus (q̃ proxio āno post bestiā cū
quīto nūtio ruffo cōsulatū gerebat) persuadet quo-
niā ex stirpe massimille sit iugurthā ob scelera īuidia
cū metu vrgeat. regnū nuīdie ab seātū petat. audus
cōsul belli gerēdi / mouere / q̃ senescere oīa malebat

ipſi prouincia numidia quinto numitio macedonia
euenerat. Que poſtq̃ maſſina agitare cepit: neq; iu
gurthe in amicis ſatis preſidii erat: q̃ eorū aliū con
ſciā / alium mala fama et timor impediēbat: bomil:
chari proximo / ac maxime fido ſibi iſperat: precio
ſicuti multa cōfecerat inſidiatores maſſine paret. ac
maxime occulte. ſin id parum procedat: quouilmo
numidā interficiat. Bomilchar mature regis man
data exequitur. et per homines talis negotii arti
fices / itinera / egreſſuſq; eius / poſtremo loca atq; tē
pora cūcta explorat. Deinde ubi res poſtulabat: inſi
dias tendit. Igitur vnus ex eo numero / qui ad ce
dem parati erant: paulo inconſultius maſſinā ag
greditur. illum obtruncat. Sz ipē deprehēſus mul
tis hortantibus / et imprimis albino conſule / iudi
cium proſitetur. Fit reus magis / ex equo / bonoq;
q̃ ex iure gētium bomilchar comes eius / qui romā
fide publica venerat. At iugurtha manifeſtus tanti
ſceleris nō prius omiſit cōtra verum niti q̃ aīmad
uertit ſupra gratiam / atq; pecuniam ſuam / inuidiā
facti eſſe. Igitur quanq̃ in priori actione: ex ami
cis quinquaginta vades dederat: regno magis / q̃ va
dibus conſulens / clam in numidiam bomilcharem
demittit. veritus ne reliquos populares metus in
uaderet parēdi ſibi / ſi de illo ſūptū foret ſupplicium.

Et ipse paucis post diebus eodem profectus est! iussus
a senatu italia discedere. Sed postquam romam egressus
est! fertur eo sepe tacitus respiciens postremo dixisse
urbem venalem! et mature perituram! si emptorem inue-
nerit. Interim albinus renouato bello comitum / sti-
pendiū / aliaque que militibus vlui forent! maturat in afri-
cam portare. At statim ipse profectus uti ante comitia
(quod tempus haud longe aberat) armis / aut deditōne
aut quouismō bellū cōficeret. At contra iugurta tra-
here oīa. et alias deinde alias more causas facere. pol-
liceri deditōnem. ac deinde metū simulare. cedere instā-
ti. et paulo post (ne sui diffiderēt) instare. Ita belli
modo / modo pacis / mora cōsulē ludificare. At fue-
re qui tū albinū haud ignarū cōsiliū regis existima-
rēt. neque ex tāta properatā tā facile tractū bellū / so-
cordia magis / quam dolo crederēt. Sed postquam dilapso
tempore comitiorū dies aduētabat! albinus aulo fratre in
castris pro pretore relicto / romam accessit!

Et tempestate rome seditionibus tribuniciis atro-
citer res perturbabatur. D. lucullus / et L. an-
tonius tribunis plebis resistentibus collegiis continuare
in gratū nitebatur. que dissensio totius anni comitia impe-
diebat. ea mora in spe adductus aulus / quē pro preto-
re in castris relictū supradixi aut cōficiēdi belli grā-
tū terrore exercitus ab rege pecunie capiūde! milites

menſe ianuario ex heberniiſ in expeditionē euocat.
magnisq; itineribz hie me aſpera peruenit ad oppi-
dū ſuthul vbi regis theſauri erāt. Quod q̃q; / et le-
uitia tēporis z īportunitate loci / neq; capi / neq; ob-
ſideri poterat (Nā circū murū ſitū ī prerupti mon-
tis extremo / planicies limoſa hiemalibz aquis / pa-
ludē fecerat) tamē aut ſimulādi gratia quo regi for-
midinē adderet / aut cupidīe cecus ob theſauros op-
pidi potiūdi / vineas agere. aggerē iacere. aliaq; que
incepto vlui forent / preparare. At iugurtha cog-
nita vanitate / atq; īperitia legati / ſubdole eius augere
amentia. miſſitare ſupplicātes legatos. ipē q̃nāli vi-
tabūduſ / per ſaltuoſa loca / et tramites exercitū du-
ctare Deniq; aulū ſpe pactionis perpulit. vti relicto
ſuthule / in abditas regiones ſeſe veluti cedētē inſe-
queretur. Ita delicta auli occultiora fuere. Interea
iugurtha per homines callidoſ die / noctuq; exerci-
tū tēptabat. Cēturiones / duceſq; turmarū / partim
vti tranſfugerent / corrumpere. alii ſigno dato locū
vti deſererent. Que poſtq; ex ſententia inſtruit / itē
peſta nocte de īprouiſo multitudi-
ne numidarū auli
caſtra circūuenit Militeſ romani perculſi tumultu
īſolito / arma capere alii. alii ſeſe abdere. pars terri-
toſ cōfirmare. trepidare oībz lociſ. viſ magna hoſtiū
celū nocte / atz nubibuſ obſcuratū. periculū āceps

perdurare debuisset! nec ne. et tamē iterū exercitui
supplemētū scribere. ab sociis et nomine latino au-
xilia accersere. deniq; oībz modis festinare. Senatus
(vti par fuerat) decreuit / suo atq; ppli iussu / nul-
lū potuisse fedus fieri. Cōsul ipē ipeditus a tribu-
nū plebis / ne quas parauerat copias / secū portaret
Paucis diebus ī affricā proficiscitur. Nā oīs exerci-
tus (vti cōuenerat) numidia deductus / in prouīcia
hiemabat. Postq̃ eo venit! quāq; perlequi iugur-
thā / et mederi fraterne iuidie / aīmo ardebat! cogni-
tis militibus quos preter fugā / soluto imperio / licē-
cia / atq; lasciuia corruerat! ex copia rerū statuit li-
bi nichil agitādū. Interī rome. G. mamillus lime-
tanus tribunū plebis / rogatiōz ad populū promul-
gat! vti quereretur ī eos / quorū cōsilio iugurtha se-
natus decreta neglexisset. quiq; ab eo ī legatiōibz /
aut īperiis / pecunias accepisset. q̃ elephātos / quiq;
profugas tradidisset. Itē qui de pace / aut bello cū
hostibus pactiones fecisset. Huic rogationi partim
cōscii sibi! tum alii / ex partium iuidia pericula me-
tuētes (quoniā aperte resistere nō poterāt quā illa /
et alia talia placere sibi faterētur) occulte per ami-
cos / ac maxie per hoīes nomis latini / et socios itali-
cos / ipedimēta parabāt. Sz plebs (īcredibile memo-
ratu ē) q̃ itēta fuerit! q̃taq; vi rogationem iusserit

magis odio nobilitatis / cui mala ista parabantur !
q̃ cura reipub. tāta libido ī partibus erat. Igitur ce-
teris metu perculsis. M. scaurus (quē legatū bestie
supra diximus) inter leticiā plebis / et suorū fugā /
trepida etiā tū ciuitate / cū ex mamilli rogatiōe tres
questitores rogarētur ! effecerat / vtī ipē in eo nume-
ro crearetur ! s; questione exercitata aspere / violen-
terq; / ex rumore / et libidine plebis. vt sepe nobili-
tatē ! sic ea tēpeltate plebē ex secūdis rebus īsolētia
ceperat. Ceterū mos partiū populariū / et senatus
factionū / ac deīde oīm malarū artīū / paucis ante ā-
nis rome ortus est ! otio atq; habūdācia earū rerum
que prima mortales ducunt. Nam ante cartaginē
deletā / populus et senatus romanus placide mode-
stēq; inter se rempublicam tractabant, neq; glorie /
neq; dominationis / certamē inter ciues erat. Metus
hostilis / in bouis artibus ciuitatem retinebat. Sed
vbi illa formido mētibus dicessit ! scilicet ea que res
secūde aīnāt / lasciuia atq; superbia īcellere. ita (quod
in aduersis rebz optauerūt) otiū postq̃ adepti sūt !
asperius / acerbiusq; tulere. Nāq; cepere / nobilitas
dignitatem in superbiam / populus libertatem in
libidinem vertere. sibi quisq; ducere trahere. rape-
re. ita omnia in duas partes abstracta sūt. Respu-
blica (que media fuerat) dilacerata. ceterū nobilitas

factione magis pollebat. plebis vis soluta / atq; di-
persa / in multitudine minus poterat. paucorū ar-
bitrio militie / domiq; agitabatur. penes eodē era-
riū / prouincie / magistratus / glorie / triūphiq; erāt.
populus militia / atq; iopia vrgebatur. predas belli
cas īperatores / cū paucis diripiebāt. Interea parē-
tes aut parui liberi militū (vti quisq; potētiori cōfi-
nis erat) sedibz pellebātur. ita cū potētia auaricia /
sine modo / modestiaq; īuadere. polluere. et vastare
omīa. Nichil pēsi / neq; sācti hēre / quo aduulq; lemet-
iplā precipitauit Nā vbi primū ex nobilitate reper-
ti sūt / qui verā gloriam iuste potētie anteponerēt /
sic moueri ciuitas / et dissēlio ciuilis / quasi permix-
tio terre / oriri cepit. Nam postq; Tyberius / et. C.
graccus (quorum maiores punico / atq; aliis bellis
multū rei publice addiderāt) vendicare plebē i liber-
tatem / et paucorū scelera patefacere cepere / nobili-
tas anxia / atq; eo percussa / modo per socios / ac no-
mē latinū / iterdū per equites romanos (quos spes
societatis a plebe dimouerat) graccorū actionibz ob-
uiam ierat. Et primō tyberium / deīde paucos post
ānos opera eadē īgrediētē / gaiū tribunū plebis alte-
rum triūuirum / coloniis deducēdis / cum Marco
fuluio flacco / ferro necauerat. Et sane graccis / cu-
pidine victorie / haud satis moderatus aīmus fuit.

*quidam cum vidissent rem esse in Africa summa in quodam loco in Africa
cum septem milibus et septem centis hominibus in Africa
cum septem milibus et septem centis hominibus in Africa*
Sed bono vinci satius est! quam malo more iniuriā vice
re. Igitur ea victoria / nobilitas ex libidine sua vlti-
mortales multos ferro / aut fuga extinxit. plusque in re
liquū sibi timoris / quam potētie addidit. Que res ple-
rūque magnas ciuitates pessūdedit! dū alteri alteros
vicere quouismō / et victos acerbius vlcisci volunt.
sed de studiis partiū / et omnibus ciuitatis moribus / si si-
gulati aut pro magnitudīe parē differere! tēpus quā
res maturius me dederet. Quāobrem ad īceptū redeo

*Quidam cum vidissent rem esse in Africa summa in quodam loco in Africa
cum septem milibus et septem centis hominibus in Africa
cum septem milibus et septem centis hominibus in Africa*
Post auli fedus / exercitusque nostri fedam fu-
gam.. Q. metellus / et M. Syllanus consules
designati / prouicias inter se pertiuerant. Metelloque
numidia euenerat / acri viro / et quāquam aduerso populi
partiū / fama tamē equabili / et iniolata. Is vbi pri-
mū magistratum ingressus est! alia omnia que sibi
cum collega ratus! ad bellū (quod gesturus erat) ai-
mū intendit. Igitur diffidens veteri exercitui / mi-
lites eligere. scribere presidia. vndique accersere. ar-
ma / tela / equos / et cetera instrumēta milicie parare.
Ad hoc cōmeatum affatim. Denique omnia que in bel-
lo vario / et multarum rerum egenti! vlti esse solēt
Ceterū ad ea patrāda / lenatus auctoritate! socii / no-
mēque latinū / et reges vltro auxilia mittere. Postre-
mo omnis ciuitas / summo studio adnitebatur. Itaque
ex lētentia omnibus rebus paratis / compositisque in nu-

mi in Africa

multa sibi illorum
midia proficiscitur. magna spe ciuium. tum propter ar-
tes bonas. tum maxime quod aduersum diuitias / iunctum ani-
mum gerebat. et pro auaricia in gratum ante tempus id
in numidia / nostre opes cotule / hostiumque aucte erant.
Sed ubi in africa venit / exercitus ei traditur / a spurio
albino proconsole / iners / inbellis / neque periculi / neque
laboris patiens. lingua quam manu promptior. predator
ex locis / et ipse preda hostium. sic imperio et modestia
habitus. Ita imperatori nouo / plus ex malis moribus
solicitudinis / quam ex copia militum auxilii / aut spei bo-
ne accedebat. Statuit tamen metellus (quod et estiuo-
rum tempus comiciorum moram iminuerat / et expectatio-
euentus / ciuium animos itetos putabat) non prius bellum
attingere / quam maiorum disciplina milites laborare coe-
gisset. nam albinus / auli fratris / exercitusque clade percul-
sus / postquam decreuerat non egredi prouinciam / quantum tempo-
ris estiuorum in imperio fuit / plerumque milites in statu-
tis castris habebat. nisi cum odor / aut pabuli egestas /
locum mutare subegerat. Sed neque more militari vi-
gilie deducebantur. uti cuique libebat / ab signis aberat
Lixae permixti cum militibus / die noctumque vagabantur.
et palates / agros vastare. villas expugnare. pecoris
et mancipiorum predas certantes agitare. Eaque mutare
cum mercatoribus pro vino aduectitio / et aliis talibus.
preterea frumentum publice datum / vendere. panem in die

mercari. Postremo quaecūq; dici / aut figi queunt /
ignauie / luxurieq; probra / in illo exercitu cūcta fu-
ere. et alia āplius. Sed ī ea difficultate metellū non
minus q̄ ī rebus hostilibus magnū / et sapientē vi-
rū fuisse cōperio. tāta tēperātia inter ābitionē / leui-
tiāq; moderatū. Nāq; edicto / primū ad iumēta igna-
uie sustulisse. ne quisq; in castris panē / aut quē aliū
coctum cibum venderet / et ne lixe exercitū sequerē-
tur / et ne miles gregarius ī castris / neue ī agmine
seruū / aut iumētū haberet. Ceteris arte modū sta-
tuisse. Preterea trāsuersis itineribus / quotidie ca-
stra mouere / iuxta ac si hostes adessent. Vallo / atq;
fossa munire. vigilias crebras ponere. et eas ipse cū
legatis circūire. Itē in agmine ī primis modo / mō
in postremis / lepe ī medio adesse. ne quispiā ab or-
dine egrederetur. vt cū signis frequētes īcederent
miles cibū / et arma portaret. Ita prohibēdo a deli-
ctis / magisq; vīdicādo / exercitū breui cōfirmavit;
Interea iugurta vbi que metellus agebat / ex
nūtiis accepit / simul de īnocētia eius certior
rome factus / diffidere suis rebus / ac tū demū verā
deditionē facere conatus est. Igitur legatos ad con-
sulē supplices mittit. qui tantūmodo ipsi / liberisq;
vitā peterēt. omīa alia dederēt populo ro. Sed me-
tello iam antea experimētis cognitum erat / genus

numidarū / ifidū / ingenio mobili / nouarū rerū aui
dū esse. Itaq; legatos aliū ab alio diuerfos aggredi
tur. ac paulatī temptādo / postq; oportunos libi co
gnouit / multa pollicēdo perluadet / vti iugurtham
maxie viuū / sin id parū procedat necatū libi trade
rēt. Cetera palā / que ex volūtate foret / regi nūtiari
iubet. Deīde ipse paucis diebus / intento atq; ifelto
exercitu in numidiā procedit. vbi cōtra belli faciē /
tuguria plena hoīm / pecora / cultoresq; / in agris e
rant. Ex oppidis / et mapalibz prefecti regis obuii
procedebāt / parati frumētū dare. cōmeatū portare.
postremo oīa que īperarētur facere. neq; metellus
idcirco minus / sed pariter ac si hostes adessēt / muni
to agmīe īcedere. late explorare. omīa illa deditōis
signa / ostentui credere / et īlidiis locū tēptare. Itaq;
īple cū expeditis cohortibus / itē fūditorū / et sagit
tariōrū delecta manu / apud primos erat. in postre
mo. C. marius legatus / cū equitibus curabat. In
utrūq; latus auxilarios equites tribunis legionū /
et prefectis cohortū dispartiuerat. vt cum his per
mixti velites quocūq; accederent / equitatus hostiū
propullarēt. Nā in iugurtha tātus dolus / tātaq; pe
ritia locorū / et militie īnerat / vt absēs / an presēs /
pacē an bellū gerēs / pernitiolior esset / in īcerto ha
beretur. Erat haud lōge ab eo itinere quo metellus

pergebat / oppidū numidarū noīe vacca. forū rerū
venaliū totius regnī maxīe celebratū. vbi et īcolere
et mercari cōsueuerāt / italicī generis multī mor-
tales. huc cōsul simul tēptādi grā / et capiūdi (si pate-
rētur oportunitates loci) presidū imposuit. prete-
rea imperauit frumētū et alia / que bello vsui forēt
cōportare. ratus (id quod res monebat) frequētiam
negotiatorū / et cōmeatū populi / iuuaturū exercitū
Etia paratis rebus suis munimēto illis fore. Inter
hec negotia / iugurtha impēlius / modo legatos sup-
plices mittere. pacē orare. preter suā / liberorūq; vi-
tam / omīa metello dedere. quos item (vti priores)
cōsul illectos ad prodicōz domū dīmittebat / regi pa-
cem (quā postulabat) neq; abnuere ! neq; polliceri.
et inter eas moras promissa legatorū expectare. Iu-
gurtha vbi metelli dicta cū factis cōposuit ! ac se su-
is artibus temptari aniaduertit (quippe cui verbis
pax nunciabatur. ceterū re bellū asperrimum erat.
vrbs maxīa alienata. ager hostibus cognitus. animi
populariū temptati) coactus rerū necessitudīe / sta-
tuit armis certare;

Igitur explorato hostiū itinere / ī spem victo-
rie adductus ex oportunitate loci / q̄maxias
potest copias oīm generū parat. ac per tramites oc-
cultos exercitum metelli āteuenit. Erat in ea parte

nurnidie / quā atherbal / in diuisione possederat / flu-
mē oriēs a meridie / noīe muthul. a quo aberat mōs
ferme per milia passuū. xx. tractu pari vastus natu-
ra / et humano cultu. Sed et ex eo medio quasi col-
lis oriebatur / in imelū pertigēs / vestitus oleastro /
ac mirtetis / aliisq; generibus arborū. que humo in
arido atq; arenolo loco gignūtur. Media aut plani-
cies / deserta penuria aque / preter loca flumini pro-
pinqua. Ea cōlita arbustis / pecore / atq; cultoribus
frequētabatur. Igitur in eo colle (quē trālsruo iti-
nere porrectū docuimus) iugurta extenuata suorū
acie cōledit. Elephātis / et parti copiarū pedestrium
bomilcharē prefecit. eūq; edocet quid ageret. Ipse
propior montē cū ōni equitatu / z peditibz delictis
suos collocat. Deinde singulas turmas / et manipu-
los circuiens / monet / atq; obtestatur vti memores
pristine virtutis / et victorie / sese / regnūq; suū ab
romanorū auaricia defendāt. Cū his certamē fore
dicit / quos ātea victos sub iugo miserāt. ducē illis /
non aīm mutatū. Que ab imperatore decuerit / oīa
suis prouila. locū superiorē vt prudētes cū imperi-
tis / nec pauciores cū pluribus / aut rudes cū bello
melioribus manū cōfererēt. proinde itenti / paratūq;
essent / ligno dato romanos inuadere. Illū diē / aut
oēs labores / et victorias cōfirmaturū / aut maxiarū

f.iii.

erumnarū initiū fore. Ad hoc viritim vti quēq; ob
militare facinus / pecunia / aut honore extulerat /
cōmonefacere beneficii sui. et eū ipsū aliis ostētare
Dolre no pro cuiusq; ingeio / pollicēdo / inuitādo /
obtestādo aliū alio modo excitare. Cū interim Me
tellus ignarus hostiū / mōte digrediēs / cū exercitu
cōspicitur / primo dubius / quidnā isolita facies ostē
deret (Nā iter virgulta equi / numideq; cōsederant.
neq; plane occultati humilitate arborū / et tamē in
certi quidnā eēt. tamē natura loci / tū dolo ipsi / atq;
ligna militaria obscurati) Deī breui cognitis isidiis
paulisper agmē cōstituit. ibi cōmutatis ordinibus /
in dextro latere / quod proxim hostes erat / triplici
bus subsidiis acie istruxit. Interq; maipulos / fūdi
tores / et sagittarios dispertit / equitatū omnē ī cor
nibz locat. Ac pauca pro tēpore milites hortatus /
acie sicuti istruxerat transuersis pīcipiis in planū
deducit. Sed vbi numidas quietos / neq; colle digre
di aniaduertit / veritus ex anni tempore / et inopia
aque / siti ne cōficeretur exercitus / publiū rutiliū
legatū / cū expeditis cohortibus / et parte equitum
premisit ad flumē / vti locū castris antecaperet. exi
stimās hostes / crebro impetu / et trāsuerlis preliis
suū iter remoratorios. Et quoniā armis diffiderēt /
lassitudinē / et sitim militū tēptaturos. Deīde ipse

pro re / atq; loco / licuti inōte descēderat : paulatim
procedere. mariū post p̄cipia habere. ipse sinistre
cū equitibus ale esse. qui in agmine principes facti
erant;

UT iugurtha vbi extrēmū agmē metelli pri-
mos suos / prēter gressū videt! preliū qua-
si duū miliū peditū / montē occupat. quā Metellus
descēderat. ne forte cedētibz aduersariis / receptui ac
post munimēto foret. Dein repente signo dato ho-
stes inuadit. numide alii postremos cedere. pars a
sinistra ac dextra tēptare. infensi adesse / atq; instare.
oībus locis romanorū ordines conturbare. quorū
etiā (qui firmioribus animis hostibz obuii fuerāt)
ludificati incerto prelio! ipsi modo eminus laucia-
bātur. neq; cōtra feriēdi / aut cōlerēdi manū / copia
erat. Ante iā docti ab iugurtha equites / vbi roma-
norū turma insequi seperat! nō cōfertī / neq; ī vnū
sele recipiebāt. sed alius aliq; q̄maxie diuersi / ita nu-
mero priores / si a persequēdo hostes detertere ne-
quiuerāt! disiectos a tergo / aut lateribus / circūue-
niebāt. sin oportunior fuge collis / q̄ campū fuerat
ea vero loca conuerti numidarum equi / facile inter
virgulta euadere. nrōs asperitas / et īsolētia loci / re-
tinebat. Ceterū facies totius negotii varia / īcerta /
feda / atq; miserabilis. dispersi a suis / pars cedere.

alii insequi neq; signa / neq; ordines obseruare. vbi
quēcūq; periculū ceperat / ibi resistere, ac propulla-
re. arma / tela / equi / viri / hostes / atq; ciues permix-
ti. Nichil cōsilio / neq; īperio agi. fors omia regere.
Itaq; multū diei processerat / cū etiā / tū euentus in-
icerto erat. Deniq; oībus / labore / et estū lāguidis /
metellus vbi videt numidal minus īstare / paulatim
milites ī vnū cōducit. ordines restituit. et cohortes
legionarias quatuor / aduersū pedites hostiū collo-
cat. Eorū magna pars superioribz locis fessa cōle-
derat. simul orare / et hortari milites ne deficerent.
neu paterentur hostes fugientes vincere, neq; illis
caltra eē. neq; munimētū vllū quo cedētes tēderēt
ī armis oīa lita. Sed ne iugurtha quidē iterea quie-
tus. circuire. hortari. renouare preliū. et ipse cū de-
lectis oīa tēptare. subuenire suis hostibz dubiis ī-
stare. quos firmos cognouerat eminus pugnando.
retinere. Eo modo iter se duo īperatores / lūmi viri
certabāt. ipsi pares. Ceterū opibz dilparibus. Nam
metello virtus militū erat. locus aduersus. iugur-
the alia oīa preter milites oportuna. Deniq; vbi in-
telligūt romanū / neq; sibi profugiū eē. neq; ab ho-
ste copiā pugnādi fieri. et iā diei vesp̄er aderat. ad-
uerso colle sicuti preceptū fuerat euadūt. Amisso
loco numide fuli fugatiq; pauci interiere plerq;

velocitas / et regio hostibz ignara tutata sūt;

Interea bomilchar (quē elephātis / z parti co-
piarū pedestriū esse prefectū a iugurtha su-
pra diximus) vbi eū rutilius pretergressus ē! pau-
latim suos i equū locum deducit. ac dum legatus ad
flumē quo premissus erat! festinās pergit! quietus
(veluti res postulabat) acie exornat. neq; remittit!
quid vbiq; hostis ageret explorare! Postq; rutiliū
cōcedille iā / et aīo vacuū accepit. simulq; ex iugur-
the prelio clamorē augeri! veritus ne legatus (co-
gnita re) laborātibz suis auxilio fore! acie (quā dif-
fidēs virtuti / militū arte statuerat) quo hostiū iti-
neri officeret! latius porrigit. Eoq; modo ad rutili
castra procedit. Romani ex iprouiso pulueris vim
magnā aiaduertūt. Nā prospectū ager arbultis cō-
situs prohibebat. Et primo rati sūt humū aridā vē-
to agitari. Postubi equabilē manere! et sicuti acies
mouebātur / magis magisq; appropinquare vident!
cognita re / properātes arma capiūt. ac pro castris
sicuti i perabatur cōsistūt. Deinde vbi propius vē-
tū ē! vtriq; magno clamore cōcurritur. Numide tā-
tūmodo sūt remorati! dū i elephātis auxiliū putāt
Postq; eos ipeditos ramis arborū / atq; ita disiectos
circūueniri vidēt! fugā faciūt. et pleriq; abiectis ar-
mis / collis / ac noctis (que iā aderat) auxilio! itegri

f. h.

Dolus numidarum
abeūt. Elephāti quatuor capti. reliqui oēs (numero
quadraginta) interfecti. At romani q̄q̄ itinere / atq; o
pere caltrorū / et prelio fessi / lassiq; erant! tamen q̄
Metellus āplius opiniōe morabatur! instructi, intē-
tiq; obuiā procedūt. Nā dolus numidarū / nichil lā-
guidi / neq; remissi patiebatur. ac primo obscura no-
cte / postq; haud procul inter se erāt / strepitu (velut
hostes) aduētare alteri apud alteros formidinē / si-
mul et tumultū facere. z pene imprudētia admissū fa-
cinus miserabile! ni utrīq; premissi equites / res ex-
plorauissēt. Igitur pro metu gaudiū exortū est re-
pēte. Milites alius aliū leti appellāt. acta edocēt. au-
diūt. sua quīq; fortia facta ad celū fert. quippe res
humane ita se habēt. In uictoria vel ignauis glori-
ari licet. aduerse res etiā bonos detractāt. Metellus
in hisdē caltris quadriduo moratus! laucios cū curā
reficit. meritos in preliis / more militie / donat. vni-
uersos i cōtione laudat. atq; agit grās. hortatur ad
cetera (que leuia sūt) parē aim gerant. pro victoria
satis iā pugnātū. Reliquos labores pro praeda fore.
tamē iterim trāsfugas / et alios oportunas / iugur-
tha ubiuis gētīū / foret aut quid agitare! cū paucis
ne esset! an exercitū haberet! vt se victus gereret!
exploratū milit. At ille se in loca saltuola et natu-
ra munita receperat. Ibiq; cogebat exercitū nume-

ro hoīnū ampliōrē. Sz hebetē / ifirmūq. agri aut
pecoris / magisq. belli cultorē. id ea grā eueniebat!
q. preter regiones equites nemo oīum numidarū / ex
fuga regē sequit̃. Quo cuiusq. animus fert! eo disce
dūt. neq. id flagitiū militie apud illos ducitur. Ita
se mores habēt;

Igitur metellus vbi videt regis etiā / tū animū
ferocē eē bellū renouari! quod nisi ex illius li
bidie geri nō possz. Preterea iūmicū certamē sibi cū
hostibz. minore detrimento illos vici / q. suos vicerē
statuit nō preliis / neq. ī acie sz alio more bellū esse
gerēdū. Itaq. ī loca nūdie opulētissia pergit. agros
vastat. multa castella z oppida / temere munita / aut
line presidio capit! icēditq. puberes iterficit. iubet
alia oīa militū predā eē. Ea formidine / multi more
tales romanis dediti obli des frumentū / et alia que
vlui forēt / affatī prebita sūt. vbiq. res postula
bat presidū īpositū. Que negotia multo magis / q.
preliū male pugnatū ab suis / regē terrebat Quip
pe cui spes omnis ī fuga cita erat! sequi coge batur
Et quia sua loca defendere nequiu erat! ī alienis bel
lum gerere. Tamē ex inopia! quod optimum vide
batur! consilium capit. exercitum plerunq. in eisdē
locis opperiri iubet. Iple cum delictis equitibus
metellum sequitur nocturnis et deuīs itineribus.

ignorantes romanos / palantes repente aggreditur.
Eorum plerique iermes cadunt. multi capiuntur. nemo
oim itactus profugit. Et numide prius ex castris
subueniretur (sicuti iussi erant) in proximos colles
discedunt. Interim rome gaudiū ingens est ortum
cognitis metelli rebus. ut leq / et exercitum more
maiorum gereret. quāq in aduerso loco / victor ta-
mē virtute fuisset. Iolitiū agro potiretur iugurthā
antea magnificū ex albinī locordia / spem salutis in
solitudine / aut fuga coegisset hēre. Itaq senatus ob
ea feliciter acta / diis imortalibz supplicia decerne-
re. ciuitas atē trepida / z sollicita de belli euētu / le-
ta agere. de metello fama preclara esse. Igitur eo
intentior ad victoriam niti omnibus modis. festi-
nare. cauere tamē necubi hostis oportunus fieret.
meminisse post gloriam iuidiā lequi. ita quo clari-
or / eo magis āxius erat. Neq post insidias iugurthe
effuso exercitu predari. Sed vbi frumēto / aut pa-
bulo opus erat / cohortes cum omni equitatu presi-
dium agitabāt. exercitus partem ipse / reliquos ma-
rius ducebat. sed igne magis q̄ preda ager vastaba-
tur. duobus locis haud lōge iter le castra faciebant.
vbi vi opus erat / cūcti aderāt. ceterū quo fuga / atq
ferendo lātius crederet / diuerli agebāt. Eo tpē iu-
gurtha per colles seq̄ tpūs aut locū pugne querere

qua vēturū hostē audierat, pabulū / et aquarū fōtes
(quorū penuria erat) corrūpere. modo se metello
īterdū mario ostēdere. postremo ī agmīe tēptare. at
statī ī colles regredi. rursum aliis post aliis minitari
neqz preliū facere. neqz otiū pati. tātūmō ab īcepz

Romanus īperator vbi se **C**(to hostē retiere;
dolis fatigari videt neqz ab hoste copiam pu-
gnādi fieri. urbē magnā (et ī ea partē q̄ sita erat) ar-
cē regni / noīe zamā / statuit oppugnare. ratus (id
quod negociū polcebat) iugurthā laborātibus suis
auxilio vēturū. ibiqz preliū fore. At ille que paratā
tur a perfugis edoctus / magnis itineribus metellū
āteuenit. opīdanos hortatur. vt menia defēdāt. ad-
ditus auxilio perfugis quod genus ex copiis regis
(que fallere neqz bāt) firmissimū erat. preterea pol-
licetur ī tpē semetiplū cū exercitu affore. Ita cōpo-
litis rebus / ī loca q̄maxie occulta discedit. At post
paulo cognoscit mariū ex itinere frumentatū / cum
paucis cohortibus fictā missū quod oppidū / primū
oīm / pō malā pugnā ab rege defecerat. Eo cū delec-
tis eq̄tibz noctu pergit. z iā egrediētibus romais / ī
portā pugnā facit. simul sicceles magna voce horta-
tur. vti cohortes a tergo circūueniant fortunā illis
preclari faciōris calū dare. si id facerēt. postea se ī
regno illos ī libertate sive metu etatē acturos. At ni

marius / signa iſſerre atq; euadere oppido pperauif-
ſet / profecto cūcti / aut magna pars liccenſiū fidem
mutauiffent. Tanta mobilitate ſeſe numide gerūt.
S; multis iugurthini pauliſper a rege ſuſtentati /
poſtq; maiore vi hoſtes vrgent / paucis amiſſis pro-
fugi diſcedūt Marius ad zamā peruenit. id oppidū
i cāpo ſitū magis opere / q̃ natura munitum erat /
nullius idonee rei egens. armis virilq; opulētū. igi-
tur metellus pro tēpore atq; loco paratis rebus / cū
cta exercitu menia circūuenit. legatis imperat / vti
quiſq; curaret. Deīde ſigno dato ūdīq; ſimul clamor
igēs oritur. neq; ea res numidas terret. iſēli itētīq;
ſie tumultu manēt. preliū icipitur. Romani pro i-
genio quiſq; / pars eminus glāde aut lapidibz pu-
gnare. alii ſuccedere. ac murū modo effodere. mō
ſcalis aggredi. cupere preliū. manibz facere. Cōtra
ea oppidani in proximōs ſaxa voluere / ſudes / pila
preterea picē ſulphure / et tēda mixtā / ardētia mitte-
re. S; ne illos qui procul mālerāt / timor animi la-
tis munuerat. Nam plerōq; iaculator mētis / aut
manu emiſſa / vulnerabant. pariq; periculo / ſed fa-
ma i pari boni atz ignaui erāt;

QUin apud zamam ſic certatur / iugurtha ex
improuiſo caſtra hoſtium cum magna ma-
nu inuadit. Remiſſis hiſ qui in preſidio erant!

et oīa magis q̃ preliū expectantibus! p̃ ortā irrupit.
At nostri repentino metu perculsi! sibi quisq; pro
moribus consulūt, alii fugere, alii arma capere, ma-
gna pars vulnerati / aut occisi. Ceterū ex omni mul-
titudine non āplius quadragita memores nominis
romani! grege facto / locū cepere paulo q̃ alii edi-
torem. Neq; inde / maxia vi diuelli quiverūt. sz te-
la eminus emissa / remittere. Pauci / in pluribz mis-
nus frustrari. Sin numide propius accessissēt! ibi
vero virtutē ostendere, et eos maxia vi cedere. fun-
dere atq; fugare. Interim metellus cum acerrime
rem gereret! clamorem / et tumultum hostiū a ter-
go accepit. Deinde conuerso equo! animaduertit fu-
gam ad se versum fieri. que res indicat populares
esse. Igitur equitatum omnem ad castra propere
mittit. ac statim Caium Marium cum cohortibus
lociorum, eumq; / lacrimās! per amicitia / perq; rē-
publicā obsecrat! ne quā cōtumeliā victorie in exer-
citu remanere! neue hostes inultos abire sinat. Ille
breui mādātā efficit. At iugurtha munimēto castro-
rū impeditus / cum alii superuallū precipitarēt!
alii ī agustus ipsi sibi properātes officerēt! multis
amissis / ī loca munita sese recipit. Metellus īfecto
negotio / postq̃ nox aderat! in castra cū exercitu re-
uertitur. Igitur postero die priusq̃ ad oppugnā dū

egrederetur! equitatū omnē ī ea parte qua regis ad-
uētus erat! pro caltris agitare iubet. portas / z pro-
xima loca tribunis dispartit. Deinde ipse pergit ad
oppidū. et vti superiori die! murū aggreditur. In-
terim iugurtha ex occulto repēte nostros inuadit.
qui ī proximo locati fuerāt! paulisper territi cōtur-
bantur. Reliqui cito subueniūt. Neq; diutius nu-
mide resistere quiuissēt! ni pedites cū equitibz per-
mixti magnā cladem in cōgressu facerēt. quibz illi
freti (nō vti equestri solet prelio) sequi. Deī cedere.
sed aduersis equis cōcurrere. īplicare / ac cōturbare
aciē. Ita expeditis peditibz suis / hostes penē victos
dare;

EOdē tēpore apud zamam magna vi certaba-
tur. vbi quisq; legatus aut tribunus curabat!
ibi acerrime niti. neq; alius ī alio magis! q̃ ī sese spē
hēre. pariterq; oppidani agere. pugnare aut parare
oībz locis. audius alteri alteros sauciare! q̃ lemet-
iplos tegere. clamor permixtus hortatiōe / leticia /
geītu. itē strepitus armorū ad celū ferri. tela vtriq;
volare. Sed illi qui menia defendebant / vbi hostes
paulum modo pugnam remiserant! itenti prelium
equestre prospectabant. Eos (vti queq; iugurthe
res erant) letos modo / modo pauidos animad-
uerteres. ac sicuti audiri a suis / aut cerni possent.

monere alii. alii hortari / aut manu significare / aut
niti corporibz. et ea huc / z illuc quali vitabūdi / aut
iacientes tela / agitare. Quod vbi Mario compertū
est nam is in ea parte curabat consulto leuius age-
re. ac diffidentiam simulare rei. pati numidas. sine
tumultu regis preliū visere. Ita illis studio suorū
alstrictis / repente magna vi murū aggreditur. et iā
scalas aggressi milites prope sūma ceperāt. Cū op-
pidani concurrūt / lapides ignē alia preterea tela i-
gerūt. nostri primo resistere. deinde / vbi vne / atq;
altere scale cōminute sūt / qui supersteterāt afflicti
sūt. Ceteri quoquomodo potuere / pauci integri / ma-
gna pars vulneribz cōfecti abeunt. Deniq; vtrinq;
preliū nox diremit.

Metellus postq; videt frustra iceptū / neq; op-
pidū capi / neq; iugurthā niti nili ex insidiis /
aut lito loco pughā facere / et iā estatē exactā eē / ab
gama discedit. et in his vrbibus que ab se defecerāt /
latilq; munite loco / aut menibz erāt / presidia impo-
nit. Ceterum exercitū i prouiciam / que proxima ē
numidie / hiemadi grā / collocat. Neq; id tēpus ex a-
liorū more / quieti / aut luxurie cōcedit. sed quoniā
armis bellum parum procedebat / insidias regi per-
aicos tēdere. z eorū perfidia pro armis vti parabat
Igitur bomilcharē / qui rome cū iugurtha fuerat /

et inde clam vadibus datis de massine nece / iudiciū
fugerat! quod ei per maximā amiciciā / maxima fal
lēdi copia erat! multis pollicitationibz aggreditur.
Ac primo efficit! uti ad se colloquēdi grā / occultus
veniat. Deinde / fide data si iugurthā viuū / aut neca
tū sibi tradidisset! fore ut illi senatus īpunitatē / et
sua oīa cōcederet. Facile numide persuadet / tū īge
nio infido / tum metu / ne si pax cū romanis fieret!
iple per cōditiōes animi ad suppliciū daretur. Is
vbi primū oportunū fuit! iugurthā anxīū / ac mile
rantē fortunas suas accedit. monet / atq; lacrimans
obtestatur! uti aliquādo sibi / liberisq; / et genti nu
midie optime merite / prouideat. omnibus preliis
sele victos. agrum vastatum. multos mortales cap
tos / aut occisos. regni opes cōminutas esse. satis se
pe etiā et virtutem militum / et fortunam tempta
tam. Caueat ne illo cunctante! numide sibi consu
lant. His atq; talibus aliis / ad deditiōnē regis ani
mum impellit. mittunturq; ad imperatorem lega
ti qui iugurtham imperata facturum dicerent. ac
sine ylla pactione / sele regnumq; suum in illius fi
dem tradere. Metellus propere cunctos senatorii
ordinis / ex hiberniis accersi iubet. eorum / et alio
rum quos idoneos ducebat! cōsiliū habet. Ita mo
re maiorū / ex cōsiliū decreto / per legatos iugurthe

[illegible]

imperat! argēti pōdo ducēta milia. elephātes omēs.
equorū et armorū aliquātū. Que postq̃ sine mo-
ra facta sunt! iubet oēs perfugas victos adduci. Eo-
rū magna pars / vti iussū erat! adducti. Pauci cum
primū deditio cepit! ad regē bocchū ī mauritaniam
abierant. Igitur iugurtha vbi armis / virisqz / et pe-
cunia spoliatus est! dū ipē ad īperiū fīdīū vocarē-
tur! rursus cepit flectere animū. et ex mala cōsciē-
tia / digna timere. Deniqz multis diebz per dubita-
tionē cōlūptis / cū modo tedio rerū aduerlarū ōnia
bello potiora duceret! iterdū ipē secū reputaret / q̃
gravis calus ī seruitiū ex regno foret! multis ma-
gnisqz presidis ne quicq̃ perditis / de itegro bellū
relumit. Et romē senatus de prouinciis cōsultus nu-
midia metello decreuerat;

DEr idē tēpus / vtice forte Caio mario per hos-
tias diis supplicanti! magna atqz mirabilia
portendi aruspex dixerat. Proinde que aīmo agita-
bat! fretus diis / ageret. fortunā q̃ sepissime experi-
retur. cūcta prospere euētura. At illū iam antea
cōsulatus ingens cupido exagitabat. Ad quem ca-
piēdum! preter a vetustatem familie! omnia alia a-
bunde erant! industria. probitas. militie. magna sci-
entia. animus ingens belli. domi modicus. libidi-
nis et diuitiarū victor. tantūmodo glorie auidus.

Sed is natus / z per omnē puericiam arpini altus.
vbi primū etas patiēs militie fuit. Itipēdiis facien-
dis / nōn greca faciūdia / neq; vrbaniis mūdiciis se
exercuit. ita inter artes bonas integrū īgeniū breui
adoleuit. Ergo vbi primū tribunatū militarē a po-
pulo petit / pleriq; faciē eius ignorātibz / facile no-
tus per oēs tribz declaratur. Deīde / ab eo ingrātū
alius / post / aliū sibi peperit. Sēperq; ī potestatibus
eo modo agitabat / vt āpliore honore q̄ gerebat / dis-
gnus haberetur. tamē is ad id locorū talis vir (nā
postea ābitione preceps datus ē) appetere cōsulatū
nō audebat. Etiā tū alios ingrātus / plebs / cōsulatū
nobilitas iter se per manus tradebat. Nouus nemo
tam clarus / neq; tā egregiis factis erat / quī is indi-
gnus illo honore / et quasi pollutus haberetur. Igi-
tur marius vbi aruspiciis dicta eodē itendere videt /
quo cupido aīmi hortabatur / ab metello / cōsulatū
petēdi grā / millionē rogat. Cui q̄q; virtus / gloria /
atq; alia optāda bonis / luperabāt / tamē ierat ei con-
tēptor animus / et superbia cōe nobilitatis malum.
Itaq; primū cōmotus īsolita re / mirari / eius cōlis-
liū / et quasi per amiciciā monere / ne tā praua inci-
peret. neu super fortunā aīm gereret. nō oīa oībus
cupiēda eē. debere illi res suas satis placere. postre-
mo / cauere id petere a pplō romano quod illi iure

negaretur. Postq̃ hec atz alia talia dixit! neq̃ aīnus
marii flectitur! respōdit / vbi primū potuisset per
negotia publica! facturū se se que peteret. Ac post
ea lepius eadē postulātū fertur dixisse ne festinaret
abire satis mature illū cū filio cōsulatū petiturū. nā
is eo tpē ī cōtubernio patris ibidē militabat! ānos
nactus circiter viginti. Que res mariū tū pro hōre /
quem affectabat! tū pro licentia redeūdi / quā ab eo
īpetrare nequibat! tū cōtra metellū vehemēter acce
derat. Ita cupidine atz ira / pessimis consulatoribus
grassari. neq̃ facto vllō neq̃ dicto abstinere! quod
mō ābitiosū foret. Milites q̃bz ī hibernis preerat!
laxiore īperio q̃ ātea habere. Apud negotiatores
quorū magna multitudo vtice erat! crimiōle simul
et magnifice de bello loqui Dimidia pars exercitus
si sibi permitteretur! paucis diebus iugurthā in ca
thenis habiturū. Ab īperatore cōsulto bellū trahi.
q̃ homo ianis / et regie superbie / īperio nimis gau
deret. Que oīa illis eo firmiora videbātur! qz diu
turnitate belli res familiares corruperāt! et aīo cu
piendi nichil satis festinatur. Erat preterea ī exerci
tu nrō numida quidā noīe gauda / manastabalis fi
lius / malmisse nepos quē micipla testamēto secūdū
heredē scripserat! morbis cōfectus! z ob eā causam
mēte paululū minuta. Cui metellus petēti more re

g. i.

gū / vt fellā iuxta poneret! itē postea custodie causa
tarmā equitū romanorū! utrūq; negauerat! hono-
rē! q̄ eorū tātū nō foret / quos populus romanus
reges appellauisset. prelidū! q̄ cōtumeliosū in eos
foret si equites romani satelliti numide traderen-
tur. Tūc marius anxiū aggreditur. atq; hortatur!
vt cōtumeliarū īperatoris / cū suo auxilio penas pe-
tat. Tūc hominē ob morbos / anīo parū valido! secūda
orōne extollit. Illū regē igētē virū. regis malmis-
se nepotē esse. Si iugurtha captus / aut occisus fo-
ret imperiū numidie! sine mora habiturū. Id adeo
mature posse euenire! si ipē cōsul ad id bellū missus
foret. Itaq; et illū / et equites romanos / milites / et
negotiatores ipē plerōq; pacis spe ipellit! vti romā
ad suos necessarios asperē in metellū de bello scri-
bāt. mariū īperatorē polcāt. Sic illi / a multis mor-
talibus honestissima suffragacōe cōsulatus peteba-
tur. Simul ea tēpeltate plebs nobilitate fusa! per
legem mamiliā omēs nouos extollebat. Ita mario
cūcta procedere;

Interim iugurtha postq̄ omīssa deditōne bel-
lū icepit! cū magna cura parare omīa festina-
re. cogere exercitū. ciuitates que ab se defecerant!
aut formidie / aut ostētādo premia / affectare. cōmu-
nire suos locos. arma / tela / aliaq; que spe pacis ami-

lerat / reficere / aut cōmercati, seruicia romanorū al-
licere, et eos ipsos qui in presidiiis erāt / pecunia tē-
ptare, prorsus nichil intactū / neq; quietū pati, cū
cta agitare. Igitur vacceles (quo metellus in initio
iugurtha pacificāte / presidium iposuerat) fatigati re-
gis suppliciis / neq; ātea volūtate alienati / principes
ciuitatis inter se cōiurāt. Nā vulgus (vti plerūq; so-
let) et maxie numidarū / īgenio mobili seditiosum /
atq; discordiosū / erat cupidū nouarū rerū, quieti /
et otio aduersū. Dein cōpolitīs iter se rebz / ī diem
tertiū cōstituūt necem, q; is festus / celebratusq; per
onē africā / ludū / et lasciuia magis q̃ formidinē / o-
stētabat. Sed vbi tēpus fuit cēturiones / tribunosq;
militares / et ipsū prefectū oppidi titū turpiliū syl-
lanū alius aliū ī domos suas iuitāt, eos omēs pre-
ter turpiliū / iter epulas obtrūcant. Postea milites
palātes / iermes quippe tali die / ac sine īperio / ag-
grediūtur. Idē plebs facit, pars edocti a nobilitate /
alii studio taliū rerū icitati, quis acta cōsiliūq; igno-
rātibz / tumultus ipē et res noue satis placebāt. Ro-
mani milites īprouiso metu incerti / ignariq; quid po-
tissimū facerēt / trepidare. Arcē oppidi vbi signa /
et scuta erāt / presidium hostiū / porte ante clausae / fu-
gā prohibeāt. Ad hoc mulieres / pueriq; pro tectis
edificiorū / saxa / et alia que locus prebebat / certati

mittere. Ita neq; caueri aiceps malū! neq; a fortissi-
mis / i firmissimo generi resisti posse. Iuxta boni /
malisq; strenui / et imbelles / multi obtrūcati. In ea
tanta asperitate a leuissimis nudis oppido vndiq;
clauso / turpilius prefectus / vnus ex oibz italicis i-
tactus profugit. Id milericordia ne hospitis / a pa-
ctione / aut calu ita euenerit! parū cōperimus. nisi
qz in tāto malo turpis illa vita / itegra fama potior
fuit iprobis / intestabilisq; videtur;

Mstellus pc itq; de rebus vacce ita actis cōpe-
rit paulisper mestus e cōspectu abiit. Deīde
vbi ira / atq; egritudo permixta sunt / cū maxia cura
vltū ire iūrias festinat. Legionē cū qua hiemabat /
et q plurimos potest numidas equites / pariter cū
occasu solis expeditos educit. et poltera die circiter
horā terciā / peruenit i quādā planiciē / locis pau-
lo superioribz circūuētā. Ibi milites fessos itineris
magnitudine etia abnuētes / oia docet oppidū vac-
cam nō āplius mille passuū abesse. Decere illos re-
liquū laborē equo animo pati! dū pro ciuibz suis
viris fortissimis / atq; milerrimis penas caperent.
Preterea predam benigne ostētat. Sic aimis eorū
arrectis / equites i primo latere / pedites q; arctissi-
me ire et ligna occultare iubet. Vaccenses vbi aiad
uertere ad se versū exercitum pergere! primo (vti

erat res) metellū esse rati portas claudere. Deinde
vbi neq; agros vastari, et eos qui primi aderāt / nu-
midas equites vidēt! rursum iugurthā arbitrati / cū
magno gaudio obuī procedūt. Equites peditesq; re-
pēte signo dato! alii vulgus effusū oppido / cedere.
alii ad portas festinare. pars turres capere. ire / atq;
prede spes āplius q̄ lassitudo posse. Ita vaccēles bi-
duū modo ex perfidia letati. ciuitas magna et opu-
lens / cuncta prede aut pene fuit. Turpilius quem
prefectū oppidi vnū ex omīb; profugisse supra o-
stēdimus! iussus a metello causā dicere! postq̄ sese
parū expurgat! cōdēnatus / verberatusq; capite pe-
nas soluit. Nā is ciuis ex latio erat;

Per idē tēpus bomilchar (cuius īpulsu iugur-
tha deditionē quā metu deseruit! īceperat) su-
spectus regi! et ipē eū suspiciēs / nouas res cupere.
ad perniciē eius dolū querere. die / noctuq; fatigare
aīm. Deniq; oīa tēptādo! lociū sibi adiūgit nabdallā
hoīez nobilē magnis operib; clarū / acceptūq; popu-
laribus suis. Is plerūq; leorsū a rege exercitū duc-
tare. et omēs res exequi solitus erat! que iugurthe
fello / aut maiorib; astricto / superuenerant. ex quo
illi gloria / opelq; iuēte. Igitur vtriūq; cōsilio dies
ilidiis statuitur. Cetera vti res polceret! ex tpē pa-
rari placuit. Nabdalla ad exercitum profectus est /

quē iter hiberna romanorū ab iugurtha iussu habe-
bat! ne ager multis hostibus vultaretur. Is postq̃
magnitudine facinoris percutus: ad tēpus nō ve-
nit. metulq; rē impediebat. Bomilchar simul cupidus
icepta patrādī! et timore loci anxius! ne omisso ve-
teri cōsilio / nouū quereret / lrās ad eū per hoīes fi-
deles mittit. ī quis molliciē socordiāq; viri accula-
re. Testari deos per quos iurauisset. Monere! ne
premia metelli ī pestē conuerteret. iugurthe exiciū
adesse. Ceterū sua ne / an metelli virtute periret!
id modo agitari. Proinde reputaret cū aīmo suo!
premia / an cruciatū mallet. Sed cū he lrē allate fo-
rent! forte nabdalla exercitato corpore fessus / ī lec-
to quiescebat: vbi cognitis bomilcharis verbis! pri-
mo cura! deinde (vti egrū aīm solet) somnus cepit.
Erat ei numida quidā negotiorū curator / fidus / ac-
ceptulq; / et oīm cōsiliorū (nisi nouissimi) particeps.
Qui postq̃ allatas lrās audiuit! et ex cōsuetudīe ra-
tus / opera sua / aut īgenio suo opus esse! in taber-
naculū itroiuit dormiēte illo! epistolā super caput
in puluino temere positam / sumit ac perlegit. dein
propere (cognitis insidiis) ad regē pergit. Nabdalla
paulopost experrectus / vbi neq; epistolā reperit! et
rem omnē vti acta erat ex perfugis cognouit! pri-
mo īdicem persequi conatū ē. postq̃ id frustra fuit!

iugurthā placādi grā accedit. dicit que ipē parauissz
facere! perfidia cliētis sui preuēta eē lacrimās cbte
statur per amicitiam / perq; sua antea fideliter acta!
ne super tali scelere suspectū sese haberz. Ad ea rex
aliter ac aīmo gerebat. placite respōdit Bomilchare
aliisq; multis quos locios īsidiarū cognouerat / iter
fectis! irā oppresserat! ne qua ex eo negotio ledicio
oriretur Neq; post id locorum / iugurthe dies / aut
nox vlla quieta fuit. Neq; loco / neq; mortali cuiq;
aut tēpori satis credere. Ciuēs hostesq; iuxta metu-
ere. Circūspectare oīa. et omni ītrepitu pauescere.
Alio atq; alio loco / sēpe cōtra regiū decus nocte re-
quiescere. Interdū somno excitus! arreptis armis
tumultū facere. ita formidine quasi vecordia exagi

Igitur metellus vbi de casu bomil- C(tari;
charis / et iudicio patefacto ex perfugis co-
gnouit! rursus tāq; ad ītegrū bellū cūcta parat. fe-
stinaq; marium fatigātē de profectōe / simul et iui-
tū / et offēsū sibi parū idoneū ratō! domū dimittit.
Et rome plebs lris que de metello / ac mario misse
erant cognitis! volēti aīo de ābob; acceperat. Impe-
ratori nobilitas / que ātea decori fuit! īuidie esse. At
illi alter ī / generis humilitas fauorē addiderat. Ce-
terū / ī vtroq; magis studia partiū! q̄ bona / aut ma-
la sua moderata sūt. Preterea leditioli magistratus

in loco
affuit: ibi aliq̃ diu certatū ē. Ceteri eius om̃es mili-
tes primo cōgressu pulli fugatiq̃. Romani signorū
et armorū et aliq̃to numero hostiū paucorū potiti.
Nam ferme numidas ī oibz preliis / magis pedes!
arma tutata sūt. Ea fuga iugurtha ī p̃liis modo
rebus suis diffidēs / cū perfugis / z parte equitatus
in solitudines pergit deīde thalā peruenit! ī oppidū
magnū / atq̃ opulētū. Ibiq̃ pleriq̃ thesauri! filio-
rūq̃ eius multis puericie cultus erat. Que postq̃
metello cōperta sūt! q̃q̃ iter thalā / flumēq̃z proxi-
mū in spacio miliū quīquagīta / loca arida / atz va-
sta eē cognouerat! tamē lpe patrādi belli / si eius op-
pidi potitus foret! oēs alperitates superuacere / ac
naturā etiā leti vīcere aggreditur. Igitur oīa iūme-
ta larcinis leuari iubet! nili frumēto dierū .x. Cete-
rum vtres modo / aliaq̃z vasa idonea aque / portari.
Preterea cōquirīt ex agris q̃ plurimū potest! domi-
ti pecoris. eiq̃z īponit vasa cuiusq̃z modi. sz plerac̃z
ligna collecta / ex tuguriis numidarū. Ad hoc fi-
nitimis imperat qui se post regis fugā metello de-
derāt! q̃ plurimū quisq̃z aque portaret. Diē locūq̃z
vbi prelo fuerit. predicit. Iple ex flumine (quā a-
quā proximā oppido esse supra diximus) iumenta
onerat. Eo modo instructus! ad thalā proficiscitur.
Deinde vbi ad id loci ventū ē / quo numidis prece-

perat! et castra posita / munitaq; sūt! tāta repente ce-
lo missa vis aque dicitur! vt ea modo exercitui latis
superq; foret. Preterea cōmeatus spes āplior! q; nu-
mide (licuti pleriq;) in noua deditioe officia inten-
derāt. Ceterū milites pro religione plunia magis
q; necesse! vli sūt. eaq; res multū aīmū eorū addidit
Nā rati sele diis īmortalibus cure eē. Deīde poste-
ro die cōtra opinionē iugurthe ad thalā perueniunt
Oppidani qui se locorū asperitate munitos credide-
rant / magna atq; insolita re perculsi / nihilo segnius
bellū parare. Idem nostri facere. Sed rex nichil iā
infectum Metello credēs! quippe qui oia arma / te-
la / locos / tempora deniq; naturā iplā ceteris impe-
ritātem / industria vicerat! cū liberis / et magna par-
te pecunie ex oppido nocte profugit. Neq; postea ī
vllō loco amplius vno die aut vna nocte moratus!
simulabat sele negōtī grā properare. Ceterū prodi-
tionē timebat! quā vitare posse celeritate putabat.
Nam talia cōsilia per otīū ex oportunitate capi. At
metellus vbi oppidanos prelio intentos! simul op-
pidum / et operibus / et loco munitum videt! vallo /
fossaq; menia circūuenit. deinde iubet locis et ex co-
pia maxime idoneis / vineas agere. superq; eas agge-
rem iacere. et super aggerem impositis turribus!
opus et administros tutari. Contra hec oppidani fe-

et deinde et romani et iuniorum
stinare. parare. prorsus ab vtrisque nichil reliquū fi
eri. Denique romani multo ante labore preliisq; fati
gati. poli dies quadraginta q̄ eo ventum erat / oppi
do modo potiti. preda omnis a perfugis corrupta.
Hi postq; murum arietibus feriri / relq; suas affli
ctas vident. aurum atq; argentum / et alia que pri
ma ducuntur / domum regiam cōportāt. Ibi vino /
et epulis onerati. illaq; / et domū / et semet igni cor
rumpunt. et quas victi ab hostibus penas metue
rant. eas ipsi volentes pendere;

et p̄mota
Sed pariter cū capta thala / legati ex oppido
lepti ad metellū venerant orantes! vti preli
dū prefectūq; eo mitteret hamilcharem / quēdā ho
minem nobilem / factiosum / nouis rebus studere.
aduersū quē neq; imperia magistratuum neq; leges
valerent. Ni id festinaret. in summo periculo suam
salutem / z illorum socios fore. Nam leptitani iam
indē a principio belli iugurthinē ad bestia colulem!
et postea romam miserant. amicitiam / societateq;
rogatum. deinde vbi ea impetrata / semper boni / fi
delesq; mansere. et cuncta a bestia / Albino / Metel
loq; imperata. gnauius fecerant. Itaq; ab impera
tore facile que petebant. adepti sunt. Emisse eo co
hortes ligurum quattuor et. C. Annius profectus

Id oppidū ab sidoniis conditū est. quos accepimus
profugos ob discordias ciuiles / nauibus ī eos locos
venisse. Ceterū situm est inter duas cirthes / quibus
nomē ex re inditum. Nam duo sunt sinus prope in
extrema affrica / impares magnitudine / pari natu-
ra. quorū proxima terre per alta sūt. cetera vti fors
tulit / alta. alia in tempestate vadosa. Nā vbi mare
magnum esse / et leuire ventis cepit / limū arenāq; z
laxa īgentia fluctus trahūt. Ita facies locorū cum
ventis simul mutatur. Syrtes ab tractu nominate
Eius ciuitatis lingua modo cōuersa cōnubio numi-
darū / legum / cultusq; pleraq; sidonica. Que eo fa-
cilius retinebāt / q; procul ab imperio regis etatem
agebāt. Inter illos / et frequētem numidiam / mul-
ti / vastiq; loci erant;

Sed quoniam in has regiones per leptitano-
rū negotia venimus / non idignū videtur / e-
gregiū / atq; mirabile facinus duorū cartaginēlium
memorare. Eam rem dicere locus admonuit. Qua
tempestate carthaginēses / plerēq; africe īperitabāt /
cyrenenles quoq; magni atq; opulenti fuere. Ager
in medio arenosus / vna specie. neq; flumen / neq;
mons erat / qui fines eorum discerneret. Que res
eos in magnō / diuturnoq; bello habuit. Postquam
vtrinq; legiones / item classes sepe fule / fugateq;

et alteri alteros aliquātū attriuerāt / veriti / ne mox
victos / victoresq3 defessos / alius hostis aggredere
tur / per inducias spōlionē faciūt / vti certo die lega
ti domo proficiscerētur. quo ī loco iter se obuii fu
illēt / his cōmunis vtriusq3 populi finis haberetur
Igitur cartagine duo fratres missi / quibus nomen
philenes erat / maturauere iter pergere. Cyrenēses
tardius iere. id locordia ne / an casu acciderit / parū
cognoui. Ceterū solet in illis locis tēpestas haud se
cus / atq3 in mari viatores retinere. Nā vbi per loca
equalia / et nuda gignētū vētus cohortus arenā hu
mo excitauit / ea magna vi agitata ora / oculosq3 im
plere solet. Ita prospectu impedito / morari iter.
Postq̃ cyrenēses aliq̃to polteriores sese esse vidēt /
et ob rem corruptam domi pena metuūt / criminari
cartaginēses / ante tēpus domo digressos. cōturbare
rē. deniq3 oīa malle / q̃ victi abire. Sed cū peni aliā
cōditionē tātūmō equā peterēt / greci optionē carta
ginēsiū faciūt / vt vel illi qui fines populo suo pete
rēt / ibi viui obruerētur / vel eadē cōditōe / sese quē ī
locū vellēt dicāt processuros. Phileni cōditōe pro
bata / seq3 vitāq3 sua rei p. cōdōauere. ita viui obru
ti sūt. Cartaginēses ieo loco philenis fratribz aras
cōsecrauere. aliiq3 illis domi honores īstituti sunt.
Nūc ad rē redeo /

Iugurtha postquam amissa thala nichil satis fir-
mum contra metellum putat! per magnas solitu-
dines cum paucis profectus / peruenit ad getulos! ge-
nus hominum ferum / incultumque / et eo tempore ignarum nominis
romani. Eorum multitudinem in unum coegit . ac paulatim
consuefacit ordines habere! sequi signa! imperium obserua-
re! item alia militaria facere. Preterea regis bocchi
proximos / magnis muneribus / et maioribus promissis
ad studium suum perducit . Quis adiutoribus regem
aggressus impellit uti aduersus romanos bellum incipiat
Id ea gratia facilius proniusque fuit! quam bocchus initio
huiusce belli legatos romam miserat! fedus / et amici-
ciam petitum. Quam rem opportunissimam / incepto bello pau-
ci impediuerant! ceci avaricia . quis omnia honesta / atque in-
honesta videre mos erat. Etiam antea iugurthe filia
boccho nupserat. Verum ea necessitudo apud numi-
das / maurosque levis ducitur . quia singuli pro opibus
quisque quamplurimas uxores! denas alii! alii plures ha-
bent. Sed reges eo amplius . ita animus multitudine di-
strahitur. Nullam pro socia obtinet pariter omnes viles
sunt . igitur in locum ab omnibus placitum / exercitus conveni-
unt . ibi fide data et accepta ! iugurtha bocchi animum
oratione accedit / romanos iniustos profunda avaricia /
communes omnium hostes esse . eandem illos causam belli
cum Boccho habere / quam secum / et cum aliis gentibus!

libidinē īperitādī. quis oīa regna aduersa sūt. Tum
sele paulo āte cartaginēses. item regē persen. polt/
vti quisq; opulētissimus videbatur. ita romanis ho-
stē fore. His atq; aliis talib; dictis. ad cirthā oppi-
dū iter cōstituūt. q; ibi quītus metellus predā cap-
tiuolq; / z īpedimēta locauerat Ita iugurtha ratus /
aut capta vrbe opere preciū fore. aut si dux roma-
nus auxilio suis venisset. prelio sele certaturos Nā
callidus id mō festinabat. bocchi pacē īminuere. ne
moras agitādo. aliud q; bellū mallet.

Imperator postq; de regū locietate cognouit.
nō temere. neq; vti sepe iā victo iugurtha cō-
sueuerat. omībus locis pugnādi copiā facit. Ceterū
haud procul ab cirtha castris munitis reges operi-
tur. melius esse ratus. cognitis mauris (quoniā his
nouus hostis accesserat) ex cōmodo pugnā facere.
Interī roma certior fit per litteras. prouiciā nu-
midiā mario datā. Nā cōsulē factū ātea acceperat.
Quibus rebus supra bonū. atq; honestū percussus.
neq; lacrimas tenere neq; moderari liguā vir egre-
gius ī aliis artibus. nimis molliter egritudinē pati
Quā rē alii ī superbiam vertebant. alii bonum in-
genium contumelia accensū eē. multi q; iā parta vi-
ctoria ex manib; eriperetur. Nobis satis cognitū ē
illū magis honore marii / q; īiuria sua excruciatū.

Necq̃ tā anxie laturū fuisse ! si adēpta sibi prouīcia
alii q̃ mario traderetur. Igitur eo dolore īpeditus
et quia stultitie videbatur alienā rem periculo suo
curare legatos ad bocchū mittit / postulātū ! ne sine
cā hostis populī ro. fieret. Habere tamē magnā co-
piā locietatis / amicicieq̃ cōiūgēde. que bello potior
esset. Et quāq̃ suis opibus cōfideret tamē nō debe-
re certa pro īcertis mutare. Omne bellū sumi faci-
le. ceterū egerrime desinere. Nō in eiūdē potestate
iniciū eius et finē esse. Incipere cuius etiā ignauo
licere ! sed deponi quū victores velint. Proinde sibi
regnoq̃ suo cōsuleret ! neu florētes res suas cū iu-
gurthe perditis misceret. Ad ea rex satis placide
verba facit / sese pacē cū romāis cupere s̃z iugurthe
fortunarū misereri. si eadē illi copia fieret ! oīa con-
uentura. rursus imperator contra postulata boc-
chi nūtiōs mittit. Ille probare partī ! alia abnuere.
Eo modo sepe ab utroq̃ missis remissisq̃ nūtiis ! tē-
pus procedere. et ex metelli volūtate / bellū itactū

UT marius (vt supra diximus) cu- (trahi)
pientissima plebe cōsul factus / postq̃ ei pro-
uīnciam numīdīam populus iussit ! antea iam infes-
tus nobilitati / tum vero multus ac ferox / instare.
singulos modo ! modo vniuersos ledere. Dictitare
sele consulatum ex victis illis / quasi spolia cepisse.

Alia preterea magnifica pro se / et illis dolentia. In
terim que bello opus erant prima habere. postula-
re legionibus supplementum. auxilia a populis / et re-
gibus locisque accerere. Preterea ex latio fortissimum
quemque plerisque militie / paucos fama cognitos / acci-
re / et abiecto cogere homines e meritis stipendiis secum
proficisci. neque illi senatus quicquam aduersus erat / de ul-
lo negotio abnuere audebat. Ceterum supplementum e-
tiam letus decreuerat. quia neque plebe militiam volente /
putabatur marius aut belli usum / aut studia vulgi a-
missurus. Sed ea res frustra sperata. Tanta libido cum
mario eundi plerisque iuaserat. sese quisque preda locu-
pletum fore victorem domum rediturum. Alia huiuscemo-
di / animos trahebant / et eos non paulum oratione sua mari-
us arrexerat. Nam postquam omnibus que postulauerat
decretis milites scribere vult hortandi causa / simul
et nobilitatem (viti consueuerat) exagitandi / contionem po-
puli aduocauit. deinde hoc modo disseruit;

Scio ego quirites plerisque non iisdem artibus
imperium a vobis petere / et postquam adepti
sunt / gerere. Primo indutrios / supplices / modi-
cos esse. deinde per ignauiam / et superbiam etatem
agere. Sed michi contra videtur. Nam quanto plu-
ris est vniuersa respublica / quam consulatus aut pre-
tura / eo maiore cura illam administrari / quam hec peti

debere. Neq; me fallit / quātū cū maximo beneficio
vestro negotii sustineā. bellū parare simul, et erario
parcere, cogere ad miliciā eos quos nolis offēdere.
domi / forisq; oīa curare. et ea agere iter iuidos! oc-
cursātes! factiosos! opinione quirites asperius est.
Ad hoc alii si deliquere! vetus nobilitas / maiorūq;
fortia facta cognatorū et affiniū opes / multe cliē-
tele / omīa hec presidio assūt. michi spes omnes in
memet site. quas necesse est / et virtute et innocentia
tutari. Nam alia infirma sunt. Et illud intelligo
quirites omnium ora in me conuersa esse. equos /
bonosq; fauere. Quippe mea benefacta reipublice
procedunt. nobilitatem! locum inuadendū querere.
Quo michi acrius adnitendum est! vt neq; vos ca-
piamini et illi frustrati sint. Ita ad hoc etatis a pue-
ricia fui vt omnes labores / pericula / consueta ha-
beam. Que ante omnia vestra beneficia gratuito fa-
ciebam! ea vti accepta mercede deseram! non est cō-
siliū quirites. Illis difficile est in potestatibus
temperare! qui per ambitionem sese probos simu-
lauere. Michi qui iam omnem etatem in optimis
artibus egi benefacere iam ex consuetudine in na-
turam vertitur. Bellum me gerere cum iugurtha
iussistis quā rē nobilitas egerrime tulit. Queso re-
putate cū animis vestris! nū id mutari melius sit,

Si quē ex illo globo nobilitatis / ad hoc aut aliud ta
le negotiū mittatis / hominem veteris prosapie / ac
multarū imaginū / et nullius stipendii ! scilicet vt ī
tāta re ignarus oīum / trepidet ! festinet sumet ali
quē ex populo monitorē officii sui. Ita plerūq; eue
nit vt quē vos īperare iussistis ! is sibi īperatorem
aliū querat. Atqui ego scio quirites ! qui postq; cō
sules facti sūt ! et acta maiorū / et grecorū militaria
precepta legere ceperit. Preposterī hoīnes. Nā ge
rere q̃ fieri tēpore posterius ! re atq; ṽsu prius est.
Cōparate enī quirites / cū illorū superbia me hoī
nē nouū. Que illi audire / et legere solēt ! eorū par
tē vidi. alia egomet gessi. Que illi litteris ! ea ego
militādo didici. Nunc vos existimate ! facta an dicta
pluris sint. Contemnunt nouitatem meam. ego il
lorum ignauiam. Michi fortuna / illis probra obie
tantur. Quāq; ego naturam vnā / et cōmunē oī
um existimo / s; fortissimum quēq; / generosissimū
esse. Ac si iā ex patribus albini aut bestie queri pos
set / me ne / an illos ex se gigni maluerint quid ! re
spōsuros creditis / nisi se liberos q̃ optimos volu
isse. Quod si iure me despiciunt ! faciant idem ma
ioribus suis ! quibus vti michi / ex virtute nobi
litas cepit. Inuident honori meo. Ergo inuideant
et labori / et innocentie / periculis etiam meis !

quoniā per hec illū honorē cepi. Verū hi corrupti
superbia / ita etatē agūt / quali honores vestros cōtē
nant. ita hos petūt / quali honeste vixerint. Ne illi
falsi sūt / qui durissimas res pariter expectant / igna
vie voluptatē et premia virtutis. Atq; etiā cū apud
vos / aut in senatu verba faciūt / pleraq; orōne maio
res suos extollūt. eorū fortia facta memorādo / cla
riores sese putāt. Quod cōtra est. nā quāto vita eo
rū preclarior / tāto eorū locordia ē flagitiosior. Et
profecto ita se res habet. Maiorū glā posteris qua
si lumē est. neq; bona / neq; mala eorū / ī occulto pa
titur. Huiusce rei ego īopiā patior quiritēs. Verū
id quod multo preclarius est / meimet facta michi
dicere licet. Nūc videte quā iūqui sunt. quod ex alie
na virtute sibi arrogāt / id michi ex mea nō cōcedūt
scz quia imagines nō habeo. et quia michi noua no
bilitas est. quā certe peperisse melius est / q̃ acceptā
corrupisse. equidē ego nō ignoro / si iā michi respō
dere velīt / abūde illis faciūdā et copositā orōnē fo
re. sed ī maxio vestro beneficio / cū q̃ibz locis me /
vosq; maledictis lacerēt / nō placuit reticere / ne quis
modestiā ī consciētia duceret. Nā me quidē ex aīmi
mei snia / nulla orō ledere potest. Quippe vera ne
cesse ē bene predicent. falsa / vita / moresq; mei supe
rāt. Sed quoniā vrā consilia accusantur / qui michi

sumū honorē / et maximū negotiū iposuiſtis / etiā
atq; etiā reputate / num eorū penitendū sit. Non pos-
sū fidei causa / imagines / neq; triūphos aut cōsula-
tus maiorū meorū ostētare. At si res postulet ha-
stas / vexillū / faleras / alia militaria dona / preterea
cicatrices ī aduerso corpore / he sūt mee imagines.
hec nobilitas / nō hereditate relicta / vt illa illis / sed
quā ego meis plurimis laboribz / periculisq; queli-
ui. Nō sūt cōposita verba mea. parū id facio. Ipsa
se virtus satis ostēdit / Illis artificio opus ē / vt tur-
pia facta orōne tegant. Neq; lrās grecas didici. pa-
rū placebat eas addiscere / quippe que ad virtutē do-
ctoribus nichil profuerant. At illa multo optima
rei p. doctus sū / hostē / ferire / prelidia agitare / ni-
chil metuere nisi turpē famā / hiemem / et estatem
iuxta pati / humi requiescere / eodē tēpore inopiam
laborēq; tolerare. His ergo preceptis milites horta-
bor. neq; illos stricte colam me opulētum. neq; glo-
riam meam labor ē illorū faciā. Hoc ē vtile. hoc est
ciuile īperiū. Nāq; cū tu te per molliciē agas / exer-
citū supplicio cogere / idest dominū / non īperatorē
esse. Nec atq; alia maiores nostros faciēdo / seq; rēq;
pub. celebrauere. Quis nobilitas freta ipsa dissimi-
lis moribus / nos illorū emulos cōtennit. et oēs ho-
nores nō ex merito / sz quasi debitos a vobis repe-
h. i.

tit. Ceterū homines superbissimi procul errāt. Ma-
iores eorū oīa que licebat illis reliquere. diuitias.
imagines. meōriā sui preclarā. Virtutē non reli-
quere! neq3 poterāt. Ea sola neq3 datur dono! neq3 ac-
cipitur. Sordidū me et incultis moribus aiūt. quia
parū scita cōuiuiū exorno. neq3 hyltrionē noui vl-
lum! neq3 pluris precii cocū! q̃ villicū habeo. Que
michi libet cōfiteri quirites. Nā et ex parēte meo/
et alijs sactis viris ita accepi! mūdicias mulieribus
viris laborē cōuenire. oībusq3 bonis! oportere plus
glorie q̃ diuitiarū esse. arma! nō suppellectilē deco-
ri esse. Quin ergo quid iuuat illos quod clarū esti-
māt! id sēper faciāt. amēt. potēt. Vbi adolescētia ha-
buere! ibi senectutē agāt. In cōuiuijs dediti ventri/
et turpissime parti corporis. Sudorē/ puluerē/ et
alia talia relīquāt nobis/ quibus illa epulis iocūdi-
ora sūt. Verū nō est ita. Nā vbi se flagitijs dedeco-
rauere turpissimi viri! bonorū premia ereptū eūt.
Ita iniustissime/ luxuria/ et ignauia pessime artes!
illis qui coluere eas nichil officiūt rei p. innoxie/
cladi sūt. Nūc quoniā illis q̃tū mei mores nō illo-
rū flagitia polcebāt/ respōdi! pauca de republica lo-
quar. Primū oīm! de numidia bonū habete aīmū
quirites. Nam que ad hoc tēpus iugurtham tufata
sūt! oīa remouistis. auariciā. īpericiā atq3 superbiā.

Deinde exercitus ibi est locorū sciēs . sed me hercle
magis strēnuus q̃ felix. Nā magna pars eius / aua
ricia aut temeritate ducū attrita est. Quāobré vos
quibus militaris etas est / adnitimini mecū / et cape
scite rē pub. Neq; quēq; / ex calamitate aliorū / aut
īperatorū superbia / met⁹ ceperit. Egomet ī agmīe
aut in prelio cōsultor. idē et socius periculi vobiscū
adéro. meq; volq; / in oībus rebus iuxta geram. Et
profecto diis iuuātib; / oīa matura sunt. victoria.
preda laus. Que si dubia / aut procul essent / tamen
oēs bonos rei p. subuenire decet. Etenī ignauia ne
mo īmortalis factus est. neq; quisq; parens liberis
vti eterni forēt / optauit magis / vti boni honestiq;
vitam exigerent. Plura dicerē quirites / si timidis
virtutē verba adderēt. Nā strēnuis abunde dictum
puto.

D Viscemōi orōne habita / marius postq̃ ple
bis aīmos arrectos videt / propere cōmeatu
stipēdio / armis / aliisq; vtilibus naues onerat . Cū
his aulū mauliū legatū proficisci iubet . Ipē iterea
milites scribere / nō more maiorū ex classibus / sed
vti cuiq; libido erat / capite cēlos plerosq; . Id. fac
tū aliū iopia bonorū / aliū per ambitionē cōsulis me
morabāt. q̃ ab eo genere celebratus / auctusq; erat.
et homī potētiā querēti / egentissimus quisq; / opor

tunissimus erat. cui neq; sua cara ! quippe que nul-
la sūt ! et oīa cū precio honesta vidētur. Egitur ma-
rius cū aliq̃to maiore numero / q̃ decretū erat / in a-
fricā profectus ! paucis diebus vticā aduehitur . Ex-
ercitus ei traditur a publico rutilio legato . Nā me-
tellus cōspectum marii fugerat ! ne videret ea / que
audita aīmus tolerare nequerat. S; cōsul expletis
legionibus ! cohortibusq; auxiliariis ! in agrū fertilē
et preda onultū proficiscitur. Oīa ibi capta militi-
bus donat. Deīde castella / et oppida / natura / et vi-
ris parū munita ! aggreditur. prelia multa. ceterū
alia leuia / aliis locis facere . Interim noui milites
sine metu pugne adesse. videre fugiētes capi aut oc-
cidi. fortissimū. quēq; tutissimū armis ! libertatem
patriā / parētēsq; / et oīa alia tegi. gloriā atq; diuiti-
as queri. sic breui spacio noui / veteresq; coaluere. ⁊
virtus oīum equalis facta. Et reges vbi de aduentu
marii cognouerūt ! diuerli ī locis difficiles abeūt.
ita iugurthe placuerat ! sperāti / mox effusos hostes
inuadi posse. romaōs (licuti plerōq;) remoto metu
laxius licētiusq; futuros. Metellus interea romam
profectus ! contra spem suam letissimis animis ex-
cipitur . plebi / patribusq; postq̃ iuidia discesserat
iuxta carus. sed marius impigre / prudenterq; / su-
orū / et hostiū res pariter attēdere. cognoscere quid

boni vtriusque aut contra eēt. explorare itinera. regum
cōsilia. et insidias eorū atēuenire. nichil apud se re
missū. neque apud illos tutū pati. Itaque et getulos / z
iugurthā ex lociis nrīs predā agētes. sepe aggressus
ī itinere fuderat. ipsūque regē haud procul ab oppi
do cirtha / armis exuerat. Que postq̃ gloriola fac
ta sūt. neque belli copiā patrādi cognouit. Statuit vr
bes que viris / aut loco pro hostibus et aduersū se
oportunissime erāt. singulas circūuenire. Ita iugur
thā aut presidiiis nudatū si ea pateretur. aut prelio
certaturū. Nā boccus ad eū sepe nuntios miserat.
velle populi ro. amiciciā. ne quid ab se hostile time
ret. Id simulauerit / ne quo improuisus grauior ac
cederet. an mobilitate ingenii pacē / atque bellū muta
re solitus. parū exploratū est. Sed cōsul vti statu
erat. opida / castellaque munita adire. partim vi. alia
metu. alia premia ostētādo. aduertere ab hostibus
Ac primo mediocria gerebat existimans iugurthā
ob suos tutādos / in manus vēturū. Sed vbi illū pro
cul abesse / et aliis negociis intentū accepit. maiora
et magis aspera aggredi tempus visū est.

Erat iter īgētes solitudines oppidū magnū
atque valēs. noīe capsa. cuius cōditor hercules
libis memorabatur. Eius ciues apud iugurthā imu
nes leui īperio. et ob ea fidelissimi habebātur. Ma

h. iii

exornat. Decus ōne quod superioribz diebus prede
fuerat! equitibz auxiliariis agēdū attribuit. Mulu
mauliū legatū cū cohortibus expeditis ad oppidū
laris! vti stipēdiū et cōmeatū locauerat! ire iubet.
dicitq; se predabūdū post paucos dies eodē vērū.
Sic incepto suo occultato pergit ad flumē tanaym.
Ceterū i itinere cotidie peco exercitui per cēturias /
ite turmas equaliter distribuerat. et ex coruis vtres
vti fierēt! curabat. Simul iopia frumēti lenire. et
ignaris oībus parare que mox vlti forent. Deniq;
sexto die cū ad flumē vērū ē! maxia vis vtrū effec-
ta est. Ibi caltris leui munimēto politis! milites ci-
bū capere. atq; vti simul cū occasu solis agrederen-
tur! paratos esse iubet. oībus sarcinis abiectis! aqua
modo seq; et iumēta onerare. Dein postq; tēpus vi-
sū ē! caltris egreditur. nocteq; totā itinere facto! cō-
sedit. Idē proxia facit. Dei tertia multo āte lucis ad
uētū peruenit in locū cumulosū! ab capla nō āplia
duū miliū iteruallo. ibiq; q̄ occultissie potest! cū oī-
bus copiis diē operitur. Sz vbi dies cepit! et numi
de nichil hostile metuētes / multi oppido egressi!
repēte oīm equitatū / et cū his velocissimos pedites
cursu tēdere ad caplā et portas oblidere iubet. Dei
ipē itētus propere sequi. neq; milites predari linere
Que postq; oppidai cognouere! res trepide / metus

multi. ring.
ingēs / malum improuisum / ad hoc pars ciuū ex
tra menia in hostium potestate deprehēsa / coegere
vti deditiōnem facerent. Ceterum opidum incensū
numide puberes interfecti. alij omnes venundati.
preda militibus diuisa. Id facinus contra ius belli
non auaricia neq; scelere consulis admissū. sed quia
locus iugurthe oportunus! nobis adita difficilis.
genus hominū mobile. infidū. ante neq; metu neq;
beneficio coercitū;

Postq̃ tantam rem peregit marius / sine vl-
lo suorum incomodo! magnus / et clarus a-
tea! maior / atq; clarior haberi cepit. omnia non be-
ne consulta modo / verū etiam casu data in virtutem
trahebantur. Milites modesto īperio habiti! simul
et locupletes ad celum ferre. numide mariū magis
q̃ mortalem timere postremo omnes loci / atq; ho-
stes credere / illi aut mentem diuinam esse / aut de-
orum nutu cuncta protendi. Sed consul vbi ea res
bene euenit! ad alia oppida pergit. pauca repugnā-
tibus numidis capit. plura deserta propter caplen-
siū miserias igni corrumpit. luctu / atq; cede om-
nia complentur. Deniq; multis locis potitus! a ple-
risq; incruento exercitu / aliam rem aggreditur! nō
eadem asperitate qua caplensium! ceterum haud se-

*Quis scit quid sit? quia tota pauperia in tota loci in hunc in hunc
Quis scit? quia tota pauperia in tota loci in hunc in hunc
Quis scit? quia tota pauperia in tota loci in hunc in hunc*

cus difficilem. Namq; haud longe a flumine mula
ca (quod iugurthe / boccheq; regnum dilugebat)
erat inter ceteram planiciem / mons laxus medi
ocri castello satis patens in immensum editus. vno
per angusto aditu relicto. Nam per omnia natura
velut opere atq; cōsulto preceps. Quem locum ma
rius / q; ibi regis thelauri erant. Summa vi capere
intendit. sed ea res forte q; consilio melius gelta ē.
Nam in castello virorum / atq; armorum satis ma
gna vis / et frumentum / et fons aque. aggeribus
turribulq; / et aliis machinationibus locus impor
tunus. Iter castellanorum angustum admodum.
vtrinq; precise vinee / cum ingenti periculo frustra
agebantur. Nam vbi he paulo processerant / igni
aut lapidibus corrumpebantur. Milites neq; pote
rant prope consistere propter iniquitatem loci / ne
q; inter vineas sine periculo administrare. optimus
quisq; cadere aut lauciari. ceteris metus augeri. At
marius multis diebus / et laboribus consumptis
anxius trahere cum animo luo / omitteret ne incep
tum quom frustra erat / an fortunam operiretur /
qua sepe prospere vlus fuerat. Que cum multos di
es nocteq; estuans agigaret / forte quidam ligur ex
cohortibus auxiliariis / miles gregarius / castris a

*bono domo varia est plerumque inditio. Sicut alij hunc macer
interfuerunt. alij hunc appellaverunt. alij hunc dixerunt. quoniam
est velissimus in hisce rebus. b. v.
ita in hisce rebus. alij hunc dixerunt. quoniam
alij hunc dixerunt. quoniam hunc dixerunt. quoniam hunc dixerunt.*

quātū egressus! haud procul ab latere castelli (quod
aduersum preliantibus erat) aniaaduertit inter saxa
repentes cocleas. quarum cum vnam / atz alteram
dein plures peteret. studio legendi paulatim prope
ad summū montis gressus est. vbi postq̃ solitudi-
nem intellexit! more ingenii humani cupidus dif-
ficilia faciundi animum vertit. Et forte in eo loco
grandis ilex coaluerat! inter saxa paululum modo
prona! deinde flexa / atz aucta in altitudinem! quo
cuncta gignentium natura fert. Cuius ramis mo-
do eminentibus laxis nixus ligur! castelli planici-
em perscribit! q̃ cuncti numide intenti preliantibus
aderant. Exploratis omnibus que mox vsui fore
ducebat! eodem regreditur. non temere vti ascen-
derat! sed temptans omnia / et circumspectans. Itaqz
Mariū propere adit. acta edocet. hortatur / vt ab
ea parte qua ipse descenderat! castellum temptet.
pollicetur se le ducem itineris. periculiqz nihil esse
docet. Marius cum ligure (promissa eius cogni-
tum) ex presētibus milit qui vti cuiusqz ingenium
erat! ita rem difficilem / aut facilem nunciauere.
Consulis animus tum paulo arrectus est. Itaqz ex
copia tibicinum / z cornicinum / quinqz numero q̃
uelocissimos delegit. z cum his presidio qui foret!

quatuor centuriones. omnesq; liguri parere iubet.
et ei negotio proximum diem constituit. Sed ubi ex
precepto ducis tempus vilum est! paratis compo-
sitq; omnibus ad locum pergit. Ceterum illi qui ex
centuriis preerant! predocti a duce / arma ornatūq;
mutauerant. capite pedibusq; nudi! uti prospectus
vilusq; per saxa facilius foret. super terga gladii et
scuta. verū ea numidica ex coriis / ponderis gratia
simul et offesa! quo leuius streperent. Igitur pre-
grediens ligur / saxa et si que vetustate radices emi-
nebat! laqueis vinciebat. quibus alleuiati milites!
facilius ascenderent. Interdum timidos insolentia
itineris leuare manu. Vbi paulo asperior ascensus
erat! singulos pre se inermes mittere. deinde ipse
cum illorum armis sequi. que dubia visui videba-
tur! potissimū temptare. ac sepius eadem ascendens
et descendens! deinde statim digrediens! ceteris au-
daciā addere. Igitur diu multūq; fatigati! tandem i ca-
stellū veniūt! desertū ab ea parte! q̄ oēs licet aliis di-
ebus aduersū hostes aderāt. maris ubi ex nūtiis que
ligur egerat cognouit! q̄q̄ tota die itētos prelio nu-
midas habuerat! tū vero cohortatus ē milites z ipē
extra vineas egressus. testudie acta succedere. z simul
hostē tormētis sagittariisq; z fūdibus emius terrere

sumus ut lucius sisenna optime / ac diligentissime
omniū qui eas res dixere persecutus historiam pa-
rum michi libero ore locutus videtur. Igitur sylla
gentis patricie nobilis fuit: familia iam prope ex-
tincta maiorum ignavia. litteris grecis / atq; lati-
nis iuxta / atq; doctissime eruditus. animo ingenti.
cupidus voluptatum. sed glorie cupidior. otio lu-
xuriolo esse. tamen ab negotiis nunq̃ voluptas re-
morata est! nisi quod de vxore poterat honestius
consuli. facundus. callidus. et amicitia facilis. ad si-
mulanda negocia / altitudo ingenii incredibilis. mul-
tarum rerum / ac maxime pecunie largitor. Atq; illi
felicissimo omnium ante ciuilem victoriam nun-
q̃ super industriam fortuna fuit. Multiq; dubita-
uere: fortior / an felitior esset. Nam postea que fe-
cerit / incertum habeo / pudeat / magis / an pigeat dis-
serere. Igitur Sylla (vti supra dictum est) postq̃ in
africam / atq; in castra marii cum equitatu venit!
rudis antea / et ignarus belli! solertissimus omni-
um in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc mi-
lites benigne appellare. multis rogantibus! aliis
per se ipse dare beneficia. inuitus accipere. Sed ea
properantius q̃ es mutuū / reddere. Iple ab nul-
lo repetere. magis illud laborare! vt illi / q̃ pluri-
mi deberent. Ioca atq; seria cum humillimis agere.

In operibus / in agmine / atq; ad vigilias / multus
adeē. neq; iteri (quod praua ābitio solet) cōsulis aut
cuiusq; boni famā ledere. tātūmodo neq; cōsilio / neq;
priorē manu aliū pati. plerosq; anteuenire. Quibz
rebus et artibus / breui / mario et militibus carissi-
mus factus;

UT iugurtha postq; oppidū caplā / aliosq; lo-
cos munitos et sibi vtilēs / simul / et magnā
pecuniā amiserat / ad Bocchū nūtiōs mittit. q̄pri-
mū in numidiā copias adduceret. prelii faciūdi tē-
pus adesse. Quē vbi cūctari accepit / et dubiū belli /
atq; pacis rationes trahere / rursus (vti ātea) proxi-
mos eius donis corrūpit. ipsiq; mauro pollicet^r nu-
midie tertiā partē / si aut romāi affrica expulsi / aut
ītegrīs suis finibz bellū cōpositū foret. Eo premio
illectus Bocchus / cū magna multitudine iugurthā
accedit. Ita āborū exercitu cōiūcto / mariū iam ī hi-
berna proficiscētē vix decima parte diēi reliqua / in-
uadunt. rati / noctē (que iā aderat) et victis sibi mu-
nimēto fore / et si vicissēt multo īpedimēto / q; loco-
rū sciētes erāt. contra romanis vtrunq; casū ī tene-
bris difficiliore fore. Igitur simul cōsul ex multis
de hostiū aduentu cognouit / z ipsi hostes aderant.
Et priusq; exercitus aut instrui / aut sacrinas colli-
gere / deniq; anteq; signum / aut imperium vllum

accipere quiuit! equites mauri / atq; getuli / nō acie /
neq; vllō more prelii! sed cateruatim vti fors quosq;
cōglobauerat! ī nostros icurrūt. Qui oēs trepidi ī-
prouiso metu / attamē virtutis memores! aut arma
capiebāt! aut capientes alios ab hostibus defēlabāt.
Dars equos ascēdere. obuiā ire. hostibus pugna la-
trocinio magisq; prelio similis fieri Sine signis / sive
ordinibus / equites peditesq; permixti! cedere alios.
obtrūcare multos. cōtra aduersos acerrime pugnā-
tes! ab tergo circūuenire. Neq; virtus / neq; arma sa-
tis tegere! quot hostes numero plures et vndiq; cir-
cūfusi erāt. Deniq; romani veteres nouiq; (et ob ea
sciētes belli) si quos locus aut casus cōiunxerat! or-
bes facere. Atq; ita ab oībus partibus simul tecti et
instructi! hostium vim sustētabāt. Neq; ī eo tā aspe-
ro negotio / marius territus. aut magis q̃ antea de-
misso aīo fuit. sed cū turma sua quā ex fortissimis
magis q̃ familiarissimis parauerat! vagari passim
ac modo laborātibus suis succurrere! modo hostes
vbi confertissimi obstiterant! inuadere. manu con-
sulere militibus! quoniam imperare (conturbatis
omnibus) non poterat. Iamq; dies cōsūptus erat!
quom tamen barbari nichil remittere. atq; vti re-
ges preceperant noctem pro se rati! acrius instare.
Tunc marius ex copia rerum consilium traxit.

Atq; vti suis receptui locus esset! colles duos pro-
pinquos inter se occupat. quorū i vno castris parū
āplo fōs magnus aque erat. alter vsui oportunus /
quia magna parte editus et preceps! pauca muni-
mēta gerebat. Ceterū apud aquā lyllā cū equitibus
noctē agitare iubet. Ipē paulatī disperlos milites /
neq; minus hostibus cōturbatis! i vnū cōtrahit. deī
cūctos pleno gradu i collē subducit. Ita reges loci
difficultate coacti! prelio deterrētur. Neq; tamē lu-
os longius abire sinunt. sed vtroq; colle multitudie
circūdato! effusi cōledere. Deī crebris ignibz factis
plerūq; noctis barbari suo more letari exultare. stre-
pere vocibz. et ipsi duces feroces! q nō fugere! aut
pro victoribus se agere. Sed ea cūcta romanis / ex
tēbris et edicioribus locis / facilia visu! magnosq;
hortamēto erat. Plurimū vero marius īpericia ho-
stiu cōfirmatus! q maximū silētiū haberi iubet ne li-
gna quidē (vti peruigilias solebāt) canere. Dein vbi
lux aduectabat defellis iā hostibus / ac pauloātē som-
no captis de iprouiso vectigales. itē cohortū / tur-
marū / legionū tubicines / simul oēs signa canere.
milites clamorem tollere / aut portis erumpere iu-
bet. Mouri atq; getuli / ignoto atq; horribili sonitu
repente excitī! neq; fugere neq; arma capere! neq;
omnino facere / aut prouidere quicq; poterant.

hinc est deinde super partes
ita cūctos ltrepitu / clamore (nullo subueniente! no-
superius stris istatibus) tumultu / terrore / formido quasi ve-
cordia acceperat. Deniqz oēs fusi / fugatiqz. arma z
signa militaria pleraqz capta. Pluresqz eo prelio q̃
oībus superioribus! iterēpti. Nā sōno / et metu ilo-
lito. impedita fuga;

BEin marius (vti ceperat) in hiberna profici-
scitur! que propter cōmeatū in oppidīs ma-
ritimis agere decreuerat. Neqz tamē victoria / socors
aut ilolēs factus. sed pariter. atqz in cōspectu hostiū
quadrato agmine icedere. Sylla cū equitatu apud
extimos. i sinistra parte aulus mauius cū fūdito-
ribus et sagittariis. preterea cohortes ligurū cura-
bat. primos z extremos cū expeditis manipulis tri-
bunos locauerat. Perfuge minime cari. et regionū
sciētissimi! hostiū iter explorabāt Siml' cōsul quasi
nullo iposito! oīa prouidere. apud oēs adesse. lauda-
re et increpare merētes. ipē armatus itētulqz. itē mi-
lites cogebat neqz secus / atqz iter facere / castra mu-
nire. excubitu i porta / cohortes ex legionibus! pro
castris / equites auxilarios mittere. Preterea alios
super vallū i munimētis locare. vigiliās ipē circū
ire! nō tā diffidētia futuri operis quod iperauisset!
q̃ vti militibz exeq̃tus cū iperatore labor volētibz
eēt. z lane marius illoqz aliisqz tēporibz iugurthini

belli/pudore magis q̃ malo! exercitum coercebat.
Quod multi per ambitionē fieri aiebāt. alii q̃ a pu
ericia cōsuetā duriciā / et alia que ceteri miseras vo
cant! voluptati habuisset. nisi tamen R. P. ab illo
pariter ac seuissimo īperio bene / atq̃ decore gesta.
Egitur quarto deniq̃ die haud longe ab oppido cyr
tha / vndiq̃ simul spectātōres citi sese ostēdūt. quare
hostis adesse itelligitur. Sed quia diuersi redeūtes
alius ab alia parte! atq̃ omnes idem significabant!
cōsul incertus quonāmodo aciem instrueret! nullo
ordine conmutato / aduersū omnia paratus! ibidem
operitur. Ita iugurtham spes frustrata! qui copi
as in quatuor partes distribuerat. ratus! ex omni
bus eque aliquos ab tergo hostibus venturos. In
terim sylla q̃ primum hostes attigerāt! cohortatus
suos turmatim et q̃ maxime confertis equis! ipse /
aliq̃ mauros inuadunt. Ceteri in loco manentes!
ab iaculis eminus emissis / corpora tegere. et si qui
in manus venerāt! obtrūcare. Dū eo modo equites
preliarētur: Bocchus cum peditibus quos volux fi
lius eius adduxerat! neq̃ in priore pugna in itine
re morati / affuerant! postremā romanorū aciem in
uadūt. Tum marius apud primos agitabat! q̃ ibi
iugurtha cum plurimis erat. Dein numida / cognī
to bocchi aduētū! clā cū paucis ad pedites cōuertit.

Ibi latine (nā apud numatiā loqui didicerat) exclamat! nostros frustra pugnare. pauloāte mariū sua manu interfectū. simul gladiū sanguine oblitū ostendere. quē ī pugna satis īpigre occiso pedite nostro cruentauerat. Quod vbi milites acceperē! magis atroci- tate rei / q̄ fide nūci terrētur. simulq; barbari animos tollere! et īperculos romanos acrius īten- dere. Iamq; paulū a fuga aberāt! cum sylla (profligatis his quos aduersū ierāt) rediēs! ab latere ma- ris icūrrit. Boccho statim auertitur. At iugurtha dū sustentare suos. z prope iā adeptā victoriā retinere cupit. circūuētul ab equitib; dextra sinistraq; oib; oculis! solus īter tela hostiū vitatūdo erupit. Atz īteri marius fugatis eq̄tibus! accurrit auxilio suis quos pelli iam acceperat. Deniq; hostes iam vndiq; fuli tū spectaculū horribile ī cāpis patētibz. lequi. fugere. occidi. capi. equi atq; viri afflicti. ac multi vulneribus acceptis! neq; fugere posse! neq; quietē pati. Niti modo / ac statim cōcidere. Postremo oīa / qua vilis erat! cōstrata telis. armis. cadaueribus. et inter ea humus īfecta sanguine;

D Ostea loci cōsul haud dubie iā victor perue- nit ī oppidum cyrtham. quo īitio profectus intenderat. Eo post diem quintum quo iterum bar- bari male pugnauerant! legati a Boccho veniunt.

*In unquam periret eum utq[ue] id est p[er]fecti sumus et p[er]fecto esse debet ut
habere ad se illa sit agnoscenda no[n] fuit p[er]fectio et p[er]fectio*

Selle ordet w
Sung her m
at L. C.
kongen og p
to konger i
Dagene - om m
Lundholm i
spand som f
de hængte
af 16 at no
for de konger
og konger i
ab. Vili. S. S. S.
populæ

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side.]

per illam licet festina atq; vti cepisti perge. Multa
atq; opportuna habes! quo facilius errata / officiis lu-
peres. Postremo hoc in pectus tuū dimitte! nunq̃
.D. R. beneficiis victum esse. Nam bello quid va-
leat! tute scis.

Ad ea Bocchus placide / z beigne / simul pau-
ca pro delicto suo verba facit. se non hostili
animo! sed regnum ob tutandum arma cepisse. Nā
numidie partem vnde iugurtham expulerat! iure
belli suam factam. eam vastari a mario! pati nequi-
uisse. Preterea missis antea romam legatis repulsū
ab amicicia. Ceterum vetera omittere! actum si per
marium liceret! legatos ad senatum missurū. Dein
copia facta! animus barbari ab amicis flexus. quos
iugurtha (cognita legatione Sylle / et Maulii) me-
tuens! id quod parabatur / donis corruperat;

Marius interea exercitu / in hibernaculis com-
posito! cum expeditis cohortibus / et parte e-
quitatus proficiscitur in loca sola! obsessum turrim
regiam / quo iugurtha profugas omnes presidium
impoluerat. Tū rursus Bocchus flectitur erga ro-
manos / seu reputando que sibi duobus preliis euo-
nerant! seu admonitus ab aliis amicis quo incor-
ruptos iugurtha reliquerat! ex omī copia necessa-
riorū quinq; delegit. quorū et fides cogita! et iuge,

nia validissima erant. eos ad mariū! ac deinde si pla-
ceat / romā legatos ire iubet. agendarū rerū / et quo
cūq; modo belli cōponēdi / licentiam iplis permittit
Illi mature ad hiberna romanorū proficiscuntur.
Deinde in itinere a getulis latronibus circūuenti /
spoliatiq; / pauidi sine decore ad syllam profugiant
quē cōsul ī expeditionē proficiscens! pro pretore in
castris reliquerat. Eos ille nō pro vanis hostibz vti
meriti erāt! sed accurate ac liberaliter habuit. Qua
re barbari / et famam romanorum auaricie fallam
et syllam ob munificentia in se amicum rati. Nam
etiam tum largitio multis ignota erat. Nemo mu-
nificus putabatur! nisi pariter volens. dona omnia
in benignitate habebantur. Egitur questori man-
data bocchi patefaciunt. simul ab eo petunt! vti fau-
tor consultorq; sibi assit. Copias / fidem / magnitu-
dinem regis sui / et alia que aut vtilia / aut beniuo-
lentie esse credebant! oratione extollūt. Dein sylla
omnia pollicito! docti quom apud Mariū / item
apud senatum verba facerent! circiter dies. xl. ibidē
operiuntur. Marius vbi infecto quo intenderat ne-
gotio! cyrtham redit. et de aduentu legatorum cer-
tior factus est. eosq; et syllam ab vtica venire iubet
Item L. belienum pretorem. preterea omnes vna-
diq; senatorii ordinis. quibus cum mandata Bocchi

cognouit. in quibus legatis romam potestas eundi-
lit. et a consule interea inducie postulatur. Ea sylle
et plerisque placuere. pauci ferocius decernunt. scz i-
gnari rerum humanarum. que fluxe et mobiles se-
per. in aduersa mutantur. Ceterum mauri impetra-
tis. omnibus rebus. tres romam profecti. cum gneo
octauio rufone. qui questor in africa stipendium por-
tauerat. duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum
cetera. tum maxime benignitatem et studium sille li-
bens accepit. Romeque legatis eius postquam errasse re-
gem. et iugurthe scelere lapsum deplorati sunt. ami-
ciciam et fedus petentibus. hoc modo respondetur
Senatus et. P. R. beneficii. et iniurie memor esse so-
let. Ceterum boccho quoque penitet delicti. gratiam fa-
cit. fedus et amicitia dantur. quom meruerit.

Quis rebus cognitis. bocchus per lras a ma-
rio petiuit. uti sillam ad se mitteret. cuius ar-
bitratu. communibus negociis consulereetur. Is mis-
sus cum presidio equitum ac peditum. item fundito-
rum. et baleatorum. Preterea ire sagitarii. et co-
hors peligna cum velitaribus armis. itineris pro-
perandi causa. neque his secus. atque aliis armis. aduer-
sum tela hostium (quod ea leuia sunt) muniti. Sed in ite-
nere quinto denique die Volux filius Bocchi repete

in campis patentibus cum mille nō amplius equi-
tibus / sese ostendit, qui temere et effuse eūtes / syl-
le ōnibusq; aliis / et numerū āpliorē / et hostilē me-
tū efficiebant. Egitur se quisq; expedire. arma atq;
tela temptare / intendere. Timor aliquātus. sed spes
amplior / quippe victoribus / et aduersum eos quos
sepe vicerāt. Interim equites exploratū premissi /
vti erat quietam rē denuntiant. Volux adueniēs /
questorē appellat. dicitq; se a patre boccho obuiam
illis / simul et presidio missū. Deinde per eū et pro-
ximū diem sine metu / coniuncti eunt. Postubi ca-
stra locata / et diei vesp̄er erat / repente maurus īcer-
to vultu pauēs / ad syllā accurrit. dicitq; sibi ex spe-
culatoribus cognitū / iugurthā haud procul abesse.
Simul / vti noctu clam secū profugeret / rogat / atq;
hortatur. Ille animo feroci negat se totiens fūsum
numidam pertimescere. virtuti suorū satis credere
Etiā si certa peltis adesset / mansurū potius / q̄ pro-
ditis suis quos ducebat / turpi fuga / incerte / ac for-
sitan post paulo morbo īteriture vite parceret. Ce-
terū ab eodē monitus vti noctu proficisceretur /
consiliū approbat. ac statim milites cenatos esse
in castris / ignesq; q̄ creberrimos fieri / deīde prima
vigilia silētio egredi iubet. Iamq; nocturno itinere
fessis omnibus / silla pariter cum ortu solis castra

colligebat
metabatur. Cum equites mauri nūciant iugurthā,
circiter duū milium interuallo ante eos consedis-
se. Quod postq̃ auditum est, tum vero ingens metus
nostros inuadit, credere se proditos a voluce, et in-
sidiis circūuentos. Ac fuere qui dicerent manu vi-
dicandum, neq; apud illum tantum scelus inultum
relinquendū. At sylla q̃q̃ eadem estimabat, tamen
ab iniuria maurū prohibet, suos hortatur, vti for-
tem animum gerant. Sepe ātea paucis strēnuis ad-
uerlus multitudinem bene pugnatum, quanto sibi
in prelio minus pepercissent, tanto tutiores fore.
nec quenq̃ decere qui manus armauerit, ab iermis
peditibus auxilium petere, et in maximo metu nu-
dum, et cecum corpus ad hostes vertere. Deīde vo-
lucem (quoniam hostilia faceret, maximū iouē ob-
testatur, vt sceleris, atq; perfidie bocchi testes ades-
set) ex castris abire iubet. Ille lacrimās orare, ne ea
crederet, nichil dolo factum, ac magis calliditate iu-
gurthe, cui videlicet speculātī iter suum cognitum
esset. Ceterum quoniam neq; ingentem multitudi-
nem haberet, et spes opelq; eius ex prē suo pende-
rent, crederet illum nichil palam ausurum, cū ipse
filius testis adesset. Quare optimum factu videri,
per media eius castra palam transire, sese (vel pre-
missis, vel ibidem relictis mauris) solum cum sylla

i.iii.

iturum. Ea res (vti in tali negotio solet) probata. ac
statim profecti sunt. que quoniā de improuilo accide-
rant! dubio atq; hesitante iugurtha / in columnes trā-
seunt. Deinde paucis diebus quo ire intenderant!
peruentū est;

Ubi cum Boccho numida quidā Aspar noīne
multum / et familiariter agebat se! premissus
a iugurtha. qui postq̃ syllam accitum audierat! ora-
tum et subdole speculatū bocchi cōsilia ierat. Pre-
terea Dabar massugrade filius / ex gēte malmisse /
ceterum materno genere impar (Nam mater eius
ex cōcubina orta erat) mauro ob ingenii multa bo-
na carus acceptusq;. Quem bocchus fidem esse ro-
manis multis antea tempestatibus expertus! illico
ad syllam nunciatum mittit! paratū sese facere que
P. R. vellet. colloquio diem / locum / tempus / ipse
deligeret! consulto sese omnia cum illo integra ha-
bere. neu iugurthe legatum pertimesceret! quo res
cōmunis licentius gereretur. Nam ab insidiis eius
aliter sibi cauere nequiuisset. Sed ego cōperior boc-
chum magis punica fide / q̃ ob ea que predicabat!
simul romanos / et numidā spe pacis acciuisset. mul-
tūq; cum animo suo voluere solitum! iugurtham
romanis! an illi syllam tradere. libidinem eius ad-
uersus nos! metum pro nobis suasisse. Egitur sylla

respondit! pauca se coram aspare locuturum. Cete-
ra occulte / nullo ant. q̃ paucissimis presentibus. si-
mul edocet que sibi responderentur. Postq̃ (sicuti
voluerat) congressi: dicit se missum a cōsule venisse
quesitum ab eo: pacem / an bellum agitaturus fo-
ret. Tunc rex (vti preceptum fuerat) post diem. x.
redire iubet. ac nichil etiam tunc decreuisse: sed illo
die responsurum. Deinde ambo i sua castra digres-
si sunt;

Sed vbi plerunq; noctis processit: Sylla a Boc-
cho occulte accersitur. ab utroq; fidi tātūmō
interpretes adhibentur. Preterea dabar sternūtijs
sanctus vir iurat ex sententia ambobus. Ac statim
rex sic incept;

Nūq̃ ego ratus sum fore! vt rex maximus
in hac terra / et omnium quos noui / priuato
homini gratiā deberē. Et me fercle lilla ante cogni-
tum! multis orantibz / alijs vltro egomet opē tuli.
nullius indigui. id iminutū esse! quod ceteri dolere
solent. ego letor. Fuerit michi preciū aliquādo egu-
isse tue amicitie! qua apud animū meū nihil carius
habeo. Id adeo experiri licet. arma / viros / pecuniā
postremo q̃cquid aio libz! sume / vtere. et quoad vi-
ues! nūq̃ tibi redditā grāz putaueris. sēper apud
me itegra erit. Deniq; nichil me sciēte frustra voles

Nam (vt ego existimo) regem armis / q̃ munificen-
tia vinci! minus flagitiosum. Ceterum de P. R. ve-
stra cuius curator huc missus es paucis accipe. Bel-
lum ego P. R. neq; feci! neq; factum vnq̃ volui.
Fines meos aduersum armatos armis tutatus sum
Id omitto! quando vobis ita placet. Gerite vti vul-
tis contra iugurtham bellum. Ego flumen mulu-
cham quod inter me z miciplam / nō egrediar, neq;
intrare iugurtham sinam. Preterea si quid me vo-
bis dignū petiueris! haud repullus abibis;

Ad ea sylia pro se breuiter et modice / de pa-
ce et de communibus rebus multa disseruit.
Deniq; regi patefecit! q̃ polliceatur / senatū et P.
R. (quoniam armis amplius valuisset) nō in gra-
tia habituros. Fatiendum esse aliquid! quod illorū
magis q̃ sua re tulisse videretur. Id adeo in prom-
ptu esse! quoniam cōpiam iugurthe haberet, quam
si romanis tradidisset fore / vti illi deberetur q̃ plu-
rimum amicicie, fedus, numidie partem, quam nūc
peteret! tamē vltro aduēturā. Rex primū negare,
agitare cognacōz / affinitatē, preterea fedus iterue-
nisse, ad hoc metuere / ne fluxa fide vsus! populariū
aīos aduerteret quis et iugurtha carus! z romani
inuili erant. Deniq; lepius fatigatus! leniter, et
ex voluntate sylle omnia sese facturum promittit.

Ceterū ad simulādā pacē cuius numīda defessus bel-
lo / auīdissimū erat / que vtilia vīsa sunt / cōstituūt.
Ita dolo composito digrediūtur;

ET rex postero die asparē iugurthe legatū
apellat . dicitq; sibi per dabarem ex sylla co-
gnitū posse cōditionibz bellum cōponi . q̄ obrem re-
gis sui sententiam exquireret . Ille letus in castra
iugurthe proficiscitur . Deīde ab illo cūcta edoctus
properato itinere / post diem octauum redit ad boc-
chum / et ei nūtiat iugurtham cupere omnia que ī-
perarentur facere . sed mario parū confidere . Sepe
antea cum imperatoribz romanis pacem cōuētā
frustra fuisse . Ceterum bocchus si ambobus con-
sultum / et ratam pacem vellet / daret operā / vti vna
ab omnibus quali de pace in colloquiū veniretur .
ibiq; sibi syllam traderet . cum talem virum in pote-
state habuisset / tunc fore / vti iussu senatus / aut po-
puli fedus fieret . Neq; hominē nobilē nō sua igna-
uia / sed ob rem publicam in hostium potestate / re-
lictū iri . Nec maurus secū ipē diu voluēs / tādē pro-
misit . ceterū dolo / ā vere cūctatus / parū cōperimus
Sed plerūq; regie voluntates vt vehemētes / sic mo-
biles / et sepe ipē sibi aduersē . Postea tpē z loco cōsti-
tuto ī colloquiū vti de pace veniretur / bocchus syl-
lā mō / mō iugurthe legatū appellare . beigne hēre

Idē ambobz polliceri. Illi pariter leti! ac spei bone
pleni esse. Sed nocte ea que proxima fuit ate diem
colloquio decretū! maurus adhibitis amicis! ac sta-
tim immutata volūtate / ceteris remotis! dicitur se
cum ipē multū agitauisse! vultu colore / motu cor-
poris pariterq; aīmo varius. que scilicet ita tacente
ipso occultasse! et oris immutacōne patefecille. Ta-
men postremo syllā accersiri iubet, et ex illius sētē-
cia numide insidias tendit. Deīde vbi dies aduenit!
et ei nūciatū est iugurtham haud procul abesse! cū
paucis amicis / et questore nostro / quali obuius ho-
noris causa! procedit in tumultum facilimū visu ī-
sidiatibus. Eodem numida cū plerisq; necessariis su-
is iermis (vti dictum erat) accedit. Ac statim signo
dato! vndiq; simul ex insidiis iuaditur. Ceteri obtrū-
cati. iugurtha sylle victus traditur, et ab eo ad ma-
riū deductus est.

Per idē tempus aduersū gallos a ducibus no-
stris, Q. scipioe et M. maudio male pugna-
tum est. quo metu omis italia cōtremuerat. Illicq;
et inde vltq; ad nostram memoriā romani sic habu-
ere. Alia omnia virtuti sue prona esse. Cum gallis
pro salute! nō pro gloria certare;

Sed postq; in numidia bellum confectum! et
iugurthā vinctū adduci romā nūciatum est!

Admiratione
marius consul absens factus est. et ei decreta prou-
cia gallia ē. isq; kalen. ianuarii magna gloria consul
triumphauit. Ea tempestate spes / atq; opes ciuita-
tis in illo site sūt;

C. Crispi Salustii de bello Iugurthino liber finit;

Impressus parisiis ī vico sancti iacobi in
interfignio follis viridis. Mil. cccc. lxxix.

De morte iugurthe disticon;
Qui cupis ignotū / Iugurthe noscere letum.

Tarpeie rupis / trulus ad ima ruit.
Quē tegit hec celpes mūdi fuit īpius hospes.

Dilexit rabiem non habeat requiem;

Quos bellona viros olim cōculserit armis!

Egregie crispus differit hoc opere.

Quilquis amas igitur nūc bello strēnuus esse!

Ex crispo discas fortia facta sequi.

Sin magis oblectat ornate copia fandi!

Rectiloquus fias crispus vt ipē fuit.

Abste percipit id preclara lutezia! que sic

Flos prope diuina perpolit arte libros;

Fratrū cede madēs numidarū retōr iniquus!

Hostis item rome pullus ab arce ruit;

39

928

Handwritten text in the left margin, possibly a library classification or inventory number, written vertically.

